

TARTU ÜLIKOOL
Filosoofiateaduskond
Ajaloo ja Arheoloogia Instituut
Üldajaloo osakond

Jane Liiv

**KRISTLIK KUNINGAS JA PAGANATEST ALAMAD
(10.–12. SAJANDI SKANDINAAVIAS)**

Magistritöö

Juhendaja: professor Anti Selart

Tartu 2014

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
Allikad.....	6
Historiograafia.....	10
I KRISTLUSE LEVIK SKANDINAAVIAS.....	13
1.1. Kristluse ja paganluse võrdlus.....	13
1.2. Skandinaavia kristlaste silmade läbi.....	15
1.3. Esimesed kontaktid kristlusega.....	17
1.4. Kristluse aeglane levik.....	18
1.5. Hamburg-Bremeni peapiiskopkond.....	21
1.6. Inglise kiriku mõju Skandinaavias.....	23
II TAANI RISTIUSUSTAMINE.....	25
2.1. Esimesed misjonärid ja nende eesmärgid.....	25
2.2. Ansgar – Põhjala apostel.....	27
2.3. Unni kui Ansgari järglane misjonitegevuses.....	31
2.4. Harald Sinihammas – esimene kristlik kuningas.....	33
2.5. Svend Harkhabe ja Inglise kiriku mõju kasv.....	36
2.6. Kristlik ja paganlik Taani.....	38
III KRISTLUSE JA PAGANLUSE KOOSEKSITEERIMINE ROOTSIS.....	39
3.1. Kristianiseerimise esimesed katsed.....	39
3.2. Ansgari roll Rootsi ristiusustamisel.....	41
3.3. Gautberti ja Unni misjonikatsed – kas läbikukkumine?.....	42
3.4. Erik Segersälli ristimise katse.....	44
3.5. Kristlik kuningas Olof Skötkonung.....	45
IV NORRA KRISTIANISEERIMINE.....	48
4.1. Anglosakside ja taanlaste mõjud.....	48

4.2. Ólafr Tryggvasoni katsed kristianiseerida Norra.....	50
4.3. Islandi kristianiseerimine.....	52
4.4. Óláfr Haraldsson, esimene Norra pühak.....	54
V PAGANLIKE JA KRISTLIKE KULTUSKOHTADE VÕRDLUS.....	56
5.1. Arheoloogilised leiud ja usuvahetus.....	56
5.2. Uppsala tempel.....	59
5.3. Ruunikivid.....	62
KOKKUVÕTE.....	65
SUMMARY.....	69
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS.....	73

SISSEJUHATUS

Keskaja üheks kõige iseloomulikumaks jooneks oli kristluse levik. Kristlusega koos levis aga ka kirjaoskus, feodalism ja kuningavõim.¹ 8. sajandiks oli aga enamuse endise Rooma impeeriumi aladest omaks võtnud kristluse. Nüüd hakkas uus usk levima ka äärealadel: esiteks Karolingide impeeriumi naaberaladel (germaani ja slaavi hõimude seas), seejärel Ida- ja Põhja-Euroopas (Kiievi-Venemaal, Ungaris, Böömimaal, Poolas ja Skandinaavias) ning viimasena levis vägivaldse kristianiseerimisega ülejäänud rahvaste seas.²

Antud magistritöö keskendub sellele, kuidas nägi välja kristianiseerimisprotsess Skandinaavias. Skandinaavia kui termin võeti kasutusele 18. sajandil. Keskajal kui räägiti Skandinaaviast peeti silmas Taanit, Rootsit ja Norrat tollastes piirides ning lisaks sellele veel Islandit, Gröönimaad, Fääri saari, Shetlandi saart ja Orkney saari. Mina keskendun oma töös Taanile, Rootsile ja Norrale nende tollastes piirides.

Kitsamalt on magistritöö eesmärk uurida, kas ja kuidas eksisteerisid koos 10.–12. sajandil Skandinaavias kristlus ja paganlus. Peaesmärk on leida vastus küsimusele, kas selle aja Skandinaavia puhul saab rääkida kristlikest kuningatest ja nende paganatest alamatest, või kehtis ka Skandinaavias arusaamine, et kui ülemkihid ristiti, siis tähendas see ka automaatselt alamkihtide ristimist. Proovin leida vastust küsimusele, kas üleminek paganluselt kristlusele oli sujuv ja kiire või vastupidi oli tegemist pikaajalise protsessiga. Kas tegemist oli vägivallatu üleminekuga uude usku või tekitas usuvahetus kohalikes teravat vastuolu. Kas Skandinaavias võisid rahumeelselt koos eksisteerida erinevad usundid?

¹ **Petts, David.** Pagan and Christian: Religious Change in Early Medieval Europe. London: Bristol Classical Press, 2011, lk 12.

² **Lind, John H.** Varangians in Europe's Eastern and Northern Periphery The Christianization of North and Eastern Europe c. 950-1050 – A Plea for a Comparative Study. – Ennen ja Nyt. 4 (2004), lk 1-18, siin lk 1-2.

Püüan välja uurida, kes olid need esimesed misjonärid, kes Skandinaavias tegutsesid, mis oli nende missioonide eesmärk, kelle kutsel nad kohale tulid ning kelle huve nad esindasid. Oluline on teada saada, mis põhjustel Skandinaavia kristianiseerus. Millised olid kuningate ja millised olid nende alamate motiivid, kas siis jääda kindlaks paganlikele uskumustele või lasta ennast ristida. Ja kui palju me saame üldse 10.–12. sajandi Skandinaavia puhul rääkida usuvahetusest, millega kaasnesid ka tegelikud muutused inimeste tõekspidamistes, kombestikus. Kuivõrd olulised olid üldse usulised veendumused, või piisas vaid ristimisaktist endast.

Töös võrdlen Taani, Rootsi, Norra ja hästi põgusalt Islandi kristianiseerimist kaasaja kroonikate põhjal. Need riigid valisin välja esiteks sellepärast, et neil kõigil on ühesuguse ajalooline ja geograafiline taust. Teiseks tutvusid need kolm riiki kristlusega enamvähem ühel ja samal ajal 9. sajandi lõpust – 11. sajandi keskpaigani. Kolmandaks on ka allikad, mis kajastavad sündmusi kõigis kolmes riigis ühesugused.

Magistritöö on jaotatud viide peatükki. Esimene peatükk võrdleb kristlust ja paganlust, kuidas on seda kirjeldatud valitud allikates ning kust jookseb piir paganluse ja kristluse vahel. Annan vastuse küsimusele kas Skandinaavia võis olla kristlik juba enne Hamburg-Bremenist lähtuvaid misjoniretki. Samuti peatun põgusalt Hamburg-Bremeni peapiiskopkonna ajalool, kuna just sellest peapiiskopkonnast said alguse misjoniretked nii Skandinaaviasse kuid ka Ida-Euroopa slaavlaste aladele. Lisaks omas Hamburg-Bremen ka ülemvõimu Põhjala piiskopkondade üle. Omaette teemadering on see, kes tutvustasid skandinaavlastele esimest korda kristlust. Vaatlen kui tugevad olid antud piirkonnas anglosakside ja miks mitte ka idapoolsete alade mõjud. Teine peatükk keskendub Taani kristianiseerimisele, piiskoppide Ebo, Ansgari ja Unni retkedele, konkreetselt peatun kahe kuninga Harald Sinihamba ja Svend Harkhabe ristimisel. Kolmas peatükk keskendub Rootsi ristiusustamisele alustades Ansgari, Gautberti ja Unni poolt ettevõetud misjoniretkedest, ning näitab Erik Segersälli ja Olof Skötkonungi näol, millised muutused võisid aset leida kui kuningad võtsid omaks kristluse. Neljas peatükk keskendub Norra ristiusustamisele, vaadeldes lähemalt sealseid anglosaksi mõjusid, keskendudes kristlike kuningate Óláfr Tryggvasoni ja Óláfr Haraldssoni

tegemistele. Viies peatükk võrdleb paganlikke ja kristlikke kultuskohti. Vaatleb milliseid arheoloogilisi andmeid meil on, mis lubavad väita, et Skandinaavias eksisteerisid koos nii paganlus kui kristlus.

Allikad

Uurides Skandinaavia ristiusustamist tuleb mainida kirjalike allikate nappust. Töös kasutan kahte peamist allikat mis selle ajastu kohta teavet jagavad. Need on Rimberti *Vita Anskarii* ja Bremeni Adama *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum*.

Neist varajasem Rimberti *Vita Anskarii* on kirjutatud 869.–876. aastate vahel ja see on adresseeritud Corbie kloostri Flandrias.³ See jutustab meile munk Ansgarist, hilisemast Hamburg-Bremeni peapiiskopist, kes võttis ette misjoniretki Taani ja Rootsi. Peale Ansgari eluloo edasiandmise keskendus Rimbert Hamburgi peapiiskopkonna loomise ajaloole, püüdes näidata kui tähtsat rolli mängis Hamburg misjoniretkedel Taani ja Rootsi.⁴ Rimberti kirjutatud elulugu on ainus allikas mis jagab teavet 9. sajandil aset leidnud misjoniretkedest Skandinaaviasse. Seda peetakse usaldusväärseks allikas kuna selle autor Rimbert oli Ansgari kaasaegne.⁵

See mida me Rimbertist teame pärineb ta enda tööst. Kindlalt on teada seda, et ta kasvas üles Flandrias Turnhouti kloostri.⁶ Lisaks sellele väidab James T. Palmer, et võib-olla on Rimberti näol tegemist mungaga, kes osales misjoniretkel Rootsis 860. aastatel.⁷ Selles küsimuses ei ole teadlased aga üksmeelel, sest vaatamata sellele, et Rimberti nimeline munk osales Rootsi missioonil, ei kinnita Rimbert oma töös, et see oli just tema. Võib aga siiski Palmeriga nõustuda, kuna Rimbert tegi aktiivselt koostööd

³ **Palmer, James T.** Rimbert's Vita Anskarii and Scandinavian Mission in the Ninth Century. – Journal of Ecclesiastical History. 2 (2004), lk 235-256, siin lk 236. Näiteks Scott A. Mellori põhjal kirjutas Rimbert oma töö 880. aastal, Inge Skovgaard-Petersen pakub aastat 875.

⁴ **Mellor, Scott A.** St Ansgar: His Swedish Mission and Its Larger Context – Sanctity in the North. Saints, Lives, and Cults in Medieval Scandinavia. Thomas A. DuBois (toim.), Toronto: University of Toronto Press, 2008, lk 31-64, siin lk 32.

⁵ **Sawyer, Birgit ja Sawyer, Peter.** Scandinavia enters Christian Europe. – The Cambridge History of Scandinavia. Volume I Prehistory to 1520. Knut Helle (toim.), Cambridge: Cambridge University Press, 2003, lk 147-159, siin lk 149.

⁶ Turnhouti klooster anti Ansgarile, et finantseerida ta tegevust tulevaste taanlastest misjonäride koolitamisel. Vaata Rimbert: Life of Anskar, the Apostle of the North, 801-865, Charles, H. Robinson (tõlk.), London: SPCK, 1921, XV.

⁷ Palmer, Rimbert's Vita lk 238

Ansgariga ning selles, et ta võis olla üks osaline misjoniretkel Rootsis ei ole midagi kummalist. Kuna Rimberty on pärit Turnhoutist, siis pakub Palmer välja veel ühe versiooni, et tegemist võis olla taanlasega. Kui see nii on, siis võis tema soovi taga innustada misjonitegevust, olla tahe kaitsta omaenda rahvast.⁸ Rimberty töösse tuleb suhtuda aga teatud ettevaatusega, kuna tegemist oli Ansgari järglasega Hamburg-Bremeni piiskopitoolil ning ta võis tahtlikult suurendada antud piiskopkonna tähtsust Taani ja Rootsi kristianiseerimisel aga ka näidata Ansgari retke tähtsamana kui see tegelikult oli.

Vita Anskarii puhul olen kasutanud selle 1921. aastast pärit Charles H. Robinsoni inglise keelset tõlget „Rimberty: Life of Anskar, the Apostle of the North, 801-865“ ja samuti Scott A. Mellori tõlget „The Life of Anskar“. Lisaks sellele olen kasutanud olulise allikana uurimaks Rimberty Ansgari elulugu Eric Knibbsi uurimust „Anskar, Rimberty and the Forged Foundations of Hamburg-Bremen“ (2011)⁹, mis keskendub nii Hamburg-Bremeni piiskopkonna ajalool kui Ansgari retkedel Taani ja Rootsi.

Teine oluline allikas on Bremeni Adami kroonika *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum* (edaspidi *Gesta*). Töö on kirjutatud aastatel 1072–1076¹⁰ ja on pühendatud Bremeni peapiiskopile Liemarile (1073-1101).¹¹ Adam alustas oma töö kirjutamist peapiiskop Adalberti nõudel, kes soovis näidata Hamburg-Bremenit, kui peapiiskopkonda, mis omab võimu Põhjamaade üle.¹² *Gesta* koosneb neljast raamatust, neist esimene kirjeldab Saksimaa geograafiat ja jutustab üheksa peapiiskopi eluloo alates Willehadist kuni Unnini. Rõhutades Hamburgi osatähtsust ning keskendudes misjoniretkedele Taani ja Skandinaaviasse. Teine raamat keskendub kuuele piiskopile

---

⁸ Samas, lk 238.

⁹ **Knibbs, Eric.** Anskar, Rimberty and the Forged Foundations of Bremen-Hamburg. Aldershot: Ashgate, 2011.

¹⁰ Adam alustas oma töö kirjutamist pärast Hamburg-Bremeni peapiiskopi Adalberti surma 1072. Mitmel korral oma teoses kinnitab ta, et kirjutas seda 1074. aastal, viidates näiteks II, 24 et Svend Estridsen on elus, II, 26 kirjutab Adam, et ta valitseb, II, 41 viitab ta Svendile kui kuningale „keda igavesti mäletatakse“. See näitab omakorda, et nende peatükkide kirjutamise aegu sai Adam teate Svendi surmast 28. aprillil 1074. aastal.

¹¹ **Adam of Bremen.** History of the Archbishops of Hamburg-Bremen. Francis J. Tschan (tõlk.), New York: Columbia University Press, 2002. lk 3.

¹² **Ozawa, Minoru.** Role of the Life of Archbishop Unni of Hamburg in the *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*. – Configuration du text en histoire. Proceedings of the 12th International Conference: Hermeneutic Study and Education of Textual Configuration. Osamu Kano (toim.), 2012, lk 29-39, siin lk 36.

alates Adaldagist kuni Bezelinini. *Gesta* kolmas raamat on pühendatud peapiiskop Adalberti valitsemisele. Adam suhtub temasse kahetiselt, ühelt poolt imetleb ta teda, teisalt peab teda aga vastutavaks selle eest, et tema poliitiliste intriigide tõttu vähenes piiskopitooli tähtsus. Adami nii öelda Adalberti „biograafia“ on äratanud aga paljude ajaloolaste seas huvi eelkõige seetõttu, et tegemist on esimese katsega kirjeldada kellegi poliitilist langust. *Gesta* neljandas raamatus annab Adam esimest korda süstemaatilise geograafilise ja etnograafilise ülevaate Skandinaaviast. Keskendudes nii Skandinaavia kristianiseerimisele ja erinevatele misjoniretkedele kui puudutades ka eel-kristlikke religioone.¹³

Gesta on tähtis allikas eelkõige neile, kes on huvitatud Skandinaavia varasemast ajaloost. Tegemist on ainsa allikaga, kus leidub informatsiooni nendest sündmustest, mis leidsid aset pärast Rimberti *Vita Anskarii* kirjutamist 9. sajandil. *Gesta* keskendub suuresti Taani ja Rootsi (aga ka Norra) poliitilisele korraldusele 10.–11. sajandil. Tegemist on ainsa allikaga, mis jagab meile teavet selle ajastu kohta.¹⁴

Kes aga oli Bremeni Adam? Tegemist oli Bremeni kanoonikuga, nagu ta ise oma teoses ütleb.¹⁵ Teada on seda, et ta on pärit Ülem-Sileesiast ning ta saabus Bremenisse 1066.–1067¹⁶ ning oli umbes 1072.–1076. toomkooli juhatajaks.¹⁷ Adam kasutas allikatena varasemate kroonikute töid,¹⁸ Hamburg-Bremeni arhiivi¹⁹ ning otseselt sai ta informatsiooni Taani kuningalt Svend Estridsenilt.²⁰ Lisaks sellele sai ta väärtuslikku

¹³ **Reuter, Timothy.** Introduction to the 2002 Edition – History of the Archbishops Hamburg-Bremen. New York: Columbia University Press, 2002, lk xi-xix, siin lk xvi-xvii. **Das Eigene und das Fremde** Identität und Fremdheit in den chroniken Adams von Bremen, Helmolds von Bosau und Arnolds von Lübeck. - Orbis medievalis. Vorstellungswelten des Mittelalters Band 4. Koostajad Hans-Werner Goetz, Wiefried Hartmann, Peter Segl, Helmut G. Walther. Berlin: Akademie Verlag, 2002, lk 30. ; Ozawa, Role of the Life of Archbishop Unni, lk 29-30.

¹⁴ Ozawa, Role of the Life of Archbishop Unni, lk 29-30.

¹⁵ Adam of Bremen, lk 3.

¹⁶ **Bartlett, Robert.** From paganism to Christianity in medieval Europe. – Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900–1200. Nora Berend (toim.), New York: Cambridge University Press, 2007, lk 47-72, siin lk 48.

¹⁷ **Garipzanov, Ildar H.** Christianity and Paganism in Adam of Bremen's Narrative. – Historical Narratives and Christian Identity on a European Periphery. Early History Writing Northern, East-Central, and Eastern Europe (c. 1070–1200). Ildar H. Garipzanov (toim.), Turnhout: Brepols, 2011, lk 13-29, siin lk 13.

¹⁸ Eelkõige Einhardi *Vita Karolit*, Tacituse *Germaniat*, Toursi Gregoriuse *Historia Francorum*, *Vita Willehadit*, Rimberti *Vita Anskarii*'d, *Annales Fuldenses* jne

¹⁹ Viitab sellele ise oma töös II, 6, lk 57.

²⁰ Taani kuningas 1047-1074. Temalt sai Adam enamuse oma informatsioonist, mida ta kasutas rääkides

lisateavet ka kõikidelt nendelt kaupmeestel ja meremeestelt, kes külastasid oma aja tähtsat kaubalinna Bremenit.²¹

Peatükis mis keskendub Norra kristianiseerimisele kasutasin allikana veel islandi ajaloolase Snorri Sturlasoni *Heimskringla*t.²² See on kirjutatud 1230.–1235. aastate vahel.²³ *Heimskringla* koosneb 16 saagast, alates müütilisest Ynglinga saagast, järgnevates on juttu Norra kuningatest alates Hálfdan svartist kuni Magnús Erlingssonini välja. Kokku hõlmates ajavahemikku aastatel 850.–1177.²⁴ Töös kasutan ma *Heimskringla* kolmandat kuningas Harald Hea ja viiendat, kuningas Ólafr Tryggvasoni saagat.

Snorri Sturlason (1179/1241) oli islandi päritolu ajaloolane, kes kasvas üles oma kasuisa Jón Loftssoni hoole all Oddis. Ta oli saanud oma aja kohta hea hariduse, olles nii seadusetundja, skald kui ajaloolane.²⁵ Allikatena kasutas Snorri nüüdseks kaduma läinud Ari Þorgilssoni teost *Hryggjarstykki*. Enamaltjaolt kasutab ta allikatena skaldi luulet, mis omakorda kasutas pealtnägijalt saadud informatsiooni.²⁶ Snorri suhtub oma allikatesse ettevaatusega. Ta sooviks on edasi anda eelkõige tõde. Kuid Snorri puhul tuleb meeles pidada, et ta edastas eelkõige seda informatsiooni mis sobis talle.²⁷

Neljandas peatükis kasutasin Islandi kristianiseerimisest ja Ólafr Tryggvasoni rolli selles kajastades ka islandi krooniku Ari Þorgilssoni teost *Íslendingabók*.²⁸ Selle puhul on tegemist vanima kirjaliku allikaga, mis jagab meile teavet islandlastest. Ari Þorgilsson (1068-1148) oli kristlasest preester, kes kirjutas oma töö aastatel 1122-

---

Skandinaaviast oma teises ja kolmandas raamatus. Kirjalikud allikad, mida Adam kasutas Skandinaavia ajaloost jutustades lõppesid Vita Anskarii'ga aastast 864 ja Saksa-Skandinaavia suhetest jutustava tööga Annales Fuldenses, mis valmis 897. aastal. Teabe Skandinaavia edasise ajaloo kohta sai ta just Svendilt, kes omakorda oli saanud oma teadmised ruunikividelt ja saagadest. Vaata ka Ozawa, Role of the Life of Archbishop Unni, lk 33-36.

²¹ Reuter, Introduction to the 2002 Edition, lk xxvii.

²² **Snorri Sturlason.** Heimskringla or The Chronicle of the Kings of Norway. http://www.gutenberg.org/files/598/598-h/598-h.htm#link2H_4_0137. Külastatud 02.05. 2014.

²³ **Aalto, Sirpa.** Categorizing Otherness in the Kings' Sagas. – Dissertations in Social Sciences and Business Studies no. 10. Tampere: University of Eastern Finland, 2010, lk 37.

²⁴ Samas, lk 38.

²⁵ Samas, lk 39.

²⁶ Samas, lk 39.

²⁷ Samas, lk 39-40.

²⁸ **Íslendingabók - Kristni saga:** The Book of the Icelanders - The Story of the Conversion. Siân Grønlie (tõlk.), London: Viking Society for Northern Research, 2006.

1133.²⁹ Ari sooviks oli panna kirja islandlaste ajalugu alates asustuse tekkest kuni ta kaasajani välja. Enamuse tekstist pühendab ta islandi kristianiseerimisele, kuna tema arvates oli see kõige olulisem sündmus Islandi ajaloos.³⁰ Oma töös tugines ta eelkõige suulistele allikatele. Ta on nimeliselt maininud üheksat allikat, nendest kõige olulisem teave tuli tal esimese islandlasest piiskopi Ísleifri poja Teitri käest.³¹ Lisaks kasutasin ka *Kristni sagat*,³² mille autoriks on peetud Sturla Þórðarsoni, ning teos valmis pärast 1247. aastat.³³

Historiograafia

Euroopa kristianiseerimise uurimisele on pühendunud tänapäeval paljud ajaloolased. Kuna 10.–12. sajandi Skandinaavia kohta on kroonikaid vähe, siis uurimuste puhul kasutatakse ka teadmisi mida saadakse teistest distsipliinidest nagu kirjandusteadus, arheoloogia, kunstiteadus.

Esimese süstemaatilise ülevaate Skandinaavia keskajast annab Birgit ja Peter Sawyeri „Medieval Scandinavia. From Conversion to Reformation, circa 800-1500“ (1993), mis keskendub keskaja Põhjamaade ajaloole ja ka kristianiseerimisprobleemidele.³⁴ Teose põhjal olid skandinaavlased kristlusega tuttavad juba enne Rooma riigi lagunemist, kuid alles 820. aastatel alanud misjoniretked andsid võimaluse jumalasõna siinses piirkonnas levitada. Sawyerid on välja toonud olulise idee, et mõningates Skandinaavia piirkondades eksisteerisid peaaegu 200 aastat koos nii paganlus kui kristlus. Esimese mahuka ülevaate Skandinaavia ajaloost tervikuna annab kolmeköiteline „The

²⁹ Ari elust ja tööst vaata Grønlie, Siân. Introduction. – Íslendingabók - Kristni saga: The Book of the Icelanders - The Story of the Conversion. Siân Grønlie (tõlk.), London: Viking Society for Northern Research, 2006, lk x-xiv. ; **Antonsson, Haki.** The Early Cult of Saints in Scandinavia and the Conversion: A Comparative Perspective. – Saints and their Lives on the Periphery. Veneration of saints in Scandinavia and Eastern Europe (c. 1000-1200). Haki Antonsson ja Ildar H. Garipzanov (toim.), Turnhout: Brepols, 2010, lk 17-37, siin lk 22.

³⁰ **Jochens, Jenny.** Late and Peaceful: Iceland's Conversion Through Arbitration in 1000. – Speculum. 3 (1999), lk 621-655, siin lk 625.

³¹ Samas, lk 625.

³² Kasutasin Siân Grønlie tõlgitud Íslendingabók - Kristni saga: The Book of the Icelanders - The Story of the Conversion. Lisaks Kristni saga loomise ja autorluse kohta vaata Siân Grønlie. Kristni Saga and Medieval Conversion History. - Gripla 15 (2005), lk 135-158.

³³ Jochens, Late and Peaceful, lk 626.

³⁴ **Sawyer, Birgit ja Peter.** Medieval Scandinavia. From Conversion to Reformation, circa 800-1500. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1993.

Cambridge History of Scandinavia“ (2003). Sarja esimene raamat käsitleb meid huvitavat perioodi ning seal on põgusalt käsitletud ka kristianiseerimisega seotud probleemistikku.³⁵

Skandinaavia ristiusustamisega seotud töodes on oluline, et ei keksendutaks ainult Skandinaaviale vaid kasutatakse võrdlusmaterjalina ka Ida ja Kesk-Euroopa ristiusustamist. Sellelaadsetest töödest tuleks eelkõige mainida Martin Carveri poolt toimetatud „The Cross Goes North. Processes of conversion in Northern Europe, AD 300-1300“ (2005),³⁶ mis sisaldab artikleid nii keltide, anglosakside, skandinaavlaste kui baltlaste ristiusustamisest. Raamat selgitab usuvahetusega kaasnevaid küsimusi sidudes omavahel nii kirjalikud allikad, arheoloogilised andmed kui kunstiajaloo alased tööd. Teoses keskendutakse põhjustele mispärast kohalikud elanikud kristluse omaks võtsid. Lisaks otsitakse vastust kas usuvahetusega toimus ka tegelikku muutust skandinaavlaste mõttemaailmas või oli tegemist vaid pelgalt ristimisaktiga. Näidatakse ka millise muutuse tõi usuline pööramine kaasa valitsejate või naiste staatuses. Teine samalaadne kogumik mis kõrvutab Taani, Rootsi, Norra, Böömimaa, Ungari, Poola ja Venemaa kristianiseerimist ja ilmaliku võimu tsentraliseerimist on Nora Berendi toimetatud „Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900–1200,“ (2007).³⁷ Töös kõrvutatakse vastavate riikide puhul samu aspekte: milline oli olukord enne kristlust, kuidas kristianiseerimisprotsess välja nägi, kuidas kuningavõim kindlustus. See töö näitab meile, et kuigi kristlus tõi endaga kaasa samasuguseid põhiideid olid piirkondlikud eripärad siiski suured. David Pettsi „Pagan and Christian: Religious Change in Early Medieval Europe“ (2011) kasutab võrdlusmaterjalina anglosakside, Ida-Euroopa ja Skandinaavia ristiusustamist. Teos näitab, et paganlikud ühiskonnad olid tegelikult palju komplekssemad ja keerulisemad kui seni arvati.

³⁵ **The Cambridge History of Scandinavia.** Volume I Prehistory to 1520. Knut Helle (toim.), Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

³⁶ **The Cross Goes North.** Process of Conversion in Northern Europe, AD 300-1300. Martin Carver (toim.), Woodbridge: The Boydell Press, 2005. Esimest korda välja antud 2003.

³⁷ **Christianization and the Rise of Christian Monarchy.** Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900–1200. Nora Berend (toim.). New York: Cambridge University Press, 2007.

Kristluse levikuga valitsejalt ja ülikonnalt ühiskonna alamatesse kihtidesse tegeleb Alexandra Sanmarki „Power and Conversion – A Comparative Study of Christianization in Scandinavia“ (2004).³⁸ Selleks kasutab ta võrdlusmaterjalina kristianiseerimise läbiviimist anglosakside, friislaste ja sakside seas.

Oluline töö Vana-Vene riigi ja Skandinaavia kristianiseerimise võrdluses on Haki Antonssoni ja Ildar H. Garipzanovi poolt toimetatud „Saints and their Lives on the Periphery. Veneration of saints in Scandinavia and Eastern Europe (c. 1000-1200)“, (2010).³⁹ Teos annab esimest korda põhjaliku ülevaate pühakute kultusest Skandinaavias ja Venemaal, keskendudes eelkõige nendele pühakutele mida austati mõlemal maal korraga. Võimalike kontaktide uurimisega Ida-Euroopa ja Skandinaavia vahel ristiusustamise käigus tegeleb Ildar Garipzanovi ja Oleksiy Tolochko poolt toimetatud „Early Christianity on the Way From the Varangians to the Greeks.“ (2011).⁴⁰

On ilmunud ka hulgaliselt töid, mis on keskendunud ühele konkreetsele Skandinaavia riigile. Näiteks eraldi Taani probleemidega tegeleb üliedukaks osutunud „Taani ristisõjad“,⁴¹ mis jagab teavet eelkõige aga taanlaste endi poolt juhitud ristisõdadest nii vendide aladele, Baltimaadele kui Preisimaale. Teavet selle kohta, kuidas Taani ise kristianiseerus, annab see teos aga vähe. Norra riikluse kujunemisest annab põhjaliku ülevaate Sverre Bagge töö „From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, c. 900–1350“.⁴² Teos keskendub keskaja riikluse tekkele tehes seda Norra riigi tekkimise näitel.

³⁸ **Sanmark, Alexandra.** Power and Conversion – A Comparative Study of Christianization in Scandinavia. Occasional papers in Archaeology 34. Uppsala: Uppsala University, 2004.

³⁹ **Saints and their Lives on the Periphery.** Veneration of saints in Scandinavia and Eastern Europe (c. 1000-1200). Haki Antonsson ja Ildar H. Garipzanov (toim.), Turnhout: Brepols, 2010.

⁴⁰ **Early Christianity on the Way From the Varangians to the Greeks.** Ildar Garipzanov, Oleksiy Tolochko (toim.), Kiev: Ruthenica, 2011.

⁴¹ **Lind, John H. Jensen, Carsten Selch. Jensen, Kurt Villads. Bysted, Ane L.** Taani ristisõjad – sõda ja misjon Läänemere ääres. Ivar Rüütli ja Kalle Kroon (tõlk.), Tallinn: Argo, 2007.

⁴² **Bagge, Sverre.** From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, c. 900–1350. Copenhagen: Museum Tusculanum Press University of Copenhagen, 2010.

I KRISTLUSE LEVIK SKANDINAAVIAS

1.1. Kristluse ja paganluse võrdlus

Rääkides kristlusest ja paganlusest siis vastandatakse neid teineteisele. Przemysław Urbańczyk on toonud välja kümme põhimõttelist erinevust kristluse ja paganluse vahel keskaja Euroopas. Esiteks on kristluse puhul tegemist „raamatureligiooniga“, mida õpetavad spetsiaalse ettevalmistuse saanud spetsialistid. Paganlikud uskumused omandati aga loomulikult teel, kui saadi teadmisi kuidas oma ühiskonnas toime tulla. Teiseks on kristlus universaalne, igaüks kes võttis ristimise sakramendi vastu võis saada päästetud. Paganlus seevastu levis lokaalselt, piiratud territooriumil. Igas piirkonnas olid oma jumalused ja kombed mida järgiti ning need ei levinud teistesse paikkondadesse. Kolmandaks oli kristluse peamine soov parandada ebatäiuslikku maailma, püüdes näidata milline ideaalne maailm peaks välja nägema. Seevastu paganlus pidas tähtsaks säilitada olemas olevat korda. Inimesed olid loodusega ühes ning täideti hoolikalt erinevaid rituaale, mis tagasid õitsengu. Neljandaks vaatlesid kristlus ja paganlus erinevalt aega. Paganlik maailmapilt järgis looduse tsüklilist ajamudelit, oluline oli sündmuste kordumine, siis kristlus tutvustas lineaarset ajamudelit, kus aeg liikus pidevalt viimse kohtupäeva suunas. Viiendaks olid paganlikud jumalad seotud kohaliku kogukonna ja territooriumiga. Kristluse levikuga aga paljud senised käegakatsutavad pühad paigad kaotasid oma jumaliku mõõtme. Kristlikus maailmas oli jumalik vähem materiaalne. Kuuendaks oli erinevus kristlike ja paganlike kultuskohtade vahel. Paganlikud kultuskohtad tegutsesid perioodiliselt ning nad teenisid suurt hulka elanikkonda. Lisaks vajalike rituaalide läbiviimisele oli tegemist ka kohtadega, kus kontrolliti piirkonna poliitikat, religioosset elu, seadusandlust ja majandust. Eriti olulised tseremooniad viidi läbi aga spetsiaalsetes pühades paikades (mägedes, veekogude ääres). Kristlikke rituaale viidi läbi aga selleks spetsiaalselt

ehitatud hoonetes. Igaüks kes tahtis osa saada ühistest rituaalidest või tahtis oma surnuid korralikult matta pidi minema kirikusse. Seitsmendaks omasid eel-kristlikud ühiskonnad hierarhilist ühiskonna mudelit, mis oli sarnane paganlike jumalate panteoniga. Kristlus pakkus seevastu ühte kindalt poliitilist võimu. Kaheksandaks oli mõnedes paganlikes ühiskondades sõjaline juhiroll segunenud religioosse juhi rolliga. Sellele vastukaaluks kristlikes riikides oli kuninglik võim ja vaimulik võim eraldatud. Üheksandaks omas kristlus kindlaid põhimõtteid mida järgiti, seevastu paganlikes religioonides puudus ühiskonna üle kindel keskne kontroll. Ja viimaseks oli paganlus detsentraliseeritud, seda iseloomustas jumalate paljusus. Jumalate rohkuse tõttu oli paganlikke religioone raske kontrollida. Vastukaaluks oli aga kristluse puhul tegemist monoteistliku religiooniga.¹

10.–12. sajandi Skandinaavias hüljati senised paganlikud religioonid ning selle asemel võeti omaks kristlus. Seega laiemas plaanis leidis Skandinaavias aset usuvahetus. Terminoloogiliselt on usuvahetus mõiste, millega seletatakse ühe religioosse traditsiooni hülgamist teise kasuks.² Kuid keskajal tähendas usuvahetus kahte täiesti erinevat asja. Ühest küljest saab sellega seletada Pauluse usulist pöördumist Damaskuse teel. Teisest küljest saab sellena vaadelda ka näiteks ilmiku astumist kloostriksse.³

David Pettsi põhjal tuleb vahet teha veel kahel erineval mõistel, milleks on esiteks usule pööramine, ehk ristimine või „pöördumine“ ning teiseks kristianiseerimine.⁴ Neid kahte akti tuleb selgelt lahus hoida, sest pelgalt ristimisakt kui selline ei tähendanud veel seda, et antud elanikkond oleks kristianiseerunud ehk tunnistanud omaks kristlikud väärtused ja neid oma igapäevaelus järginud. Ristimise mõiste puhul ei saa eesti keeles rääkida terminoloogilisest erinevusest. Kuid ka siin tuleb teha vahet ristimise kui sakramendi ja ristimise kui uude usku pööramise vahel. Tiina Kala on välja toonud selle, et 13. sajandi allikad kasutavad äsja ristitute kohta sõna *conversos* ehk pööratud, kuid mitte kunagi ei kasuta nad sõna *baptistatos* – ristitud, ehk kitsamas tähenduses ristimissakramendi vastu

¹ **Urbańczyk, Przemysław.** The Politics of Conversion in North Central Europe. – The Cross Goes North. Process of Conversion in Northern Europe, AD 300-1300. Martin Carver (toim.), Woodbridge: The Boydell Press, 2005, lk 15-27, siin lk 16-22.

² **Muldoon, James.** Introduction: The Conversion of Europe. – Varieties of Religious Conversion in the Middle Ages. James Muldoon (toim.), Gainesville: University Press of Florida, 1997, lk 1-10, siin lk 1.

³ Samas, lk 1.

⁴ Petts, David. Pagan and Christian, lk 13.

võtnud.⁵ Samasugust mõttekäiku võib rakendada ka paar sajandit varem skandinaavlaste ristimisest rääkides. Seega oluline on mitte see, millal üks või teine konkreetne isik ristiti vaid see, millal said antud piirkonnas valitsevaks kristlikud ideed. Kristianiseerimine tähendab seda, et elanikkond muutus oma vaadetelt kristlikuks, igapäevaelus lähtuti kristlikest väärtustest ja peeti kinni kristlikust kombestikust.

Lisaks sellele teeb David Petts vahet kristluse levikul Rooma impeeriumi aladel ja nendel aladel, mis sinna alla ei kuulunud. Seega siis Iirimaa, Šotimaa, Skandinaavia, Ida-Saksamaa ja Baltikum. Nendes piirkondades oli Pettsi arvates tegemist väikeste poliitilise kooslustega, mis tuginesid isiklikel võimusuhetel, nad olid sotsiaalselt lõimunud ning majandus oli kohaliku tähtsusega. Alles 8. sajandil koos kaubanduse arenguga sai nendel aladel linnastumine alguse. Tegemist oli lisaks kõigele veel ka kirja mitte tundva ühiskonnaga. Sellele kõigele vastandus aga ülejäänud hilisantiikmaailm, mida iseloomustasid linnad, kirjaoskuse levik, rahamajandus ja riigibürokraatia.⁶

1.2. Skandinaavia kristlaste silmade läbi

Keskaegses Euroopas vaadeldi Skandinaaviat kui piirkonda, mis asub kristluse piirialal ning kus toimub pidev võitlus jumala ja deemonite vahel. Kuni selle ajani puutusid kristlased paganatega kokku kas siis nende endi riikide territooriumidel elavate inimeste kaudu või suheldes piiräärsete rahvastega, kes ei olnud veel kristlust omaks võtnud. Siis nüüd läksid misjonärid esimest korda piirkondadesse millest nad suurt midagi ei teadnud. Sellest millistena misjonärid skandinaavlasti ette kujutasid annab aimu Rimberti poolt Corbie abtile Ratramnusele kirjutatud kiri, milles ta palub anda teavet, et kui ta peaks kohtama koerapäiseid mehi, keda ta kutsub *cynocephali*'deks, siis kas ta peaks nad tapma kui loomad või nad uude usku ümber pöörama. Oma vastuses annab aga Ratramnus talle teada, et kuna tegemist on ikkagi mõistust omavate olenditega, siis tuleks neid kohelda kui inimesi ja ikkagi ristida.⁷

⁵ **Kala, Tiina.** Ristimine paganate ja kristlaste pilgu läbi. – Tuna. 3 (2006), lk 8-26, siin lk 10.

⁶ Petts, Pagan and Christian, lk 17-18.

⁷ **Wood, Ian N.** The northern frontier: Christianity face to face with paganism. – The Cambridge History of Christianity. Early Medieval Christianities c. 600-c. 1100. Thomas F. X. Noble, Julia M. H. Smith (toim.), Cambridge: Cambridge University Press, 2008, lk 230-246, siin lk 239.

Sellised jutud koerapäistest meestest viitaksid eelkõige etnograafiliselt idapoolsetele aladele, mis jäävad Mesopotaamia ja India vahele ning kus *cynocephalid* peaksid elutsema. Tõendeid selle kohta, et Rimbertil oli alust rääkida koearapeaga meestest annab meile aga Haithabust väljakaevamiste käigus leitud üllatavalt tõepäraseid loomamaskid.⁸ Pigem püütakse aga koerapäiste meeste abil kujutada skandinaavlasti kui teistsuguseid, kui „võõraid“ kes ei kuulu kristlikku maailmaruumi.

Seda, et Skandinaavia puhul on tegemist täiesti teistsuguse maailmaga kinnitab ka ka Bremeni Adami *Gesta*, kus kirjeldatakse Norrat ja Rootsist järgmiselt: „Minnes teispoole Taani saari avaneb meile hoopis teine maailm, Rootsi ja Norra, mis on kaks kõige ulatuslikumat kuningriiki põhjas ja tänini peaaegu tundmatud meie kandis“.⁹ Informatsiooni nendest kuningriikidest jagas Adamile nagu ta ise kirjutab „hästi informeeritud Taani kuningas“.¹⁰

Paganlikke tavasid on kirjeldatud saagades. Näiteks räägib Ari oma *Íslendingabók*'is, sellest, et kui Althingil võeti vastu otsus kristlus omaks võtta siis säilisid ka vanad kombes, milleks Ari jaoks olid hobuseliha söömine ja lapsetapp.¹¹ Snorri Sturlason edastab ka ühe kirjelduse ohverdustest, mis viidi läbi paganlikus templis. Pidustuste käigus tapeti kõikvõimalikke kariloomi, sealhulgas ka hobuseid ning ohvriloomade veri koguti kokku spetsiaalsetesse nõudesse. Verega pritsiti üle templite seinad ja altarid aga ka inimesed kes pidustustel osalesid. Hobuseliha keedeti ja söödi osavõtjate vahel ära.¹² Vereohver, lapsetapp on kahtlemata eksplitsiitselt paganlikud kombes. Aga selles, et hobuseliha söömine osutub siinses kontekstis paganausu märgiks on konkreetne kohapealne seos selle söömise ja paganliku usutalitluse vahel.

Ian N. Wood mainib, et varased misjonärid kes Skandinaavias tegutsesid, tegid seda maal, mis oli neile täiesti tundmatu. Seda ei saa tema arvates võrrelda nende misjoniretkedega, mis tehti piirkondadesse, mis olid juba aastakümneid koos eksisteerinud kristliku maailmaga. Seda ei saa ka võrrelda nende misjoniretkedega, mis

---

⁸ Samas, lk 239-240.

⁹ Adam of Bremen, IV, 21, lk 202.

¹⁰ Adam of Bremen, IV, 21, lk 202.

¹¹ *Íslendingabók*, 7, lk 9.

¹² Snorri Sturlason. *Heimskringla*, 3,16.

tehti vastristitute juurde. Skandinaavia oli esimestele misjonäridele täiesti tundmatu maailm.¹³ Kuid siin tuleb meele pidada, et maailm mida meile kroonikud kujutavad ja see milline oli tegelik Skandinaavia ei lange sugugi kokku. Marek Tamm on kirjutanud, et „Liivimaa kirjeldused 13. sajandi esimesest poolest ei kajasta mitte niivõrd selle piirkonna ja tema elanike iseloomu, kuivõrd keskaja kristlike autorite poliitilisi ja sotsiokultuurilisi tõekspidamisi.“¹⁴ Kuid kuna muid allikaid meil ei ole siis peame nende poole pöörduma. Kroonikaid ei saa võtta sõna sõnaliselt kuid kellegi maailmapilti kajastavad nad ikkagi, kui mitte kirjeldatava siis vähemalt kirjeldaja enda oma.

1.3. Esimesed kontaktid kristlusega

Palju on vaieldud selle üle, kes olid need kes tutvustasid skandinaavlastele esimest korda kristlust? Olid selleks saksa mõjuruumist pärit olnud misjonärid, või olid esimesed Skandinaavia kristiansieerijad Inglise kiriku poolt saadetud misjonärid. Kristluse levik Skandinaavias sai alguse Taanist ning esimesed kokkupuuted on pärit 6.–7. sajandist. Seda põhjustas üha laieneva Frangi riigi surve. Esimene kristlik misjonär Taanis oli inglane Willibrord, kes saabus siia umbes aastal 700. Ta reisis Jüütimaale ja külastas kuningat Ongendust. Willibrordi katsed kuningat ümber pöörata aga ebaõnnestusid ning ta lahkus kiiruga, võttes endaga kaasa eelnevalt ristitud 30 taanlasest poissi. Tal võis olla plaanis koolitada neist välja misjonärid, kuid mingeid tõendeid meil selle kohta ei ole.¹⁵

Esimene teade skandinaavlasest, kes ristiusu vastu võttis on pärit Vita Caroli magnist, kus on mainitud põhjamaalast nimega Halfdan, kes alistus Karl Suurele ja ristiti koos oma kaaskonnaga. Hilisemad ajaloolased on identifitseerinud Halfdani kui rex Sigfriedi,

¹³ Wood, Ian N. The northern frontier: Christianity face to face with paganism, lk 243.

¹⁴ **Tamm, Marek.** Liivimaa leiutamine. Uue kristliku koloonia kuvandi loomine 13. sajandi esimesel poolel. – Akadeemia 2 (2012), lk 195-229, siin lk 212.

¹⁵ **Sawyer, P. H.** Kings and Vikings. Scandinavia and Europe AD 700-1100. – London: Routledge, 1982, lk 134. ; **Staecker, Jörn.** The Cross Goes North: Christian Symbols and Scandinavian Women – The Cross Goes North. Processes of Conversion in Northern Europe, AD 300-1300. Martin Carver (toim.), Woodbridge: The Boydell Press, 2005, lk 463-482, siin lk 464.

kes aastal 782 juhtis Karl Suurega kohtunud saatkonda.¹⁶ Edasistest Saksa-poolsetest misjoniretkedest, mis võeti ette 9. sajandil räägin lähemalt järgmistes peatükkides.

Inglise kaubanduse ja poliitika mõju oli Skandinaavias tuntav juba 10. sajandil. Näiteks Norra suhtles ülejäänud Euroopaga Inglismaa ja Iirimaa kaudu. Lisaks sellele omasid rootslased, vähesemal määral aga ka norralased ja taanlased kontakte nii islami kui ortodoksi kirikuga.¹⁷ Teada on et 10. sajandil Inglismaal tegutsenud preestritest olid osad taani päritolu, sealhulgas tegutsesid Inglismaal ka kolm taani päritolu peapiiskoppi. Loomulikult toetasid need mehed ettevõetavaid misjonireise oma kodumaale.¹⁸

Seda, et kristlus kui selline skandinaavlastele tundmatu ei olnud kinnitab Adami *Gestast* järgmine lõik, milles pöördusid rootslased sõjakäikudel abi saamiseks erinevate jumaluste poole:

Millal iganes nad võitluses sattusid kriitilisse olukorda, palusid nad abi ühelt oma paljudest jumalatest keda nad kummardasid. Siis, pärast võitu olid nad truud temale ja seadsid ta teistest kõrgemale. Siiski ühisel kokkuleppel nüüd nad tunnistasid, et kristlaste jumal on kõigist kõige võimsam. Teised jumalad vedasid neid sageli alt, kuid tema alati seisab nende eest kui „kindel varjupaik häda ajal“.¹⁹

Seega oli kristlus üks paljudest jumalatest kes oli neile tuttav. See pole sugugi üllatav, kuna skandinaavlased omasid oma viikingiaegsete mereretkedega kokkupuuteid kristliku Euroopaga ning teated kristlusest levisid ka viikingite kodupaikadesse.

1.4. Kristluse aeglane levik

Usuvahetus toimus paljuski keskaegsete Skandinaavia autorite põhjal mitte sisemisest soovist võtta omaks kristlikud väärtused, vaid selle taga olid palju praktilisemad põhjused. Vajadus uute tugevate liitlaste järele, soodustada kaubandust ning seada sisse

¹⁶ **Melnikova, Elena.** How Christian Were Vikings Christian. – Early Christianity on the Way From the Varangians to the Greeks. Ildar Garipzanov, Oleksiy Tolochko (toim.), Kiev: Ruthenica, 2011, lk 90-107, siin lk 94.

¹⁷ Mellor, St Ansgar: His Swedish Mission and Its Larger Context, lk 38.

¹⁸ Sawyer, Sawyer, Scandinavia enters Christian Europe, lk 150.

¹⁹ Adam of Bremen, IV, 22, lk 204.

omavahelised kontaktid, mis ilma usulise pööramiseta oleksid jäänud loomata.²⁰ Nagu viitab Thomas A. DuBois nägid paljud keskaja kroonikud usuvahetamise taga valitsejate soovi säilitada oma valdusi. Vastavad viited on toodud Harald Sinihamba kohta, kes sel moel hoidis ära Otto I invasiooni.²¹ Näiteks Rimbert, tuues põhjenduseks miks taanlased ristiusu vastu võtsid oli nende paiknemine kristliku Frangi riigi piiril, ning kuninga soov astuda ristiusku oli põhjendatud sellega, et ta soovis saada oma poliitikale toetust just kristlikult Frangi impeeriumilt.²²

Probleem on aga selles, et me ei saa kuidagi kindlalt öelda millal üks või teine rahvus võttis vastu uue usu, muutus näiteks täielikult kristlasteks. Selge on see, et tegemist on pikaajalise protsessiga. Scott A. Mellor on asja seletanud järgmiselt. Igasuguste daatumite puhul mis on esitatud, näiteks Taani muutumine kristlikus umbes 950. aastal ja Rootsi sadakond aastat hiljem, on tegemist ajaloolaste poolt loodud konstruktsioonidega. Aastaarv pelgalt ise ei ütle meile midagi.²³

Rimbert on oma kroonikas värvikalt kirjeldanud olukorda, mispärast kristlus aeglaselt Skandinaavias levis. Oma teisel reisil Birkasse kohtub Ansgar ärevusse aetud kuninga ja kohalikega, kes vahendavad talle teadet sellest mida vanad jumalad on öelnud uue kristliku usu leviku kohta:

Te olete kaua nautinud meie heatahtlikust ja kaitset, ja meie abiga olete te elanud oma maal suures külluses, rahus ja õitsengus pikka aega. Te olete meile ohverdusi toonud ja töotusi andnud mida me oleme soovinud ja me hindame teie austusavaldusi. Kuid nüüd hoidute te ohverdustest ja te pahandate meid suuresti, tehes tutvust selle võõra jumalaga, kes soovib meid välja süüa. Kui te soovite saada osa meie heatahtlikkusest, tooge meile ohvreid, mida te ei ole meile toonud ja andke meile suuremaid töotusi. Ja te ei võta omaks jumalat teisest kultuurist, mille õpetus on meie omaga vastuolus. Samuti ei teeni te teda.

---

²⁰ **DuBois, Thomas A.** Introduction – Sanctity in the North. Saints, Lives and Cults in Medieval Scandinavia. Thomas A. DuBois (toim.), Toronto: University Toronto Press, 2008, lk 3-28, siin lk 5.

²¹ Samas, lk 5.

²² Life of Ansgar, 7, lk 40. Viitab Harlad Klaki ristimisele.

²³ Mellor, St Ansgar: His Swedish Mission and Its Larger Context, lk 37.

Peale selle, kui te tahate, et teil oleks rohkem jumalaid, oleme me nõus, et teie endine kuningas Eric, ühineks meiega ja saaks üheks jumalaks.²⁴

Eelnev allikalõik kinnitab, et Skandinaavias eksisteerisid tegelikult koos nii paganlikud kui kristlikud jumalad. See konkreetne lõik näitab aga paganlike jumalate halvakspanu uute kristlike jumalate leviku suhtes. Samas on aga teada ka näiteid sellest kuidas kristlastesse suhtutakse Skandinaavias soosivalt. Seda kinnitab allikakatkend Adami *Gestast*, kus ta näitab, et rootslased suhtuvad kristlastesse ja kristliku usu levikusse soodsalt: „Kuid nad samuti kiindunult armastavad tõekuulutajaid, juhul kui nad on vooruslikud ja ettevaatlikud ja võimekad, et nad ei keela piiskoppidel osaleda ühisel koosolekul mida tuntakse nime all Warth“.²⁵ Samas lisab Adam ka, et neid rahvaid saaks kergesti meie usku tuua, kuna nad „kuulavad mitte vastumeelselt lugusid Kristusest ja kristlikust religioonist.“²⁶ Põhjusena, miks nad aga kristlased ei ole toob Adam välja selle, et neile jagavad õpetust halvad õpetajad kes „kõik otsivad eneste oma, aga mitte seda, mis on Jeesus Kristuse oma.“²⁷ Siin võib Adam aga eelkõige nende halbade õpetajate all silmas pidada just anglosaksidest misjonäre, kes Adami arvates tegid misjonitööd nendel aladel, mis pidid kuuluma eelkõige Hamburg-Bremeni piiskopkonna alla.

Kas on Skandinaavais näha märke sünkretismist, ehk sellest, et koos eksisteerisid rahumeelselt erinevad usundid? Siin on levinud erinevad arusaamad. Jörn Staeckeri arvates puudusid Skandinaavias igasugused märgid sünkretismist.²⁸ Mündiaarded, mis on leitud nii Taanist kui Lõuna-Rootsist ja sisaldavad ristripatseid näitavad seda, et oli olemas konkreetne ajavahe, millal paganliku Thori haamri asemel tulid kasutusele ristripatsid. Samas ei tähenda see ju seda, et mingis Skandinaavia piirkonnas ei võinud koos eksisteerida nii paganlikud kui kristlikud kombes. Esimesi varajasemaid kristlikke märke on leitud 9. sajandist Birkast.²⁹ Ivar Leimus on välja pakkunud, et senise

---

²⁴ Life of Ansgar, 26, lk 56.

²⁵ Adam of Bremen, IV, 21, lk 203.

²⁶ Adam of Bremen, IV, 21, lk 203.

²⁷ Adam of Bremen, IV, 21, lk 203.

²⁸ **Leimus, Ivar.** Läänemere kristlikud paganad. – Tuna. 4 (2009), lk 5-22, siin lk 21.

²⁹ Samas, lk 21.

religioosse sümbolika kiire ja järsk muutus viitab sellele, et kristlus saavutas kiirelt võidu paganlike jumalate üle.³⁰

Hoopis teistsugusel arvamusel on Peter Foote, kellelt pärineb idee, et Skandinaavia ei kristianiseerunud kohe pärast seda kui nende valitsejad võtsid vastu kristluse. Ta nimetab ajajärku, sellest ajast millal kuningad ristiti, kuni selle ajani millal tekkisid Skandinaavias iseseisvad peapiiskopkonnad perioodiks, kus eksisteerisid koos nii paganausk kui kristlus. Seega siis käsitleb ta niimoodi ajajärku, mille pikkuseks oli umbes 150 aastat.³¹ Nõustun siin Peter Footega, et pigem võisid Skandinaavias koos eksiteerida nii paganlus kui kristlus. Selle väitele leian kinnitust viiendas peatükis.

1.5. Hamburg-Bremeni peapiiskopkond

Hamburg-Bremeni piiskopkond oli vastutav nende misjoniretkede eest, mis võeti ette põhjala suunas. Peapiiskopkonna ajaloo kohta leiame me andmeid eelkõige Adami *Gestast* ja ka varasematest töödest, mida Adam kasutas oma allikatena (eelkõige *Vita Willehadist*). Ühtsest Hamburg-Bremeni piiskopkonnast saab rääkida alles aastast 848. Kõigepealt loodi Bremeni piiskopkond. Laialt on levinud arusaam, et nagu enamus Saksi piiskopkondi, mis rajati Karl Suure valitsemise ajal, siis nii oli see ka Bremeniga, mille esimeseks piiskopiks sai 787. aastal Willehad ning katedraal pühitseti sisse 789. aastal. Tegemist ei olnud aga iseseisva piiskopkonnaga vaid Kölni peapiiskopkonnale alluva sufragaanpiiskopkonnaga.³² Hamburg-Bremeni ajalugu on uurinud oma töös Eric Knibbs. Tema põhjal rajas Willehad aga Bremenisse kiriku ja ta oli misjonärist piiskop piirkondades mille oli talle määranud Karl Suur. Alles aastal 804. või 805. sai Willehadi õpilasest Willerichist esimene Bremeni piiskop.³³

Hamburgi piiskopkond rajati 831. aastal Ludwig Vaga poolt, kui Ansgari misjonitegevuse keskus ja peatselt sai ta peapiiskopkonnaks. Kuid juba 845. aastal hävitasid taanlased Hamburgi, ning peapiiskop Ansgar seadis end sisse Bremeni

---

³⁰ Samas, lk 21-22.

³¹ **Foote, Peter.** Historical Studies: Conversion Moment and Conversion Period. – Viking Revaluations Viking Society Centenary Symposium 14-15 May 1992. Anthony Faulkes, Richard Perkins (toim.), University College London, 1993, lk 137-144, siin lk 137.

³² Reuter, Introduction to the 2002 Edition, lk xiii.

³³ Knibbs, Eric. Ansgar, Rimbert and the Forged Foundations of Bremen-Hamburg, lk 44.

piiskopkonnas.³⁴ Vaevalt kolm aastat hiljem 848. aastal need kaks piiskopitooli aga ühendati.³⁵ Bremeni ja Hamburgi ühinemise kinnitas 864. aastal ka paavst Nicolaus I. Keiser Otto I eestvõtmisel ning paavst Agapetus II (946-955) kinnitusega allutati Põhjamaad 948. aastal kiriklikult Hamburg-Bremeni peapiiskopkonnale. Lisaks kuulus Taani piiskoppide ordineerimise õigus Hamburg-Bremenile.³⁶ Pärast Ansgari surma lõppes aga Hamburg-Bremeni misjonitegevus Põhjale suunas, see tõi nüüd aga kaasa katsed võtta Bremenilt peapiiskopkonna staatus ning ta taas ühendada Kölni jurisdiktsiooni alla. Nendele katsetele tegi lõpu paavst Sergius III sekkumine 900. aastate lõpul.³⁷

Hamburg-Bremeni peapiiskopkonna täpse ajaloo uurimise teevad keeruliseks suured võltsingud, mida tehti piiskopkonna poolt 11.–12. sajandil, milles püüti suurendada eelkõige Hamburgi piiskopkonna loomise tähtsust ja juhtivat rolli.³⁸

Tundub aga, et Hamburg-Bremeni puhul oli tegemist teisejärgulise peapiiskopkonnaga, kuna tal puudusid sufragaanpiiskopkonnad ning tal ei olnud piisavalt mõjuvõimu Ida-Frangi kirikukogudes.³⁹ See omakorda tähendas seda, et piiskopkond ei olnud rikaste toetajate silmis kuigi atraktiivne. Ka ei olnud piiskopkonnal piisavalt rahalisi vahendeid, et näiteks ette võtta pikki ja kulukaid misjoniretki.⁴⁰ Seega ainus võimalus, kuidas oma vaimulikku ja ilmalikku võimu suurendada oli teha edukat misjonitegevust. Eelkõige pretendeeriti laialdastele misjoni õigustele Skandinaavia põhjaosas. Samuti mängis see piiskopkond juhtivat rolli paar sajandit hiljem Eesti ristiusustamisel.⁴¹

Peapiiskop Adalbert tegi katset muuta Hamburg-Bremeni peapiiskopkond kõrgema staatusega patriarhaadiks, et säilitada sel moel oma õigusi põhjapoolsetele aladele.⁴² Selle kinnituseks oli paavstilt 1047. ja 1053. aastal Adalbertile kui ka tema järglastele

³⁴ **Gelting, Michael H.** The Kingdom of Denmark. – Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900–1200. Nora Berend (toim.), Cambridge University Press, 2007, lk 73-120, siin lk 78.

³⁵ Reuter, Introduction to the 2002 Edition, lk xiii.

³⁶ Adam of Bremen, II, 3-4.

³⁷ Reuter, Introduction to the 2002 Edition, lk xiii.

³⁸ Samas, lk xiii-xiv.

³⁹ Palmer, Rimbert's Vita Anskarii, lk 241.

⁴⁰ Samas, lk 241-242.

⁴¹ Kala, Ristimine paganate ja kristlaste pilgu läbi, lk 12. ; Reuter, Introduction to the 2002 Edition, lk xiv.

⁴² Reuter, Introduction to the 2002 Edition, lk xiv.

antud privileeg olla põhjamaade legaati ja vikaari koos piiskoppide ordineerimise õigusega.⁴³ Selle tulemusena seadis Bremen ametisse Taanis üheksa uut piiskoppi.⁴⁴ Lisaks aktiivsele tegevusele Taani suunas, suurenes 10. sajandil ka Hamburg-Bremeni misjonitegevus Rootsis. Selle kinnituseks on Adam maininud esimese Rootsi piiskopi Odinkari ordineerimist juba enne 990. aastat.⁴⁵ Lisaks sellele nimetas peapiiskop Unwan ametisse Skara esimese piiskopi Thorgauti.⁴⁶

Hamburg-Bremeni katsed aga luua Põhjamaade patriarhaati nurjusid. Esiteks oli selle põhjuseks see, et valitses tugev rivaliteet Kölni peapiiskopi Annoga ning teiseks oli selle taga aga paavstikuuria tollane poliitika, mis puhkenud investituuritulises kaitses kiriku õigusi keisri vastu.⁴⁷

1.6. Inglise kiriku mõju Skandinaavias

Esimesi kindlaid teateid selle kohta, et Skandinaavias tegutsevad peale Hamburg-Bremenist lähtuva misjoni ka misjonäre teistest maadest annab seesama Adam. *Gestas* on juttu Taani valitsejast Svend Harkhabest, kes tõi oma riiki inglise preestreid.⁴⁸ Inglise kiriku mõju Taanis suurenes eriti Taani ja Inglise ühiskuninga Knud Suure valitsemise ajal. Pärast Inglismaa vallutamist tuli Knudiga Taani kaasa terve hulk inglasedest piiskoppe, kes siin ametisse seati. Nimeliselt on mainitud Bernhardi kes tegutses Skånes, Gerbrandi, kes määrati ametisse Själlandis ja Reginberti kes tegutses Fynis. Lisaks tegi Knud Suur isegi katse pühitseda Roskilde piiskop ametisse Inglismaal Canterbury peapiiskopi poolt. Eriti tugev oli inglise misjon Odenses. Inglise mõju püsis senikaua kuni püsis ühtne Inglise-Taani riik, selle lagunemise järel sai juhtivaks jõuks jällegi Hamburg-Bremen. Kuid tuleb mainida, et Gerbrand tunnistati Själlandi piiskopiks alles pärast seda, kui ta oli vandunud truudust Saksamaale.⁴⁹

⁴³ Leimus, Ivar. Millenniumi murrang. North goes West. – Tuna. 1 (2007), lk 27-53, siin lk 41.

⁴⁴ Samas lk 41-42.

⁴⁵ Adam of Bremen II, 23.

⁴⁶ Adam of Bremen, II, 56, lk 95.

⁴⁷ Leimus, Millenniumi murrang. North goes West, lk 43.

⁴⁸ Adam of Bremen, II, 39, lk 83. Inglise preestrid tegutsesid nii Norras Norras kui Rootsis.

⁴⁹ Leimus, Millenniumi murrang. North goes West, lk 45. ; Sawyer, Sawyer, Scandinavia enters Christian Europe, lk 151 ; Staecker, The Cross Goes North, lk 473-474.

Inglaste tegutsemisest Rootsis on märke vähem, eelkõige on selliseid teateid tolle aja ruunikivides, kus mainitakse rootslasi, kes olid kuningas Knud Suure teenistuses. Tundub loomulik, et just tema valitsemise ajal tugevnes Inglise kiriku mõju ka Rootsis.⁵⁰ 1080. aastatest on teateid inglise kiriku vaimulike märtrisaatusest Rootsis. Lisaks on veel teateid selle kohta, et Odenses oli piiskopiks inglane Hubald. Aastail 1095–1096 saabus Eveshamist Odensesse 12 inglise munku.⁵¹ Peale kirjalike allikate mis jutustavad inglaste mõjust Skandinaavias leiame vastavaid tõendeid ka arheoloogilisi andmeid uurides. 10. eriti aga 11. sajandist on säilinud hulgaliselt krutsifiks-ripatseid. Suur hulk nendest ripatsitest on saksa mõjutustega, kuid on säilinud ka suur hulk ripatseid, mis on valmistatud anglosaksi stiilis. See viitab tõigale, et 8.–9. sajandil olid Saksamaal tegutsemas ka anglosaksidest misjonärid.⁵²

Alates 11. sajandist püüdsid Skandinaavia piiskopkonnad vabaneda Hamburg-Bremeni peapiiskopkonna alt. Piiskopkondade iseseisvumist soosis ka Rooma paavst. Põhjus seisnes selles, et Hamburg-Bremeni peapiiskop Liemar toetas investituuritüli ajal Saksa keisrit Heinrich IV. See päädis koguni Liemari ekskommunikatsiooniga.⁵³

Vabanemine sai teoks aga 12. sajandil. Juhtivaks jõuks oli siin Lund (kuulus tollaljal Taani koosseisu) millest sai 12. sajandi algul Põhja peapiiskopkond. Nimelt aastal 1103.–1104. võttis kuningas Erik Ejegod ette reisi Rooma. Selle tulemusena valis paavsti legaat kardinal Alberich just Lundi uueks peapiiskopkonna keskuseks. Sealne piiskop Asger sai vastava *palliumi*. Selle tulemusena allusid nüüdsest Rootsi piiskopkonnad Lundile. Norras rajati 1152. aastal Nidaros-Trondheimi peapiiskopkond. Aastal 1164 rajati Rootsis Uppsala peapiiskopkond.⁵⁴

---

⁵⁰ Leimus, Millenniumi murrang. North goes West, lk 46.

⁵¹ Samas, lk 46.

⁵² Staecker, The Cross Goes North, lk 476.

⁵³ Reuter, Introduction to the 2002 Edition, lk xiv-xv.

⁵⁴ Leimus, Millenniumi murrang. North goes West, lk 46 ; Lindow, St Olaf and the Skalds, lk 108-109 ; Reuter, Introduction to the 2002 Edition, lk xiv.

II TAANI KRISTIANISEERIMINE

2.1. Esimesed misjonärid ja nende eesmärgid

Sellest kuidas esimesed skandinaavlased kristlusega kokku puutusid võib eristada kolme etappi. Alates 9. sajandist olid Skandinaavia ristiusustamisel initsiatiivi üles näidanud kristlikud valitsejad ning kirik. Teiseks puutusid kristlusega esimesena kokku viikingid oma retkedel Euroopasse. Viikingisalgad ristiti sageli kas pärast sõjalist kaotust või rahu sõlmimist. Viikingid kes aga asusid kristlike kuningate teenistusse võtsid omaks kristluse. Kolmandaks ei ristitud sugugi ainult viikingipealikku üksinda, vaid koos temaga ristiti ka tema pere ja kaaskond. Seega võis juba 9.–10. sajandil ulatuda ristitud skandinaavlaste arv nii suureks, et teatud ideed kristlusest jõudsid nende vahendusel ka Skandinaaviasse.¹ Järgnevates peatükkides selgitan lähemalt kuidas nägi välja kristianiseerimisprotsess Taanis, Rootsis ja Norras.

Skandinaavia ristiusustamine sai alguse Taanist. Teada olevalt langesid taanlased üha enam laieneva Frangi riigi surve alla. Esimesed kokkupuuted kristlusega on teada 6.–7. sajandist. Nagu esimeses peatükis sai mainitud oli esimeseks kristlikuks misjonäriks Taanis Willibrord, kuid tema tegevus oli väga episoodiline. Vahetult hakkas Taani kristlusega kokku puutuma pärast seda, kui Karl Suur oli alistanud saksid. Nüüd oli taanlaste piiri taga suur kristlik riik.

Münsteri piiskop Liudger oli esimene kes taotles 804. või 805. aastal Karl Suurelt luba misjoni läbiviimiseks Taanis. Karl Suur aga selleks luba ei andnud, tuues põhjenduseks, et see süvendaks veelgi antud piirkonnas eksisteerivaid frankide vastaseid meeleolusid.² Järgmine katse tehti aastal 821, mil Ludwig Vaga ja Reimsi peapiiskop Ebo³ otsisid

¹ Melnikova, Elena. How Christian Were Vikings Christian, lk 96.

² Palmer, Rimbert's Vita Anskarii lk 251.

³ Reimsi piiskop aastatel 816-834 ja Hildesheimi piiskop aastatel 846-851.

paavstilt toetust, et ette võtta misjonireis Taani, eesmärgiga kindlustada riigipiiri. 823. aastal asusidki paavst Paschalis I mandaadiga teele Ebo ja Bremeni piiskop Willerich ning nad veetsid aasta Taanis misjonitööd tehes.⁴ See, et Willerich oli üks, kes võttis ette misjoniretke Taani näitab, et Bremeni piiskopkond oli see, kes toetas taanlaste usulist pööramist.⁵ Üldiselt on peetud Ebo retke ebaõnnestunuks, seda eelkõige seetõttu, et keiser Ludwig Vaga soov aidata Taanis tagasi troonile sealt tõugatud kuningas Harald⁶ ebaõnnestus. Kuid päris läbikukkunuks, ei saa Ebo retke pidada, kuna on teada, et tal õnnestus ümber pöörata paljusid inimesi oma retkedel.⁷

Esimene suur läbilöök nendes varastes misjonipüüdlustes toimus 826. aastal, kui Harald Klak koos naise ja veel mõnede taanlastega ristiti Mainzis.⁸ Nagu kirjeldab Rimberti *Vita Anskarii* oli Harald, pärast seda kui ta oli oma kuningriigist välja aetud, tulnud keiser Ludwigi juurde ja „palunud, kas ta ei võiks olla selle vääriline, et saada keisrilt abi, et oma kuningriik tagasi võita“.⁹ Selleks, et Harald aga vajalikku abi saaks oli tal tarvis vastu võtta ristiusk. Rimberty kirjutab selle kohta järgnevalt:

Keiser hoidis kuningat enda juures õukonnas ja õhutas teda nii isiklikult kui teiste abiga, vastu võtma kristluse, sest siis oleks nende vahel veelgi isiklikum suhe. Ja kristlased oleksid veelgi agaramad oma sõpradele appi tulema kui nad austavad ühte ja sama jumalat. Viimaks tänu jumalikule armule, pööras keiser ta uude usku. Kui pühad ristimisveed olid üle tema valatud võttis keiser ta isiklikult ristimiskivi juures vastu ja lapsendas ta kui oma poja.¹⁰

Samas ei suhtunud Haraldisse aga pärast seda kui ta oli uude usku pöördunud kuigi soosivalt. Rimberty annab Haraldit kohta järgmise hinnangu: „Harald oli ikka veel ignorant ja harimatu usu küsimustes. Ta ei teadnud kuidas Jumala teenrid peavad käituma.“¹¹ Need on karmid sõnad mehe kohta kes on alles äsja vastu võtnud kristluse.

⁴ Palmer, Rimberty's *Vita Anskarii* lk 251.

⁵ Knibbs, Eric. Ansgar, Rimberty and the Forged Foundations of Hamburg-Bremen, lk 66.

⁶ Tegemist Jüütimaa kuninga Harald Klakiga, kes otsis abi frankidelt võimuvõitluses trooni pärast. 819. aastal aitasid frangid Haraldit troonile, kuid kaua ei suutnud ta võimul olla.

⁷ Knibbs, Ansgar, Rimberty, lk 66-68.

⁸ Palmer, Rimberty's *Vita Anskarii*, lk 251.

⁹ *The Life of Ansgar*, 7, lk 40.

¹⁰ *The Life of Ansgar*, 7, lk 40.

¹¹ *The Life of Ansgar*, 7, lk 42.

Kuid Haraldi kaitseks tuleb öelda, et inimene kes on alles uude usku pöördunud ei saagi omada selliseid teadmisi nagu on omane nendele, kes olid kristlased sünnist saadik. Varaste misjoniretkede puhul ei olnud niivõrd oluline see kui sügavad olid vastristitu usulised veendumused kui see, et tegemist oli inimesega, kes pidas end kuuluvaks kristlaskonna hulka. Nagu Elena Melnikova on välja toonud ei olnud Haraldi ristimise taga ta usuline ärkamine, vaid tegemist oli Haraldi poolse vajadusega saada Ludwigilt sõjalist abi võitluses Lõuna-Taani alade pärast.¹²

Rimberti poolse kibestumise taga võib näha Ludwig Vaga pettumust selles, et ta ettevõtmine aidata Taanis tagasi võimule kristlik valitseja oli läbi kukkunud. Oli keiser lubanud Haraldit abistada ju alles siis, kui too on omaks võtnud uue usu. Paraku aga Haraldi katsed saada tagasi oma troon ebaõnnestusid. Rimberti põhjal ei jõudnudki Harald Taani vaid keiser andis talle varjupaiga Friisi külas Rüstringenis, mis asus Bremeni piiskopkonnas.¹³ Allikates ei ole mingeid teateid sellest, et see üksikfakt kuninga, tõsi küll troonilt tõugatud kuninga, kristlaseks hakkamisega oleks kaasa toonud elanikkonna seas soovi samuti uude usku üle minna. Tegemist oli vaid pelgalt üksikisiku (siin küll ka perekonna) ristimisaktiga.

Rimbert pidas oma kroonikas oluliseks ka seda, et kristlust levitaksid Skandinaavias need valitsejad kelle käes on ka reaalne võim. Näiteks Taani kuningaid Horik I ja Horik II, nagu ka Rootsi kuninga Björni ja Olofit on näidatud kristlaste missioone toetavatenä, samuti pooldasid nad ka kirikute ehitamist. Kuid samas ei ole mingeid tõendeid selle kohta, et nad oleksid ise end lasknud uude usku pöörata.¹⁴ Edasine kristlik misjon lähtus eelkõige Vestfaali Corvey kloostri ning seda juhtis munk Ansgar.¹⁵

2.2. Ansgar – Põhjala apostel

Ansgar elas aastatel 801-865. Tema eluloo on kirja pannud ta järglane Hamburg-Bremeni piiskopitooil Rimbert oma kroonikas *Vita Anskarii*. Ansgar oli Saksi kloostri

¹² Melnikova, How Christian Were Vikings Christian, lk 94.

¹³ The Life of Ansgar, 7, lk 42. Knibbs, Ansgar, Rimbert, lk 68.

¹⁴ Palmer, Rimbert's Vita Anskarii, lk 252.

¹⁵ Lind, Jensen, Jensen, Bysted. Taani ristosjad lk 32.

Corvey¹⁶ munk ja kooliõpetaja.¹⁷ Nagu kirjutab Adam veetis Ansgar kaks aastat Taanis (826-828) ja „pööras palju neid paganaid kristlikku usku“.¹⁸

Tegelikult me ei tea, kas Ansgar üldse käis Taanimaal või mitte. *Vita Anskarii* põhjal tegi keiser Haraldile ettepaneku, et misjonärid reisiksid koos temaga Taani. Üks nendest misjonäridest, kes oli nõus teele asuma oli munk Ansgar. Lisaks temale oli nõus Taani minema ka kõrgeast soost munk Autbert.¹⁹ Nagu me aga eelpool nägime, ei õnnestunud Haraldil tagasi saada oma valitsejatrooni ja ta jäi keisri poolt pakutud varjupaika Rüstringenis. Siis tõenäoliselt koos temaga ei läinud ka Ansgar Taani vaid veetis enamuse oma ajast kooliõpetajana Rüstringenis.²⁰

Järgmiseks võttis Ansgar keiser Ludwig Vaga palvel ette misjoniretke Rootsi, ta viibis seal ühe aasta ja pööras selle aja jooksul ümber uude usku palju inimesi.²¹ Ansgari Rootsi misjonil peatun pikemalt kolmandas peatükis. Kuid eelkõige tänu edukale misjoniretkele Rootsi sai Ansgarist 831. aastal Hamburgi peapiiskop.²² Paavst Gregorius IV nimetas Ansgari koos Eboga paavsti legaadiks kõikide põhjala rahvaste üle (peetakse silmas rootslasi, taanlasi, slaavlast). Hilisemad koopiad ta eluloost lisavad ta jurisdiktsiooni alla ka Islandi, Fääri saared ja Gröönimaa.²³ Saades peapiiskopiks hakkab Ansgar orjusest vabaks ostma taanlastest ja slaavlastest poisse, et valmistada neid ette jumala teenimiseks. Osad nendest poistest jättis ta enda juurde, teised saatis aga õppima Turholtis kloostrisse.²⁴

Tagasilöögid Ansgari karjääris saabusid juba 835. aastal kui peapiiskop Ebo võeti ametist maha kuna ta oli toetanud Ludwigit troonilt tõukamist. Sellele järgnes 845. aastal Taani kuninga Horiki saadetud väe poolt Hamburgi maha põletamine.²⁵ Samas võib

---

¹⁶ Tuntud varem nime all Uus Corbie. Klooster rajati 823. aastal Ludwig Vaga poolt. Saksidest mungad kes siia nüüd tulid olid varem teeninud Corbie kloostri Flandrias. Corvey klooster finantseeris 823. aastal Ebo misjoniretke Taani.

¹⁷ Knibbs, Ansgar, Rimbert, lk 1.

¹⁸ Adam of Bremen, I, 17, lk 22.

¹⁹ The Life of Ansgar, 7, lk 40-41.

²⁰ Knibbs, Ansgar, Rimbert, lk 69.

²¹ Adam of Bremen, I, 17, lk 22.

²² Knibbs, Ansgar, Rimbert, lk 69. ; Palmer, Rimbert's Vita Anskarii, lk 245. Adam pakub 832. aastat. Lisaks omas Adam veel kiriklikku võimu Birka üle. Vaata Adam of Bremen, I, 18, lk 23.

²³ Mellor, St Ansgar: His Swedish Mission and Its Larger Context, lk 31. The Life of Ansgar, 13, lk 45.

²⁴ Rimbert: Life of Anskar, XV.

²⁵ Sawyer, Sawyer, Peter. Scandinavia enters Christian Europe, lk 148.

Hamburgi kaotust vaadata ka kui uut algust Ansgari karjäärile. Nimelt sai ta nüüd valitsemiseks kuningas Louisi (Ludwig Vaga poeg) poolt Bremeni piiskopkonna.²⁶ 849. aastal sai Ansgarist Hamburg-Bremeni peapiiskop.²⁷ 864 aastal kinnitab paavst Nicolaus I kahe piiskopkonna ühinemise.

Bremeni piiskopkond oli palju jõukam kui seda Hamburg oli olnud ning seetõttu sai Ansgar teha nüüd vajalikke kingitusi, et pääseda Taani kuninga Horiki jutule. Nimelt samal aastal kui rünnati Hamburgi olid taanlased rüüstanud ka Pariisi, rünnakus osalejaid tabas aga jumalik karistus mis viis kuningas Horiki nii endast välja, et ta muutis oma senist suhtumist kristlastesse.²⁸ Rimbert mainib igatahes, et Ansgar oli sõbralikes suhetes Taani kuninga Horikiga. Selle kinnituseks annab kuningas talle loa rajada kirik Sliaswic'i.²⁹ Ansgari katsed aga kuningat ristida ebaõnnestuvad.³⁰

Olukord Taanis läks jällegi keerulisemaks pärast seda, kui kuningas Horik tapeti. Samuti tapeti ka kõik need pealikud kes seni olid piiskop Ansgari toetanud. Troonile saanud Horik Nooremat püüdsid algul mitmed ta pealikud veenda, et ta loobuks toetamast seal end kindlustada püüdnu kristlikku religiooni. Nad kutsusid kuningat üles, et lõhutaks sinna rajatud kirik. Põhjenduseks tõid nad selle, et nende jumalad on nende peale pahased, et nad on hakanud kummardama neile võõrast jumalat.³¹ Eraldi on *Vita Anskarii*s välja toodud Slesvigi valitseja nimega Hovi, kes lasi kinni panna sinna rajatud kiriku ja keelas kristliku religiooni praktiseerimise ning seetõttu oli preester sunnitud linnast lahkuma.³²

See tagasilöökk oli aga ajutine, kuna jällegi *Vita Anskarii* põhjal suhtus ka uus kuningas Horik Noorem kristlastesse hästi. Selle kinnituseks saatis ta Hovi oma õukonnast

---

²⁶ Life of Ansgar, 22, lk 53.

²⁷ Mellor, St Ansgar: His Swdsh Mission Its Larger Context, lk 31.

²⁸ Pariisi rünnanud viikingeid tabas surmahaigus. Selle olevat põhjustanud rünnak Püha Germaini kloostri vastu. Taani kuningas Horik oli igatahes juhtunust niivõrd hirmunud, et ta olevat lasknud kõik rünnakus eluga pääsenud hukata ja kõik vangi võetud kristlased oli ta lasknud vabastada. Pärast seda intsidenti oli Horik kristlaste suhtes soodsalt meelestatud. Vaata Sawyer, Sawyer, Scandinavia enters Christian Europe, lk 148-149.

²⁹ Sliaswic, ka Slesvig Vita Anskarii on linn Taani-Saksamaa piiril, tema lähedal paiknes tuntud Põhjala kaubalinn Hedeby (Haithabu).

³⁰ The Life of Ansgar, 24, lk 54.

³¹ The Life of Ansgar, 31, lk 61.

³² The Life of Ansgar, 31, lk 61-62

minema, lubas Ansgaril jätkata oma missiooni ning andis loa isegi panna kiriku torni otsa kella, mida paganad pidasid keelatud teoks. Kõigele lisaks lubas Horik rajada Ripasse³³ kiriku ja võtta sinna teenima preestri.³⁴

Eric Knibbsi arvates Ludwig Vaga soosis taanlaste kristianiseerimist seetõttu, et kindlustada sel moel oma riigipiire.³⁵ Küsimus on aga selles kui suur oli Ansgari mõju Taani kristianiseerimisel. Seda, et teatud mõju Ansgari retkedel Taani oli kinnitab Adam oma *Gestas* järgmiselt: „Meile piisab sellest kui me teame, et kuni selle ajani olid nad kõik paganad kuid vaatamata paljudele erinevatele valitsejatele ja nii paljudele barbarite röövretkele, oli Taani jäänud alles siiski natukene sellest kristlusest, mida Ansgar oli siia istutanud ning mis ei olnud täiest ära kadunud.“³⁶ Tegelikult ei pööranud aga Ansgar oma retkedel Taani ümber kuigipalju paganaid. Seda kinnitab fakt, et teispool Elbe jõge oli rajatud väga vähe kirikuid.³⁷

Ansgari misjoniretk oli aga teedrajav hoopis teises plaanis. Kuni selle ajani toimus kristianiseerimine vallutuse järel. Frangid võitsid lahingus kohalikke vägesid ning seejärel asuti kohalikku elanikkonda ristima. See oli vajalik selleks, et kindlustada nii kontroll vallutatud maade üle. Siis nüüd näitas Ansgar viisi, kuidas vägede asemel liigub kristlus ning sellele järgneb vallutajate poliitilise mõju kasv. Kuigi esimene selline katse ebaõnnestus, rajati selle tulemusena esimene piiskopkond väljaspool Rooma riigi piire.³⁸

Samas ei suhtu Ansgar paganatesse sugugi pahatahtlikult. Seda kinnitavad ta rahumeelsed katsed tulla Rootsi misjoniretkele. Ansgar ja ka Rimbart ei tee sugugi paganlikke kombeid maha, vaid nad püüavad neid mõista ning näidata kuidas intellektuaalsel tasemel kristlus neist kommetest üle on.³⁹

Ansgari katsed Taanis misjoniretki läbi viia piirdusid vaid kahe kaubalinnaga Slesvigi ja Ribega. Meil ei ole andmeid selle kohta kui palju oli neid inimesi keda tal õnnestus oma

³³ Tuntud hiljem nime all Ribe. Rajati sinna piiskopkond 948. aastal

³⁴ The Life of Ansgar, 32, lk 62.

³⁵ Knibbs, Ansgar, Rimbart, lk 1.

³⁶ Adam of Bremen, I, 54, lk 47.

³⁷ Knibbs, Ansgar, Rimbart, lk 127

³⁸ Samas, lk 2.

³⁹ Palmer, Rimbart's Vita Anskarii, lk 247.

reisidel ristida. Igatahes ühtegi valitsejat nende hulgas ei olnud. Misjoni edukus sõltus aga eelkõige kohalike valitsejate heatahtlikkusest. Selle saavutamiseks oli aga oluline kingituste tegemine. Sai Ansgari oma katseid jätkata ju alles pärast seda kui ta sai jõuka Bremeni piiskopkonna etteotsa. Ansgari retked püüdsid aga eelkõige näidata Hamburg-Bremenit kui juhtivat jõudu kes viib läbi kristianiseerimist Skandinaavias. Loomulikult on allikad ületähtsustanud Ansgari rolli ulatuslikkust. Eelkõige tuginesid aga hilisemad Hamburg-Bremeni nõuded, et kõik Skandinaavias loodavad piiskopkonnad peaksid kuuluma nende jurisdiktsiooni alla just Ansgari misjonitegevusele.

2.3. Unni kui Ansgari järglane misjonitegevuses

Gesta esimene raamat jagab meile teavet piiskop Unnist, kes oli Hamburgi peapiiskop aastatel 918–936⁴⁰ ja tegi järgmisena katse viia läbi misjonitegevust Taanis. Talle on pühendatud *Gestas* seitse peatükki.⁴¹ Adam pühendas Unnile niipalju ruumi seetõttu, kuna ta oli pärast Ansgari esimene peapiiskop, kes osales Lõuna-Skandinaavia kristianiseerimises ja teda kutsuti Põhjala apostliks.⁴² Lisaks on Unni elulugu ainuke allikas, mis jagab meile teavet Taani kuningas Gormist, kes pani aluse Jellingi dünastiale.

Pöördume jällegi Adami juurde: „Taanlaste üle valitses sel ajal Harthacanute Gorm, metslasest uss, ma ütlen, ja rohkem kui mõõdukalt vaenulik kristlaste suhtes. Ta oli otsustanud täielikult kristluse Taanist hävitada, ajades preestrid nende piirkondadest välja ja piinates paljusid neist surnuks.“⁴³ Sellele järgnes Adami põhjal keiser Heinrichi kallaletung Taani „Seejärel tungis ta oma armeega Taani ja hirmutas põhjalikult kuningas Gormi nii, et viimane vandus, et kuuletub ta käskudele ja palub rahu.“⁴⁴ Nüüd tundis piiskop Unni end kindlalt, et võtta omalt poolt ette retk Taani, et vahepealsete ebasoodsate aegade tõttu hüljatud Hamburgi kiriku misjonipüüdlusi uuesti ellu äratada

⁴⁰ Adam of Bremen, I, 56, lk 48-49. Ozawa, Role of the Life of Archbishop Unni of Hamburg, lk 30.

⁴¹ Adam of Bremen I 56, 60-64, lk 48-53.

⁴² Ozawa, Role of the Life of Archbishop Unni of Hamburg, lk 30.

⁴³ Adam of Bremen, I, 57, lk 49.

⁴⁴ Adam of Bremen, I, 59, lk 50.

ning asuda uuesti paganaid uude usku ümber pöörama.⁴⁵ Unni püüdlustest kristlust Taanis levitada kirjutab Adam järgnevalt:

Selle järel tuli jumala pihhiisa Taani, mille üle kõige õelam Gorm võimu hoidis. Viimase poolehoidu ei suutnud ta tõesti võita ta kaasasündinud metsikuse tõttu, kuid õeldi, et ta võitis oma jutlustega kuninga poja Haroldi poolehoidu. Unni tegi ta kristluse suhtes nii ustavaks, et kuigi talle endale ei olnud veel osaks saanud ristimise sakramenti, lubas ta avalikult kuulutada kristlust, mida ta isa oli alati vihanud. Pärast seda kui pühamees ordineeris preestrid mitmesse Taani kuningriigi kirikusse oli ta käskinud usklikel kuuletuda Haroldile. Teiseks tänu tema abile ja saadikutele läks Unni kõigile Taanile kuuluvatele saartele paganatele jumalasõna kuulutama ning lohutama neid kristlasi, kes olid seal vangis.⁴⁶

Antud allikalõik püüab meile näidata, et Hamburg-Bremeni piiskopkond mängis olulist rolli Taani ristiusustamisel. Samas kerkivad Unni misjoniretkega Taani esile küsimused sellest, kuivõrd usaldusväärne Adam ikkagi on. Adami põhjal suri Unni Rootsisis 936. aastal.⁴⁷ Nagu allikast lähtub ei õnnestunud Unnil kuningas Gormi ristida, küll aga õnnestus tal usule pöörata Gormi poeg Harold. Haroldi puhul on tegemist Taani kuninga Harald Sinihambaga, kes tõsi, oli esimene kristlik Taani kuningas. Allika põhjal ei olnud Unni see, kes Haraldi küll ristas, kuid probleem on selles, et samal aastal millal Unni Rootsisis suri sai Gormist alles Taani kuningas. Seega ei saanud Unni kuidagi Gormi valitsemise ajal oma misjoniretke Taanis läbi viia. Veel teinegi vasturääkivus tuleb välja Adami *Gestast*. Nimelt Taani kuningas kellele keiser Heinrich kallale tungis oli tegelikult Gnupa, mitte Gorm. Lisaks sellele oli Gnupa vaid kuningas „Hedeby kuningriigis“, mis paiknes vaid Jüüti poolsaare lõunaosas ning mille keskuseks oli kaubalinn Hedeby.⁴⁸

Eelkõige soovib Bremeni Adam siin näidata jällegi Unnit kui Hamburg-Bremeni peapiiskoppi kes mängis olulist rolli Taani ristiusustamisel. Iga Hamburg-Bremeni poolt

---

⁴⁵ Adam of Bremen, I, 60, lk 50.

⁴⁶ Adam of Bremen, I, 61, lk 51.

⁴⁷ Adam of Bremen, I, 64, lk 53.

⁴⁸ Ozawa, Role of the Life of Archbishop Unni of Hamburg, lk 31.

tehtud misjoniretke tagant kumab läbi soov näidata neid ettevõtmisi olulistemana kui nad tegelikult olid. Samas ei saa Unni rolli Rootsi kristianiseerimises alahinnata. Selle teema juurde tulen tagasi aga neljandas peatükis.

2.4. Harald Sinihammas – esimene kristlik kuningas

Esimeseks kristlasest Taani kuningaks oli Harald Sinihammas (958-986). Milline oli kristluse olukord Taanis enne tema ristimist? Adam mainib meile küll, et 948. aastal nimetas peapiiskop Adaldag Taani territooriumil ametisse kolm piiskoppi, kuid arvatavasti oli tegemist deklaratiivse aktiga ning keegi neist ei pruukinud isegi kordagi Taanis kohal käija. Seda on oletatud selle põhjal, et Adam ei ole maininud oma kroonikas ühtegi nende järglast. 988. aastast lisandus neile veel Odense piiskopkond.⁴⁹ Odense puhul oli aga tegemist endise paganliku kultuskohaga ning seal võis misjonärist piiskop küll tegutseda, kuid ei ole mingeid tõendeid selle kohta, et enne Knud Suure valitsusaega võis Skandinaavias tegutseda alaline piiskopkond.⁵⁰

Sama kinnitab ka kroonik Widukind kirjutades umbes sadakond aastat pärast Ansgari surma, et „taanlased on pikka aega olnud kristlased, kuid sellest hoolimata nad oma paganlike rituaalidega kummardavad ebajumalaid.“⁵¹ Henrik Janson on pakkunud välja, et taanlased olid juba tunduvalt varem enne Haraldi ristimist kristlased, lihtsalt nad ei olnud korralikud kristlased. Haraldi ristimine tähendas seda, et ta tunnistas kristlust kui ainsat jumalat, ta käskis oma alamatel loobuda ebajumalate kummardamisest ning kuningas hakkas nüüdsest preestritesse austusega suhtuma.⁵² Ka Klav Randsborg viitab

⁴⁹ Adam of Bremen II, 1,4. **Ozawa, Minoru.** Scandinavian way of communication with the Carolingians and the Ottonians – Hermeneutique du texte d'histoire: orientation, interpretation et questions nouvelles. Graduate School of Letters, Nagoya University, 2009, lk 65-75, siin lk 66. ; **Randsborg, Klav.** King's Jelling. Gorm & Thyra's Palace Harald's Monument & Grave – Svend's Cathedral. – Acta Archaeologica. 79 (2008), lk 1-23, siin lk 11. ; Sawyer, ja Sawyer, Scandinavia enters Christian Europe, lk 149. Adaldag kes valitses aastatel 937-988, nimetab nimeliselt Horedit kes valitses Slesvigis, Liafdagi Ribest, ja Reginbrundi Århusist. 11. sajandist on Adam nimetanud nimeliselt ainult ühte piiskoppi Odinkari, kes valitses Ribes. Vt Adam of Bremen II, 34, lk 79.

⁵⁰ Sawyer, Sawyer, Scandinavia enters Christian Europe, lk 149-150.

⁵¹ Samas, lk 150.

⁵² **Janson, Henrik.** Scythian Christianity. – Early Christianity on the Way From the Varangians to the Greeks. Ildar Garipzanov, Oleksiy Tolochko (toim.), Kiev: Ruthenica, 2011, lk 33-57, siin lk 37-38.

sellele, et taanlased olid kristlusega juba varem tutvunud ning Harald võis võtta kristluse, kui kõige tugevama jumaluse omaks 960. aastatel.⁵³

Mille põhjal me saame järeldada, et Harald Sinihammas oli kristlik kuningas. Teada on, et Haraldist sai Taani kuningas umbes 958. aastal ning ta ristimine leidis arvatavasti aset 963. aastal.⁵⁴ Seda, et just siis Harald Sinihammas ristiti kinnitab ka 960. aastatest pärit olev tekst Suurel Jellingekivil. Ruunikividel on kirjas, et kuningas Harald sai nii võimsaks, et „võitis“ „Taanis kõik“ ja „Norras“ ja „tegi taanlastest kristlased“.⁵⁵

Selle taga, et Haraldist sai kristlane näeb Klav Randsborg koos teiste teadlastega Kölni peapiiskopi Bruno (953-965) mõju. Bruno oli Saksa keisri Otto I vend ning teda võiks pidada keisri „välisministriks“. Bruno sekretäriks oli aga Poppo (Folkmar, hilisem Kölni peapiiskop) kes tegelikult Haraldi ristis.⁵⁶ Koos ristimise vastuvõtmisega sai Haraldist ka keiser Otto vasall.⁵⁷

Milliseid tõendeid meil siis on, et Harald Sinihamba ristimise taga oli soov vältida konflikti keiser Ottoga. Kui pöördume Snorri Sturlasoni *Heimskringla* poole, leiame sealt järgmised read: „Keiser Otta (Otto) oli sel ajal Saksimaal, ja ta saatis teate Taani kuningale Haraldile, et ta peab omaks võtma tõelise usu ja laskma end koos kõigi oma inimestega kelle üle ta valitseb ristida, „muidu“ ütles keiser „me marsime armeega tema vastu“. Taani kuningas laskis selle peale ehitada kaitsevali Danavirkes.“⁵⁸ Snorri Sturlasoni põhjal oli seega tegemist konkreetse ähvardusega ning Haraldi ristimise taga oli eelkõige soov kaitsta omaenda riiki frankide rünnakute eest. Sama kinnitab ka Alexandra Sanmark mainides, et peamine põhjus miks Harald Sinihammas võttis vastu kristluse tulenes soovist vältida konflikti Frangi kuningatega. Kui Taanis oleks võimul aga kristlik kuningas kaotaksid Frangid legitiimsuse õiguse seda riiki rünnata.⁵⁹

⁵³ Randsborg, King's Jelling, lk 4.

⁵⁴ Gelting, The Kingdom of Denmark, lk 80. Harald Sinihamba ristimiseks on pakutud ka aastat 865. Vaata Sawyer, Sawyer Scandinavia enters Christian Europe, lk 151.

⁵⁵ Randsborg, Klav. King's Jelling, lk 4-5.

⁵⁶ Samas, lk 5.

⁵⁷ Leimus, Millenniumi murrang. North goes West, lk 41.

⁵⁸ Snorri Sturlason, Heimskringla, 5, 24.

⁵⁹ Sanmark, Alexandra. Power and Conversion, lk 81

Igatahes jäi Harald kristlaseks kuni oma elu lõpuni ning keiser Otto I-ga oli ta sõbralikes suhetes. Nende lähedust kinnitab ka fakt et Harald'i poja Svendi ristiisaks oli Otto ning ta kandis ristimise järel nime Otta Svein.⁶⁰

On meil aga mingeid tõendeid, et Harald olles ise kristlik valitseja sundis oma usku peale ka oma paganatest alamatele. Teateid selle kohta, et Harald oleks kristlust väevõimuga juurutanud ei ole. Vastupidi Jellinges olev hauakompleks kus on nii paganlikud kui kristlikud matmiskombed säilinud viitab sellele, et Taanis leidis aset rahumeelne kristianiseerimine.⁶¹

Seda aga, et Taanis kristlus kinnistus just Harald'i ajal kinnitavad meile 10. sajandi keskpaigast toimunud muutused matmiskombestikus. Üks huvipakkuvamaid väljakaevamisi on viimastel aastatel tehtud Jüütimaal Sebbersundis. Sealt on välja kaevatud umbes aastast 1000 pärit kirik ja kirikaed, kust on leitud omakorda tuhatkond matust. Kirikaed on tüüpiliselt jagatud meestepooleks ja naistepooleks ning hauapanuseid leitud ei ole.⁶² Milline üks kristlik haud ja kristlik matmiskombestik välja näeb sellel peatun täpsemalt viiendas peatükis. Kuid mainida võib niipalju, et hauapanuste puudumine ja jagunemine nais- ja meespooleks viitab eelkõige kristlikule matmiskombestikule.

Harald Sinihamba ristimise taga oli seega Saksa kirik. Kitsamas plaanis omas Taani üle kiriklikku võimu Hamburg-Bremeni peapiiskopkond. Sellele viitab fakt, et just peapiiskop Adeldagi palvel vabastas keiser Otto I 965. aastal nii Slesvigi, Ribe kui Århusi kirikud nende Taani valdustes kõikidest rahalistest kohustustest. Lisaks sellele määrati veel, et seal elavad alamad peavad teenima vaid piiskoppe ja alluma kirikufoogtidele. Sedasama kinnitas ka 988. aastal Otto III.⁶³

⁶⁰ Snorri Sturlason, Heimskringla, 5, 29.

⁶¹ Sanmark, Power and Conversion, lk 82.

⁶² **Brink, Stefan.** New Perspectives on the Christianization of Scandinavia and the Organization of the Early Church. – Scandinavia and Europe 800-1350. Contact, Conflict, and Coexistence. Jonatha Adams ja Katherine Holman (toim.), Turnhout: Brepols, 2004, lk 163-175, siin lk 166.

⁶³ Leimus, Millenniumi murrang. North goes West, lk 41. ; **Skovgaard-Petersen, Inge.** The Making of the Danish kingdom. - The Cambridge History of Scandinavia. Volume I Prehistory to 1520. Knut Helle (toim.), Cambridge University Press, 2003, lk 168-183, siin lk 174.

Sverre Bagge on välja toonud selle, et just Saksa mõju kasv Kesk- ja Põhja Euroopas oli põhjuseks miks sealsed riigid muutusid kristlikeks. Nimelt kohalikel võimukandjatel tuli lihtsalt valida, kas alluda sakslastele või kristluse omaks võtnud kohalikule valitsejale. Sellise valiku puhul eelistati loomulikult kohalikku valitsejat.⁶⁴ Samas oli Taani ristiusutamise taga ka taanlaste soov võtta ette rünnakuid naaberaladele. Svend Harkhabe rünnakud Inglismaa vastu olid süstemaatilised. Taani rünnakute kõrge saabus aga Knud Suure ajal mil ta valitses nii Inglismaa, Taani kui Norra üle.⁶⁵

2.5. Svend Harkhabe ja Inglise kiriku mõju kasv

Harald Sinihamba valitsemine sai ootamatu lõpu 987. aastal ta poja Svend Harkhabe mässuga. Adam kirjutab oma *Gestas* järgmiselt:

Peapiiskop Adaldagi viimastel päevadel suruti meie üritus barbarite seas maha, kristlus Taanis oli peata olekus ja tundes kadedust Jumala religiooni õiglase alguse üle, tuli vaenlane ja külvas raiheina nisu sekka (Mt13:25). Sest siis Svein Otto, suure Haroldi, Taani kuninga poeg, tekitas palju vandenõusid oma isa vastu, võttes kuulda nõu nendelt, keda ta isa oli vastu nende tahtmist sundinud omaks võtma kristluse, kuidas ta võiks ta troonist ilma jätta nüüd kui ta oli elatanud ja nõrk. Ootamatult tõusid esiplaanile taanlased kes alustasid vandenõu, et lahti ütelda kristlusest, teha Sveinist kuningas ja kuulutada sõda Haroldile. Kuna viimane oli alates oma valitsemise algusest usaldanud Jumalat, siis nüüd eriti usaldas ta Jumalat selles asjas, ning kuigi ta jälestas sõda, otsustas ta ennast relvadega kaitsta. Ja nagu Taavet leinas ta oma poega Absolomi (2Sm13:37) läks ta edasi sõjaga. Selles kahetsusväärses ja hullemas kui kodusõjas võideti Haroldi vägi. Haavatud Harold põgenes laevaga slaavlaste linna mida kutsuti Jumneks.⁶⁶

Sellele vastukaaluks võib aga seada Snorri Sturlasoni loo Harald Sinihambast ja Svendist. Snorri ei maini sõnagagi seda, et Svend oleks paganlusse tagasi langenud.

⁶⁴ Bagge, *From Viking Stronghold to Christian Kingsom*, lk 24.

⁶⁵ Samas, lk 24-25.

⁶⁶ Adam of Bremen, II, 25, lk 72.

Tema järgi oli isa ja poja vahelise tüli põhjuseks see, et Svend oli järjekordselt palunud oma isalt anda talle valitseda mõni Taani kuningriigi osa. Isa oli aga järjekordselt keeldunud, kuna ta ei soovinud kuningriiki tükeldada. Svend kogus nüüd kokku suure hulga sõjalaevu, et võtta ette viikingiretk. Ta läks aga hoopis Isafjordi kus Haraldi laevastik oli omakorda valmis retkele minema. Sealsamas andis Svend oma isale lahingu. Lahingu käik ei olnud Svendile aga soodne ja ta oli sunnitud põgenema. Paraku sai aga Harald lahingus haavata ja haavadesse ta surigi. Seejärel valiti aga Svend Taani kuningaks.⁶⁷

Seda, et meil ei ole mingeid teateid sellest, et Taani oleks Svend Harkhabe valitsemise ajal tagasi paganlusse langenud jagavad mitmed uurijad.⁶⁸ Birgit ja Peter Sawyerid toovad välja ka näite, et vahetult enne 990. aastaid ehitati Lundi kirik, mis viitab sellele, et Svend ei olnud sugugi kristluse vastane. Bremeni Adami katsete taga diskrediteerida Svend Harkhabet on nähtud viimase soovi sõlmida Saksa kiriku asemel sidemed Inglise kirikuga. Eelkõige oli ta Hamburg-Bremeni peapiiskopkonna vastu, see oli aga Adami jaoks piisavaks põhjuseks, et näha temas kogu kristlaskonna vaenlast.⁶⁹ Isegi Adam on aga hiljem sunnitud tunnistama, et Svendi näol on tegemist kristlasest kuningaga, kes aitas kaasa Norra ristiusustamisele ning määras Skånes jutlustama inglise piiskopi.⁷⁰

Eelkõige oli Svendi nii öelda vandenõu taga soov saada lahti Saksa kuninga mõjudest. Kui alluti kiriklikult keiserlikule Hamburgi-Bremeni peapiiskopkonnale siis võidi seda kergelt interpreteerida ka kui keisririigi võimalikku poliitilist ülemvõimu Taani üle.⁷¹ Põhjuseks, miks taanlased pidasid kristlusest kinni ja ei langenud tagasi paganlusse nähakse selles, et nad olid juba varasemalt oma viikingiretkede kaudu tutvunud ristisusuga lähemalt. Eelkõige olid taanlased tuttavad Inglise kirikuga, kus uue usu vastuvõtjaid oli palju. Teiseks toimus kristluse areng Taanis järjepidevalt ning ehitati üles kindlal alusel seisev kirikukorraldus.⁷²

⁶⁷ Snorri Sturlason, Heimskringla, 5, 38.

⁶⁸ Vaata Gelting, The Kingdom of Denmark, lk 83 ; Sawyer, Sawyer. Scandinavia enters Christian Europe, lk 151

⁶⁹ Lind, Jensen, Jensen, Bysted, Taani ristiõjad, lk 33. ; Sawyer, Sawyer. Scandinavia enters Christian Europe, lk 151.

⁷⁰ Adam of Bremen, II, 39, lk 83.

⁷¹ Gelting, The Kingdom of Denmark, lk 83.

⁷² Lind, Jensen, Jensen, Bysted, Taani ristiõjad, lk 34.

2.6. Kristlik ja paganlik Taani

Arheoloogilised leiumaterjalid viitavad sellele, et teatud aja eksisteerisid Taanis koos nii kristlus kui paganlus. Seda kinnitavad eelkõige ruunikirjad ja leitud Thori haamrid.⁷³ Kristianiseerimine viidi Taanis läbi ülevaltpoolt. Isegi veel sajand pärast Harald Sinihamba ristimist oli kristluse levitamine ja praktiseerimine suuresti ülikkonna asi. Enne seda kui kuningatest kristlased said olid misjonärid saanud riigis tegutseda ainult siis, kui neil oli olemas kuninga toetus. Nüüd aga pärast kuninga ristimist pöörati uude usku ka ülikkond ning alles seejärel enamik elanikkonnast. Piiskopid jäid aga ka nüüd tihedalt seotuks kuningatega. Seda ka siis kui nad said endale suuri maavaldusi ja kuninglikke privileege.⁷⁴ Probleemiks võis olla aga see, et vana paganliku kultuse keelamise järel võis enamus elanikkonnast tunda end kristlusega nõrgalt seotuna.⁷⁵

Taani kristianiseerimist on peetud rahumeelseks protsessiks. Eelkõige on vastava näitena toodud seda, kuidas käsitleti 10. sajandil Jellinge hauamonumente. Nimelt seisavad seal kõrvuti nii paganlikud kui kristlikud mälestusmärgid. Nende ehitus algas paganliku kuningas Gormi ajal ja jätkus tema poja Harald Sinihamba valitsusajal. Pärast seda kui Harald võttis omaks kristluse 865. aastal lasi ta hauakompleksi muuta kristlikuks. Vasakul pool asuv uhke hauaküngas suleti 958.–959. aastal ning see oli kuningas Gormi paganlik matusekoht. Dendrokronoloogiline dateering näitab aga seda, et suur lõunapoolne hauaküna rajati alles pärast usulist pöördumist, see on siis 970. aastatel. Tegemist oli arvatavasti mälestusmonumendiga, mis oli mõeldud oma lameda tipu tõttu avalike tseremooniade läbiviimiseks. Hauaküngaste vahele püstitas aga Harald Sinihammas oma kuulsa ruunikivi, milles ta annab teada, et on taanlastest kristlased teinud. Lisaks lasi Harald rajada kahe hauakünka vahele kiriku kuhu ta tõi üle oma isa surnukeha.⁷⁶

⁷³ Gelting, The Kingdom of Denmark, lk 85.

⁷⁴ Samas, lk 110.

⁷⁵ Samas, lk 87.

⁷⁶ **Roesdahl, Else.** Pagan beliefs, Christian impact and archaeology – a Danish view. Viking Revaluations. Viking Society Centenary Symposium. 14-15 May 1992. Anthony Faulkes, Richard Perkins (toim.), Viking Society for Northern Research, University College London, 1993, lk 128-136, siin lk 134 ; **Roesdahl, Else. Sørensen, Preben Meulengracht.** Viking Culture. - The Cambridge History of Scandinavia. Volume I Prehistory to 1520. Knut Helle (toim.), Cambridge University Press, 2003, lk 121-146, siin lk 145-146.

III KRISTLUSE JA PAGANLUSE KOOSEKSITEERIMINE ROOTSIS

3.1. Kristianiseerimise esimesed katsed

Rootsi krisitaniseerimisest rääkides peetakse silmas kahte erinevat suunda. Ühe suuna järgi oli see pikk ja rahumeelne protsess. Teine suund jagab arvamust, et tegemist oli dramaatilise konfliktiga kristluse ja paganluse vahel.¹

Peamisteks allikateks selle teema uurimisel on kaks kroonikat: Rimberti *Vita Anskarii* ja Bremeni Adami *Gesta*. *Vita Anskarii* on esmapilgul hea allikas, kuna ta valmis vahetult pärast piiskop Ansgari surma ja selle kirjutas Ansgari kaasaegne. Kahjuks Rootsi kristianiseerimisega tegeleb *Vita Anskarii* ainult niipalju kui seal on juttu Ansgari kahest reisist Birkasse. Adami töös leidub rohkem informatsiooni Rootsi kristianiseerimisest. Probleemid kerkivad üles aga sellega, et Adami kroonikasse tuleb suhtuda teatud ettevaatusega, kuna Adam rõhutas eelkõige Hamburg-Bremeni kiriku rolli Rootsi ristiusustamisel ning ta suhtus eitavalt igasugustesse kristianiseerimiskatsetesse mis võidi ette võtta Inglismaa suunalt.²

Rootsi ristiusustamisel oli kahtlemata oma roll mängida anglosaksidele. Teateid sellest, et Skandinaaviamaade kristianiseerimist oleksid toetanud ka Inglismaa kuningavõim meil ei ole. Küll on meil teateid kontaktide kohta Norra ja Inglismaa vahel ja seega on tõenäoline, et sellised kontaktid olid olemas ka Inglismaa ja Rootsi vahel. Näitena võib siin tuua teate Adami *Gestast*, kus kuningas Ólafr Tryggvason saatis Englise piiskoppe, nimeliselt Siegfriedi, Grimkili, Rudolfi ja Bernhardi Götalandi ja teistesse Rootsi

¹ **Jennbert, Kristina.** Archaeology and Pre-Christian Religion in Scandinavia. – Current Swedish Archaeology. 8 (2000), lk 127-141, siin lk 130.

² **Blomkvist, Nils. Brink, Stefan. Lindkvits, Thomas.** The kingdom of Sweden. Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900-1200. Nora Berend (toim.), Cambridge University Press, 2007, lk 167-213, siin lk 168.

piirkondadesse jumalasõna levitama.³ Lisaks sellele on *Gestas* mainitud veel piiskop Osmundit kes tegutses 1050.–1060. aastatel Rootsis. Teda on peetud anglosaksiks ja temaga on seletatud anglosakside mõju Rootsis.⁴

Skandinaavia võimalikke kontakte Vana-Vene riigiga on uuritud alles viimastel aastakümnetel. Suhete olemasolu kinnitavad esiteks varasemad säilinud kanoonilised tekstid, teiseks püha Nikolause kultuse levik 11. sajandil ja püha Clementi kultuse levik 11.–12. sajandil üheaegselt nii Skandinaavias kui Vana-Vene riigis. Kolmandaks kinnitavad kontakte ka vastastikused abielud.⁵ Neljandaks kinnitavad seda ka arheoloogilised andmed, näiteks nii Skandinaaviast kui Vana-Vene riigist on leitud 10.–12. sajandist pärit nii nimetatud Skandinaavia tüüpi ristripatseid. On välja käidud idee, et neid ripatseid kandsid inimesed kes olid seotud Skandinaavia ja Vana-Vene riigi vahelise kaubateega.⁶ Kuid meil ei ole mingeid fakte selle kohta, et idapoolt oleksid tulnud Skandinaaviasse misjonärid, kes oleksid levitanud siin kreeka-õigeusku.⁷ Kui arvestada aga sellega millist olulist rolli mängisid varjaagid Vana-Vene riigi loomises siis võime me väita, et need kontaktid võisid olla kahtlemata veelgi suuremad kui seni on pakutud. See on aga eraldi teemadering mis vajab lähemat uurimist.

Alexandra Sanmarki arvates hoogustus Rootsi kristianiseerimine pärast seda kui kuningas oli ristitud ning ta hakkas nüüd isiklikult kristlust propageerima. Seega oli tema arvates selleks, et pöörata mitte-kristlik ühiskond kristlusse vajalik esimesena ristida kuningas.⁸ Edasi vaatan kas see arvamus ka tõele vastab.

---

³ Adam of Bremen, II, 55, lk 94.

⁴ **Lind, John H.** Varangians in Europe's Eastern and Northern Periphery The Christianization of North and Eastern Europe c. 950-1050 – A Plea for a Comparative Study - *Ennen ja Nyt* (4), 2004, lk 1-18.

⁵ Näiteks Olof Skötkonungi tütar Ingegerd abiellus Novgorodi vürsti Jaroslaviga. Vürst Msitslav abiellus Rootsi printsessi Kristina Ingesdotteriga, nende tütar Malmfrid oli omakorda abielus Norra kuninga Sigurd Jorsalafari ja Taani kuninga Erik II Emunega.

⁶ **Garipzanov, Ildar.** Early Christian Scandinavia and the Problem of Eastern Influences - Early Christianity on the Way From the Varangians to the Greeks. Ildar Garipzanov, Oleksiy Tolochko (toim.), Kiev: Ruthenica, 2011, lk 17-32, siin lk 25-29.

⁷ Sanmark, Power and Conversion, lk 76-77. ; Roesdahl, Else. Pagan Beliefs, lk 130.

⁸ Sanmark, Power and Conversion, 81.

3.2. Ansgari roll Rootsi ristiusustamisel

Pärast misjonireisi Taani võttis keiser Ludwig Vaga palvel Hamburg-Bremeni peapiiskop Ansgar ette reisi Rootsi. See sai teoks omakorda sealse kuninga Björni palvel, ning Ansgar kristianiseeris aasta jooksul palju inimesi.⁹ Seda kinnitab ka Rimberty oma *Vita Anskariis*. Nimelt Rootsist saabus Ludwig Vaga õukonda saatkond, kes teatas, et rootslaste seas on palju neid, kel soov astuda kristlikku usku. „Isegi nende kuningas oli selles küsimuses soodsalt meelestatud ja lubab Jumala preestritel elada seal, juhul kui keiser on nii lahke ja saadab neile sobivad preestrid.“¹⁰ Teada on, et 829. aastal võttis Ansgar koos Witmariga selle reisi ette ning pooleteise aasta pärast pöördus Ansgar tagasi keiserlikku õukonda, teatades oma ettevõtmise edust.¹¹

Rimberty põhjal kohtusid nad oma reisil ka viikingitega, kes neid ründasid ja röövisid neilt enamuse kaasasolnud kingitustest. Lõpuks jõudsid nad aga linna mida kutsuti Birkaks ja neid võttis vastu kuningas Björn.¹² Sellest kui edukas nende misjon kujunes annab Rimberty järgnevalt teada: „Seal oli palju neid kellele meeldis nende sõnum ja nad kuulasid meeleldi jumala õpetust. Veelgi enam, seal oli palju kristlastest vange, kes rõõmustasid selle üle, et said nüüd osa pühast sakramendist.“¹³ See lõik *Vita Anskariist* püüab meile kinnitada, et kristlus oli tuntud Rootsis juba enne Ansgari retke, seega siis enne 9. sajandi algust. Vaatame kas me leiame selle kohta ka tõendeid.

Ansgari tegevuse keskuseks Rootsis oli Birka. Nagu eelpool mainitud Rimberty katkendist lähtub, oli sel ajal Birkas olemas vähemalt kristlastest orjad. Pöördume nüüd aga arheoloogiliste andmete poole, et leida kinnitust ideele, et 9. sajandil oli Birkas olemas kristlik kogukond. Kindlaks on tehtud, et aastatel 750–975 eksisteeris Birkas aolinn. 19. sajandil on seal välja kaevatud 1100 hauda.¹⁴ Uurides Birkast välja kaevatud haudu näeme esiteks, et tegemist on nii põletus- kui laibamatustega. Teiseks on enamik

---

⁹ Adam of Bremen, I, 17, lk 22.

¹⁰ The Life of Ansgar, 9, lk 43.

¹¹ Knibbs, Ansgar, Rimberty and the Forged Foundations of Bremen-Hamburg, lk 69.

¹² The Life of Ansgar, 10-11, lk 44.

¹³ The Life of Ansgar, 11, lk 45.

¹⁴ **Gräslund, Anne-Sophie.** The Role of Scandinavian Women in Christianisation: The Neglected Evidence – The Cross Goes North. Processes of Conversion in Northern Europe, AD 300-1300. Martin Carver (toim.), Woodbridge: The Boydell Press, 2005, lk 483-496, siin lk 485. Tegemist on Mälari järvel Björkö saarel asuva linnaga.

kirstudest riskülikukujulised, kuid on säilinud ka 73 kirstu, mis moodustavad 29% kõikidest kirstudest ja on trapetsikujulised. Trapetsikujulisi kirste seostatakse aga kristliku matmiskombestikuga.¹⁵ Kolmandaks on Birka haudadest leitud kristliku tähendusega hauapanuseid. Näiteks ristripatsid, pronksist võtmed, mis sümboliseerivad taevariigi võtmeid ja risti kaunistustega anumaid.¹⁶ Seega kõiki neid andmeid arvesse võttes võime me väita, et juba 9. sajandil tegutses Birkas kristlik kogukond. Lisaks saame me kristluse levikule tuge ka Rimbertylt, kes mainib meile esimest ristitud ülikut Rootsis, kelleks oli Birka linna prefekt ja kuninga nõuandja Herigar. Hiljem lasi sama mees omaenda maadele ehitada kiriku.¹⁷

Samas aga terve Rootsi ei muutunud kristlikuks 9. sajandil. Pikaajalist efekti Ansgari retkel Rootsile ei olnud. Sellegipoolest tuleb Ansgari ettevõtmises näha ka positiivseid jooni. Seda eelkõige seetõttu, et tänu temale tutvusid rootslased lähemalt kristlusega. Ning mõne aja pärast võis kristlus muutuda kõige tähtsamaks religiooniks selles piirkonnas.¹⁸ Ansgarit peetakse eelkõige Rootsis endas oluliseks kristluse levitajaks sellepärast, et Rimberty tekst tõlgiti juba 13. sajandil rootsi keelde.¹⁹

3.3. Gautberti ja Unni misjonikatsed – kas läbikukkumine?

Umbes 829. aastal saatis Reimsi Ebo oma vennapoja Gautberti (Gauzberti) jätkama misjonitegevust Rootsis.²⁰ Seda kinnitab jällegi Rimberty, et tänu Gautberti tegevusele „päevast päeva suureneb uskujate arv“. ²¹ Ebo võis nimetada Gautberti piiskopiks, et kindlustada talle sellel moel misjoniks vajaminevaid toetusi. Kuid Gautberti misjon lõppes ebaõnnestumisega. Nagu kinnitab Rimberty, samal ajal kui viikingid rüüstasid Hamburgi ning põletasid maha sealse kiriku ja sundisid vaimulikud ning sealsed

---

¹⁵ Samas, lk 485.

¹⁶ Samas, lk 486-487.

¹⁷ The Life of Ansgar, 11, lk 45.

¹⁸ Knibbs, Ansgar, Rimberty and the Forged Foundations of Bremen-Hamburg, lk 37.

¹⁹ Samas lk 37. Tekst avastati Elias Brenneri poolt Naantali birgitiini kloostri olevas raamatus *Nadhentals closter bok*.

²⁰ Knibbs, Ansgar, Rimberty and the Forged Foundations of Bremen-Hamburg, lk 3-4.. Gautbert aeti Rootsist välja 845. aastal.

²¹ Samas, lk 135.

elanikud põgenema, haaras rootslasi viha Gautberti vastu. Nad rüüstasid Gautberti maja, tapsid ühe ta sugulase ning lõpuks ajasid ta koos teiste misjonäridega riigist välja.²²

852. aastal tegi Ansgar oma teise reisi Rootsi. Kaasas oli tal kuningas Olofile mõeldud kiri, mille autoriks oli Taani kuningas Horik ning milles viimane Ansgarit igati ülistas.²³ Hea näite sellest kuivõrd keerulised olid kuninga ja ta alamate suhted annab Rimbertylt pärit lõik, kus Rootsi kuningas Olaf selgitab sinna teistkordselt misjoniretkele tulnud Ansgarile asjaolusid, mis põhjustel aeti riigist välja seal eelnevalt kristlust levitanud Gautbert koos oma kaaslastega. Pärast seda kui Angar on kuningas Olafile üle andnud kingitused, mis talle väga meeldisid vastas kuningas järgnevalt:

Siiski, ennem olid siin vaimulikud, kes aeti välja mitte kuninga käsul vaid, rahva ülestõusuga. Seepärast, ei saa ma, ega ka julge heaks kiita teie missiooni enne, kuni ma saan nõu pidada meie jumalatega liisuheitmise teel ja kuni ma saan küsida meie inimeste arvamust selles küsimuses. Teie saadikud saavad tulla koos minuga järgmisele koosolekule, ja ma räägin teie nimel oma rahvaga. Te võite teha siis seda, mida te palute, kui jumalad annavad nõusoleku ja rahvas on sellega nõus. Kui mitte, annan ma teile teada.²⁴

See lõik näitab meile, et kuningas pidi arvestama rahva arvamusega. Rimberty selgitab edasi, et see on rootslaste tava, et igas olulises küsimuses ei lugenud mitte kuninga arvamus, vaid rahva üksmeelne tahe.²⁵ Järgnevalt nii liisuheitmine kui rahvakoosolek (Ting) oli kristlaste suhtes soosivad ja Ansgar sai teha ettevalmistusi kirikute ehitamiseks.²⁶ Tingil saadud positiivne otsus kristliku jumala suhtes lubas misjonäridel tegutsema asuda. See tähendab, et kristlust vaadeldi kui üht paljudest jumalatest.

Sellest, et rootslased olid varemalt tutvunud kristlusega ja nende seas oli kristlasi kinnitab Rimberty oma töös kui rahvakoosolekul astus üles üks mees kes mainis, et nii mitmedki kohalolijatest olid omal algatusel läinud Dorstadti ja võtnud vastu kristluse.²⁷

²² The Life of Ansgar, 16-17, lk 46.

²³ The Life of Ansgar, 26, lk 56. ; Palmer, Rimberty's Vita Anskarii, lk 245.

²⁴ The Life of Ansgar, 26, lk 57.

²⁵ The Life of Ansgar, 26, lk 57.

²⁶ The Life of Ansgar, 27, lk 57.

²⁷ The Life of Ansgar, 27, lk 57.

Põhjusena, miks rootslased kristluse kui sellise vastu võtsid, seisnes aga selles, et kristlik jumal pakkus neile paremat kaitset erinevate hädaolukordade puhul. Viidatakse sellele, et kui ollakse palvetanud kristliku jumala poole, kas merel hädas olles või teistes ohuolukodades, on sellest abi olnud. Positiivselt mõjus ka see, et erinevalt kohalikest jumalatest, kes mitte alati ei soosinud neid, siis kristlaste jumal tuli neile alati appi.²⁸

Järgmise katse Rootsis misjonitegevust läbi viia tegi Hamburg-Bremeni peapiiskop Unni. Ta saabus Rootsi peale oma misjoniretke Taanis. Adam teatab meile, et peale Ansgari surma tervelt 70 aasta jooksul ei julgenud ükski minna Rootsi usku levitama.²⁹ Unni kes aga järgis paljuskki oma suure eelkäija Ansgari tegusid saabus Björkösse. Björkö oli Adami põhjal linn Kesk-Rootsis, mitte eriti kaugel paganlikust Uppsala kultuskohast.³⁰ Nagu eelpool mainitud oli selleks ajaks Rootsis juba läbi viidud kristlikke misjoniretki ning Birkas oli olemas kristlik kogukond. Milline oli siis olukord Rootsis kui Unni sinna saabus? „Rootslased ja goodid – või kui see nimi tundub sobilikum – põhjalased – olid tõepoolest täielikult unustanud kristliku religiooni ja neid ei olnud sugugi lihtne uskuma panna, kuna nad olid üle elanud barbarite invasiooni ning mõne aasta jooksul olid mitmed kuningad veriselt nende üle valitsenud.“³¹

Kokkuvõtvalt võib öelda nii Ansgari, Gautberti kui Unni misjoniretkde kohta, et need piirdusid misjonitegevusega vaid mõningates kaubalinnades, ristiti küll kohalikke elanikke, kuid ühtegi valitsejat ei suutnud nad paganausust loobuma panna. Ilma kuninga toeta jäid aga nende kristianiseerimiskatsed hambutuks.

3.4. Erik Segersälli ristimise katse

Järgnevalt vaataks kas Rootsi kristianiseerimisprotsessis toimusid mingid muutused kui ristiti esimene Rootsi kuningas. Adam kirjeldab sündmusi mida ta on kuulnud Taani kuninga Svend Estridseni käest. Viimane teatab, et Rootsi kuningas Erik Segersäll (970-995) oli esimene, kes Taanis viibides lasi end ristida.³² Edasised teated Adamilt on

---

²⁸ The Life of Ansgar, 27, lk 58

²⁹ Adam of Bremen, I, 62, lk 51.

³⁰ Adam of Bremen, I, 62, lk 51. Tegemist on Mälari järvel asuva Björkö saarega, kus asus Birka linn.

³¹ Adam of Bremen, I, 63, lk 52.

³² Adam of Bremen, II, 36, lk 80.

vasturääkivad. Ta annab meile teada, et vaatamata ristimise vastuvõtmisele ei saanud Erikust aga esimest kristlikku kuningat Rootsis. Kuna ta veel pagan olles suhtus kristlastesse väga vaenulikult³³ ja edasi jutustab kroonikas Svend Estridsen, et „ma ise kuulsin kõige arukama Taani kuninga enda suust, et pärast seda, kui Erik võttis kristluse vastu langes ta taas tagasi paganlusse.“³⁴ Samas viitab Adam aga sellele, et Rootsi aladel lubas Erik tegutseda misjonäridel. Nii kinnitab ta, et Taanis tegutses keisri huvides sinna saadetud saadik Poppo, kes pani toime mitu imetegu, mis kinnitasid kristliku usu tugevust ning mille tulemusena mitmed tuhanded inimesed pöördusid kristlusesse.³⁵

See allikakatkend näitab meile selget võimuvõitlust Hamburg-Bremeni ja Kölni peapiiskopkondade vahel. Poppo oli Kölni peapiiskop ning me peame meeles pidama, et Hamburg-Bremeni puhul on tegemist Kölni endise sufragaanpiiskopkonnaga. Tegeliku soovi taga miks aga Erik astus ristiuku olid ta liitlassuhted Poola kuninga Boleslav Chrobryga ning erinevate allikate põhjal abiellus Erik tema tütre või õega.³⁶

Seega võib Erik Segersälli ristimist vaadata kui sündmust millel ei olnud otsest mõju Rootsi kristianiseerimisele. Küll oli aga vähemalt nimeliselt olemas niipalju kristlasi, et Adam saab meile mainida, et juba enne 990. aastat ordineeris Hamburg-Bremeni peapiiskop Adeldag ametisse esimese Rootsi piiskopi Odinkari.³⁷

3.5. Kristlik kuningas Olof Skötkonung

Rootsi kristianiseerimine sai alguse umbes aastal 1000 kui ristiti kuningas Olof Skötkonung (994-1020). Traditsiooniliselt on Skötkonungi ristimise aastaks pakutud 1008. aastat.³⁸ Sellesse aastaarvu tuleb suhtuda aga ettevaatusega, kuna juba 995. aastast on Sigtunas välja antud kristliku kujundusega münte. Tegemist oli esimeste Skandinaavias vermitud müntidega mis olid kaunistatud ristidega ning neil oli kuningas

³³ Nii kinnitab Adam of Bremen II, 33, lk 78.

³⁴ Adam of Bremen, II, 36, lk 80-81.

³⁵ Adami põhjal valitses Erik mõnda aega ka Rootsit, vaata Adam of Bremen, II, 33, lk 78-79.

³⁶ Adam of Bremen, lk 78.

³⁷ Adam of Bremen, II, 23.

³⁸ **Noble, Thomas F. X.** The Christian church as an institution - The Cambridge History of Christianity. Early Medieval Christianities c. 600-c. 1100. Thomas F. X. Noble, Julia M. H. Smith (toim.), Cambridge: Cambridge University Press, 2008, lk 249-274, siin lk 257.

Olofi pilt.³⁹ Sigtuna linn asutati 980. aasta paiku ja tegemist võis olla algusest peale kristliku asundusega. Igatahes Henrik Williams vaatab seda kohana kus kristlik kuningas Olof jagas oma ustavatele alamatele valdusi.⁴⁰ Olof suhtus arvatavasti juba enne ristimist soodsalt kristlastesse ning lubas oma riigis tegutseda misjonäridel. Pärast Olofi ristimist saadeti aga misjonäridest piiskoppe Rootsi riigi kaugematessegi osadesse. Kristlus Rootsis hakkas levima valitsejalt aadlikele ja nende kaudu tavainimesteni.⁴¹

Kõige kiiremini juurdus uus usk Västergötlandis. Ruunikivid kinnitavad, et kristlus võeti seal omaks pea samal ajal kui Taanis.⁴² Põhjuseks miks uus usk levis kiiresti just Västergötlandis ja ka Östergötlandis on Alexandra Sanmark näinud seda, et nendes piirkondades oli olemas tugev kuningavõim.⁴³ Kui nüüd kuningas ristiti siis järgisid ka tema alamad ta eeskujul.

Samas ei suutnud Olof sugugi kõikjal Rootsis kristlust levitada. Nagu kinnitab Adam, tegi Olof katse hävitada Uppsala tempel ning sealsed ebajumalakujud. Sellele astusid vastu aga paganausu pooldajad. Nad sõlmisid Olofiga kokkuleppe, et ta võib need Rootsi osad, mis talle rohkem sobivad oma võimu alla võtta. Nendel aladel võib ta rajada kirikuid, kuid ta ei tohi väevõimuga kristlust peale suruda ega takistada vanade jumalate austamist. Kristlasteks võidi saada ainult siis, kui inimene vabatahtlikult avaldas soovi uude usku pöörduda.⁴⁴ See näitab meile, et kristlik kuningas ei saanud väevõimuga uut usku oma alamatele peale suruda. Vastupidi, ristimine sai toimuda vaid vabatahtlikult. See tähendas eelkõige seda, et kuninga ristimine ei tähendanud veel tema alamate ristimist.

Samas on märke sellest, et mõningad Rootsi piirkonnad võisid ennast ise kristianiseerida. Üks selline piirkond on näiteks Jämtland, mis keskajal kuulus

³⁹ Sanmark, *Power and Conversion*, lk 79. ; Sawyer, Sawyer. *Scandinavia enters Christian Europe*, lk 153-154.

⁴⁰ **Williams, Henrik.** *Runestones and the conversion of Sweden.* - This immense panorama: studies in honour of Eric J. Sharpe. Carole M. Cusack ja Peter Oldmeadow (toim.), Sydney: School of Studies in Religion. The University of Sydney, 1999, lk 59-78, siin lk 61. ; Sawyer, Sawyer, *Scandinavia enters Christian Europe*, lk 154.

⁴¹ Sanmark, *Power and Conversion*, lk 77.

⁴² Sawyer, Sawyer, *Scandinavia enters Christian Europe*, lk 154.

⁴³ Sanmark, *Power and Conversion*, lk 84.

⁴⁴ Adam of Bremen, II, 56, lk 95.

poliitiliselt Norra alla, kuid kiriklikult kuulus ta Rootsi Uppsala peapiiskopkonna alla. Jämtlandis asuvale Frösö saarele on püstitatud ruunikivi, kus on kirjas, et „Östman Gudfast'i poeg [...] tegi silla ja kristianiseeris Jämtlandi.“ Tuleb nõustuda Stefan Brinkiga, et loomulikult ei saa me ruunikivil olevat teksti sõna sõnaliselt võtta ja uskuda, et see Östman Gudfast'i poeg kristianiseeris terve Jämtlandi. Pigem annab see ruunikivi meile teada, et näiteks Jämtlandis võidi pidada ting, millel otsustati kristlus omaks võtta.⁴⁵ Sellele vaidleb vastu Alexandra Sanmark pakkudes välja idee, et Östmani näol võis tegemist olla kohaliku valitsejaga, igatahes tähtsa tegelasega ning tänu tema tegevusele Jämtland kristianiseerus. Ning see on tema arvates hea näide sellest, et kristlus levis ülevaltpoolt allapoole.⁴⁶ Põhjusena mille tõttu Jämtland otsustas kristluse omaks võtta on pakutud veel ka seal levinud Püha Olofi kultust.⁴⁷

Milliseid näiteid meil on aga sellest kuidas kristlus Rootsis levis? Pöördudes arheoloogiliste andmete poole on viimase aja väljakaevamised Ångermanlandis näidanud, et 10.–13. sajandini eksisteeris seal väike kristlik surnuaed. Radiosüsiniku meetodi kasutamine näitas, et tegemist on sugulastega. Ka teised sarnased väljakaevamised on näidanud, et kristlus levis Rootsis eelkõige perekondade või väikeste külakogukondade kaudu.⁴⁸ Varajasemad kristlikud hauad on leitud Skånes 10. sajandi lõpust.⁴⁹ Samas näiteks Uppsala piirkond jäi paganlikuks kuni 11. sajandi lõpuni. Alade kristianiseerimist kinnitas alles Uppsala peapiiskopkonna rajamine 1164. aastal.⁵⁰ Tuleb nõustuda Henrik Williamsiga, et Rootsi kristianiseerimine oli väga pikaajaline protsess.⁵¹ Kokkuvõtvalt võib aga öelda, et Rootsi usuline pööramine sai alguse aastal 1000 ja muutused leidsid aset järgneva saja aasta jooksul ning see tekitas kohalikes elanikes laialdast vastupanu.

⁴⁵ **Brink, Stefan.** New Perspectives on the Christianization of Scandinavia and the Organization of the Early Church. – Scandinavia and Europe 800-1350. Contact, Conflict, and Coexistence. Jonatha Adams ja Katherine Holman (toim.), Turnhout: Brepols, 2004, lk 163-175, siin lk 169.

⁴⁶ Sanmark, Power and Conversion, lk 85.

⁴⁷ Brink, New Perspectives on the Christianization of Scandinavia, lk 170.

⁴⁸ Samas, lk 170-171.

⁴⁹ Samas lk 170.

⁵⁰ Williams, Runestones and the conversion of Sweden, lk 60-61.

⁵¹ Samas, lk 62.

IV NORRA KRISTIANISEERIMINE

4.1. Anglosakside ja taanlaste mõjud

Aastakümneid on teadlased Norra kristianiseerimisest rääkides pidanud oluliseks mainida seal suurt anglosakside mõju. Norra kiriklik struktuur olevat üle võetud anglosaksidelt, samuti ka paljud Norra seadusnormid olevat anglosaksi päritolu.¹ Viimastel aastatel on aga tõdetud, et anglosakside tugeva mõjutuse taga on paraku see, et inglise ja norra sidemeid on uuritud rohkem kui norra ja saksa sidemeid ning põhjalikum uurimine võib tuvastada tugevama saksa mõju kui seda senini arvati.² Selgelt võib väita aga seda, et enamik Norras tegutsevatest misjonäridest oli anglosaksi päritolu, nad tegutsesid arvatavasti alates 10. sajandist ning neil oli olemas kuninglik kaitse.³

Esimene Norra kuningas kes võttis vastu ristiusu oli Hákon Aðalsteinsfostri (931/932-960). Temale on pühendanud Snorri Sturlason oma *Heimskringla*’s eraldi saaga. Ta kasvas üles Inglismaal kuningas Æthelstani õukonnas ning ristiti seal.⁴ Kui Hákon aga Norrasse tagasi saabus siis võttis teda vastu paganlik riik. Algselt praktiseeris Hákon kristlust omaette. Ta püüdis usku levitada eelkõige nende meeste seas kes olid ta liitlased, ning nagu kirjutab Snorri „paljud, tänu sellele, et olid ta sõbrad lasksid ennast

¹ Vaata Rudolf Keyseri, Absalon Tanangeri töid. Nendele on viimastel aastatel vastu vaielnud oma doktoritöös Torgeir Landro nähes Norra seadusandluses hoopiski idapoolseid mõjusid.

² **Bagge, Sverre. Nordeide, Sæbjørg Walaker.** The Kingdom of Norway. - Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Nora Berend (toim.), Cambridge: Cambridge University Press, 2007, lk 121–66, siin lk 138.

³ **Antonsson, Haki.** The Early Cult of Saints in Scandinavia and the Conversion: A Comparative Perspective. – Saints and their Lives on the Periphery. Veneration of saints in Scandinavia and Eastern Europe (c. 1000-1200). Haki Antonsson ja Ildar H. Garipzanov (toim.), Turnhout: Brepols, 2010, lk 17-37, siin lk 22.

⁴ Snorri Sturlason, Heimskringla, 2, 43.

ristida ja mõned loobusid ka ohverdustest.“⁵ Hákonil kutsel tulid Inglismaalt siia kohale piiskop ja veel mõned õpetajad.⁶

Ta eesmärgiks oli eelkõige rahumeelsel teel siin kristlust levitada. Trondhjemi maakonnas tuli selleks kokku ting, et arutada seal kuninga ettepanekut võtta kristlus omaks. Osavõtjate seas tekitas aga kuninga ettepanek vastuseisu. „Nad kurtsid, et kuningas tahab neilt ära võtta nende töö ja nende vana usu, ning sel moel ei saa nad enam maad harida.“⁷ Snorri järgi ei olnud tingile tulnud huvitatud uue usu vastuvõtmisest, vaid nad eelisasid oma vanu jumalaid, kuna neid olid kummardanud juba nende esiisad.⁸ See lõik näitab, et kristluse vastuvõtmiseks oli vajalik tingi luba. Kuningal ei olnud võimu terve Norra üle, seega sai ta usku levitada ainult nendes piirkondades mis olid ta otsese valitsemise all.

Hákon Aðalsteinsfostri valitsemisega ei saanud üldine usuline pöördumine Norras alguse. Teada on ainult mõningad rannikualad kus Hákonil õnnestus kristlust levitada.⁹ Kristluse levikut kinnitavad Vestlandeti põhjaosas Romsdali maakonnas Veøy's väljakaevamistelt leitud kirikaed, mis on rajatud enne 950. aastat.¹⁰ Samuti on arheoloogide viimaste aastate tööd kinnitanud seda, et Lõuna-Norras hakati kasutama kristlikku matmiskombestikku 10. sajandi keskel.¹¹

Selle kohta, et aga just anglosaksidest mungad Norras misjoniretkedel käisid leiab kinnitust kuningas Edgari (959-975) ajal Glastonbury kloostri piiskoppide nimekirja uurides, kus on mainitud Norra piiskoppi nimega *Siegfridus*.¹²

Järgmine katse kristianiseerida Norrat võeti ette 975. aastal ning sooviks oli ristida Norra valitseja kelleks oli jarl Haakon (975-995). Tema näol oli tegemist Taani kuninga Harald Sinihamba liitlasega viimase võitluses keiser Otto II vastu. Pärast seda kui Harald oli Otto vägede käest lüüa saanud kutsus ta Haakoni enda juurde ja sundis teda

⁵ Snorri Sturlason, Heimskringla, 3, 15.

⁶ Snorri Sturlason, Heimskringla, 3, 15.

⁷ Snorri Sturlason, Heimskringla, 3, 17.

⁸ Snorri Sturlason, Heimskringla, 3, 17.

⁹ Sanmark, Power and Conversion, lk 82. ; Noble, The Christian church as an institution, lk 257.

¹⁰ Sawyer, Sawyer. Scandinavia enters Christian Europe, lk 152. ; Brink, New Perspectives on the Christianization of Scandinavia, lk 168.

¹¹ Brink, New Perspectives on the Christianization of Scandinavia, lk 168-169.

¹² Sawyer, Sawyer. Scandinavia enters Christian Europe, lk 152.

vastu võtme ristimissakramendi. Lisaks sellele saatis kuningas Haakoniga Norrasse kaasa ka vaimulikud, kelle ülesandeks oli hakata norralasi ristima.¹³ Kuid jarl Haakon ei olnud kristlikust usust huvitatud ning nagu Snorri meile edasi teada annab, siis saatis ta kõik talle kaasa antud vaimulikud oma laevadelt tagasi maale, reisis Norrasse ja ütles kristlusest lahti. Selle kinnituseks tõi ta Odinile suure vereohvri.¹⁴

Mõningat edu aga Norras kristluse levikul siiski oli. Pöördudes jälle Snorri poole saatis Taani kuningas Harald Sinihammas kaks krahvi, nimeliselt Urguthrjoti ja Brimilskjari koos paljude teistega kirstlust levitama. Kagu-Norras, Vikenis see neil ka õnnestus, kuna need alad olid otseselt kuninga võimu all.¹⁵ Snorri järgi toimus paganlusse tagasilangus Norras aga Svend Harkhabe valitsemise ajal, kuna viimane veetis enamuse sellest sõdides Saksimaal, Friisimaal ja Inglismaal, nii et põhjala elanikud hakkasid uuesti oma paganlikke rituaale järgima.¹⁶

4.2. Ólafr Tryggvasoni katsed kristianiseerida Norra

Norra üldine kristianiseerimine sai alguse kuningas Ólafr I Tryggvasoni (995-1000) valitsemisajal. Tegemist oli viikingiga, kes oli osalenud mitmel korral rüüsteretkedel Inglismaal 990. aastate algul. Rüüsteretkedega oli ta teeninud märkimisväärse varanduse, mis aitas tal nüüd Norras oma võimu kindlustada. Lisaks oli ta ühel sellisel retkel ristitud ning ta ristiisaks oli Inglise kuningas Ethelred.¹⁷

Ólafri usulise pöördumise taga on nähtud eelkõige soovi omada liitlassuhteid Inglismaaga. See oli vajalik, et saada neilt abi võitluses Taani kuninga Svend Harkhabe vastu. Svend soovis nimelt sel ajal kindlustada oma võimu ka Norras. Samas olid ka inglased huvitatud sellest, et omada põhjalas liitlast, kuna ka nemad võitlesid just eelkõige taanlastega ülemvõimu pärast.¹⁹

¹³ Snorri Sturlason, Heimskringla, 5, 27.

¹⁴ Snorri Sturlason, Heimskringla, 5, 28.

¹⁵ Snorri Sturlason, Heimskringla, 5, 59.

¹⁶ Snorri Sturlason, Heimskringla, 5, 59.

¹⁷ **Bagge, Sverre.** From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, c. 900–1350. Copenhagen: Museum Tusculanum Press University of Copenhagen, 2010, lk 27. Ólafri ristimisest Inglismaal jutustab ka Adam, vaata II, 34, lk 80.

¹⁹ Bagge, From Viking Stronghold to Christian Kingdom, lk 27.

Kuid Ólafr oli tõsiselt huvitatud Norra usulisest pööramisest. Teate selle kohta annab meile edasi Snorri. Kohtumisel Vikenis oma emapoolse suguvõsa lausus ta otseselt, et pigem sureb, kui loobub kristluse levitamisest Norras.²⁰ Teada on, et talveks 997 oli kogu Viken vastu võtnud kristluse.²¹ Miks kristlus edukalt just Vikenis levis seisnes selles, et siin oli palju Ólafri toetajaid ja perekonnaliikmeid. Kuid nad ei hakanud kristlasteks usulise pöördumise tõttu. Tegemist oli eelkõige nende endi poliitiliste soovidega. Kohalikud pealikud olid need kes toetasid Ólafri soovi kristlust levitada. Tänu kohalike pealike toetusele oli ka ülejäänud elanikkond automaatselt kristlusest huvitatud.²²

Erinevalt Taanist ja Rootsist oli Norras ülejäänud piirkondades olemas kristlusele tugev vastuseis. Sellest milliseid vägivaldseid meetodeid Ólafr Tryggvasoni kasutas, et kristlust juurutada saame jälle teada Snorrilt. Olles teel Norrasse, et võtta üle riigi valitsemine kohtus Ólafr Lõuna Ronaldsay saarel krahv Sigurðr Hloðvissoniga. Seda kohtumist on kirjeldatud järgmiselt:

Ja kui krahv tuli laevale, et kuningaga vestelda siis pärast seda kui nende vahel oli vaid paar sõna vahetatud, ütles kuningas, et krahv peab laskma end ristida, samuti ka kõik inimesed maal või ta tapetakse koheselt, ja ta kinnitas krahvile, et ta hävitab saared tule ja mõõgaga kui nad ei võta kristlust omaks. Selles olukorras eelistas krahv kristlaseks hakata ja tema ja kõik kes olid temaga kaasas ristiti.²³

Snorri on kohe otseselt välja öelnud, et Ólafr ei kohkunud vägivalda kasutamast nende suhtes kes ei soovinud kristlust omaks võtta „need kes olid ta vastu, neid karistas ta julmalt, tappes mõned, moonutades teised, ja ajades mõned pagendusse.“²⁴

Kuid oli piirkondi kus Ólafr ei saanud oma tahtmist peale suruda. Kõige tugevam vastuseis kristlusele oli Kesk-Norras Trøndelagis. Seal oli olemas tugev sõjaline jõud,

²⁰ Snorri Sturlason, Heimskringla, 5, 52.

²¹ Snorri Sturlason, Heimskringla, 5, 52.

²² Aalto, Categorizing Otherness in the Kings' Sagas, lk **Bagge, Sverre**. The making of a Missionary King: The Medieval Accounts of Olaf Tryggvason and the Conversion of Norway. – The Journal of English and Germanic Philology. 4 (2006), lk 473-513, siin lk 507.

²³ Snorri Sturlason, Heimskringla, 5, 52.

²⁴ Snorri Sturlason, Heimskringla, 5, 52.

kes oli valmis kuningale vastu astuma ning seetõttu oli Ólafri suhtumine nendesse palju leebem. Snorri jällegi selgitab: „Ma soovin ainult olla teiega heas läbisaamises nagu vanasti; ma tulen teie suurimale ohvripidustusele ja vaatan teie kombeid ja seejärel me otsustame milliseid me järgime.“²⁵

Kui me pöördume aga Adami poole siis lööb välja sama vana vaen inglise kiriku vastu. Nimelt Adam kohati lausa kahtleb selle kas me saame ikka Ólafrit kristlaseks pidada.²⁶ Tõsiselt seda arvamust aga loomulikult võtta ei saa, kuna esiteks kõik ülejäänud allikad peavad Ólafrit kristlaseks. Teiseks oli selle taga aga fakt, et Ólafr ristiti Inglismaal. Sellega esindas ta nagu inglise suunda ja tema näol oli tegemist Hamburg-Bremeni vastasega. Ka Sverre Bagge jagab arvamust, et Adam suhtub Hamburg-Bremeni konkurentidesse väga ühekülgselt ning lisaks sellele ei olnud ta Norra sündmustest kuigi hästi informeeritud.²⁷

Nagu esimeses peatükis juttu olnud paganluse ja kristluse omavahelistest erinevustest välja tuli, oli kohalike pealike puhul sageli tegemist ka antud piirkonna religioosete liidritega. Inimesed kummardasid aga eelkõige neid jumalaid või siis antud juhul ühte jumalat, keda soosisid nende pealikud. Kui Ólafril õnnestus kristlust levitada pealike seas siis levis kristlus pealike kaudu ka alamkihtidesse.

4.3. Islandi kristianiseerimine

Islandi kristianiseerimine toimus aastal 999.²⁸ Selles mängis olulist rolli Norra kuningas Ólafr Tryggvason. Teavet Islandi kristianiseerimise kohta saame islandi krooniku Ari Þorgilssoni teosest *Íslendingabók*.

Esimese tuntud misjonireisi Islandile võtsid aastatel 981–986 ette islandlane Þorvaldr Koðránsson ja saksi piiskop Friðrekr.²⁹ Sellele järgnes aastatel 995–996 Norra kuningas Ólafr Tryggvasoni poolt saadetud islandlase Stefniri misjonireis saarele. Viimane võeti

²⁵ Snorri Sturlason, *Heimskringla*, 5, 72.

²⁶ Adam of Bremen, II, 38, lk 82.

²⁷ Bagge, *The making of a Missionary King*, lk 483.

²⁸ Sawyer, Sawyer. *Scandinavia enters Christian Europe*, lk 153.

²⁹ Jochens, *Late and Peaceful*, lk 643-644.

seal aga halvasti vastu, kuna kõik elanikud olid paganad.³⁰ Nähes aga, et jutlustamine edu ei toonud hakkas Stefnir paganlikke templeid hävitama, see tekitas aga kohalikes vastuseisu ning ta oli sunnitud lõpuks saarelt lahkuma.³¹ Nüüd saadab kuningas Óláfr Pangbrandri Islandile misjoniretkele, kus viimane viibis paar aastat ning ristis küll paljusid, kuid enamus keeldus uuest usust.³² Pangbrandri ebaõnnestunud islandlaste kristianiseerimisretke peale ärritus aga kuningas Óláfr nii, et ta ähvardas ära tappa kõik ta õukonnas olevad islandlased kui nad kristlust omaks ei võta.³³ Lisaks sellele võttis ta vangi ka tähtsate islandlaste pojad, et nii tagada kristluse vastuvõtt Islandil.³⁴ Need teated viitavad sellele, et kristlik kuningas püüdis väevõimuga oma usku alamatele peale suruda.

Ari *Íslendingabók*'ist on pärit huvitav kirjeldus sellest kuidas Althingil võtsid saare elanikud kristluse rahumeelselt omaks. Valiku tegi tegelikult paganlasest seadusetundja, kes otsustas langetada oma valiku kristluse kasuks, et lõpetada vastastikune vaen. Et oleks üks seadus ja üks usk millest kumbki osapool kasu saaks. Selle tulemusena islandlased küll ristiti, kuid vanad kombesid, mis puudutasid hobuseliha söömist ja lapsetappu jäid püsima. Inimesed võisid eraviisiliselt ohverdamist jätkata, kuid see oli karistatav, kui sellel oli pealtnägijaid.³⁵

Põhjus miks saare elanikud üldse kristluse omaks võtsid seisnes selles, et vältida edasisi Olafri poolseid ahistamisi.³⁶ Samas võib aga vanade kommete lubamise taga Islandil näha seda, et kristlik kuningas ei soovinud oma alamatele usku väevõimuga peale suruda. Oluline oli ristimisakt kui selline ja sügavamatest kristlikest veendumustest me rääkida ei saa.

³⁰ *Íslendingabók* - Kristni saga, lk 39.

³¹ *Íslendingabók* - Kristni saga, lk 40.

³² *Íslendingabók* - Kristni saga, lk 7.

³³ *Íslendingabók* - Kristni saga, lk 8.

³⁴ *Íslendingabók* - Kristni saga, lk 47.

³⁵ *Íslendingabók* - Kristni saga, lk 8-9.

³⁶ Wood, *The northern frontier*, lk 240.

4.4. Óláfr Haraldsson, esimene Norra pühak

Norra üldine kristianiseerimine leidis aset järgmise valitseja Óláfr Haraldssoni (1015-1028) ajal. Óláfr oli samuti viikingist pealik, ta saabus nagu ta varasem nimekaim Inglismaalt ning tal õnnestus kergelt maa vallutada. Ka tema kasutas võitluses paganliku kultusega karme meetodeid.³⁷ Erinevalt Tryggvasonist sai aga Óláfr Haraldssonist Skandinaavia esimene pühak. Ta kanoniseeriti juba 1031. aastal. Óláfri kultus levis peale Norra ka teistes Skandinaavia maades ja Briti saartel. Selle kinnituseks on see, et vähemalt 47 kirikut Norras on pühendatud temale, Briti saartel on Óláfrile pühendatud aga vähemalt 40 kirikut (sealhulgas on traditsioonilised piirkonnad, mis olid skandinaavlaste mõju all nagu Orkney ja Shetland, aga ka sellised linnad nagu London, Chester, Exeter, Winchester ja York).³⁸ Põhjustena, miks Óláfrist pühak sai mainib Bremeni Adam just tema misjonitegevust Norras ja surmajärgsete imetegude mõju.³⁹

Óláfri kohta on kirjutatud *Óláfs saga hins Helgas* järgmiselt: „Óláfr hindas kõrgelt kirikuid ja vaimulikke ja tervet kristlust /---/ Óláfr oli kalk sõdurite ja paganate suhtes, karm varastele ja kurjategijate vaenlane.“⁴⁰ Tegelikult aga ei pidanud Óláfr oma peamist võitlust sugugi paganatega, vaid ta peamine vaenlane oli kristlik kuningas Knud, kes edendas kristlust nii Inglismaal kui Taanis. Seevastu esimene kristlik kuningas Norras Óláfr Tryggvason oli see, kes pidas peamist võitlust paganatest jarlidega.⁴¹

Óláfr Haraldssoni valitsemisajal peeti Mosteri saarel kas aastal 1022 või 1023 rahvuslik ting. Seal osales peale kuninga ka esimene Norra piiskop Grimkell ning seal võeti vastu esimene kristlik seadus. Seda aastaarvu on peetud selleks, millal vähemalt Lääne-Norra ametlikult võttis omaks kristluse.⁴² Selle sündmuse tähistamiseks on püstitatud Nordmøre maakonnas, Smøla saarel Kuli talus ruunikivi tekstiga „kaksteist talve on

³⁷ Bagge, *From Viking Stronghold to Christian Kingdom*, lk 33.

³⁸ Lindow, *St Olaf and the Skalds*, lk 106-107.

³⁹ Adam of Bremen, II, 59, lk 97.

⁴⁰ Lindow, *St Olaf and the Skalds*, lk 121.

⁴¹ Lindow, *St Olaf and the Skalds*, lk 107.

⁴² Brink, *New Perspectives on the Christianization of Scandinavia*, lk 167.

kristlus Norras olnud“.⁴³ Ruunikivi kõrval asuv sild on dendrokronoloogiliselt dateeritud aastasse 1034, ning see aitab meil paika panna ka ruunikivi vanuse.⁴⁴

Kui mõelda sellele millist kasu võis kuningas saada sellest, et ta võttis kristluse omaks, siis Knut Helle on välja pakkunud teooria, et oma alamatele kristluse tutvustamise ja tugeva kirikliku organisatsiooni rajamise taga oli kuninga soov oma võimu kindlustada. Kristluse juurutamine aitas lagundada vana paganlikku süsteemi, mida juhtisid kohalikud pealikud, kes olid aga sageli kuningaga opositsioonis. Igal pool, kus nüüd aga usuline pöördumine aset leidis, inkorporeeriti kõik kohalikud piirkonnad ühtsesse kuningriiki. Kuninga puhul oli nüüd ju tegemist kiriku kaitsja ja kiriku peaga, seega omas kuningas nüüd kogu võimutäiust ühiskonnas. Vaimulikkond aga toetas igati kuningat ta ettevõtmistes.⁴⁵ Ka Sirpa Aalto on oma doktoritöös välja toonud, et Norra talupojad ei võidelnud mitte kuningate Ólafr Tryggvasoni ja Óláfr Haraldssoni vastu sellepärast, et nad sundisid neile peale kristlust, vaid sellepärast, et nad võitlesid nende vastu kuna viimased tahtsid nende üle kehtestada oma isikliku võimu.⁴⁶

---

⁴³ Samas, lk 167.

⁴⁴ Samas, lk 167.

⁴⁵ **Helle, Knut.** Norway, 800-1200. – Viking Revaluations. Viking Society Centenary Symposium. 14-15 May 1992. Anthony Faulkes, Richard Perkins (toim.), Viking Society for Northern Research, University College London, 1993, lk 1-14, siin lk 12.

⁴⁶ Aalto, Categorizing Otherness in the Kings' Sagas, lk 186.

V PAGANLIKE JA KRISTLIKE KULTUSKOHTADE VÕRDLUS

5.1. Arheoloogilised leiud ja usuvahetus

Kõige varajasemad kirjalikud allikad, mis jutustavad katsetest Skandinaaviat kristianiseerida on pärit umbes aastast 700. Esimene Skandinaavia kuningas kes hakkas kristlust levitama oma alamate seas oli Taani kuningas Harald Sinihammas. Esimene Skandinaavia peapiiskopkond loodi Lundis aastal 1103.

Kui me pöördume aga arheoloogiliste andmete poole, siis on koheselt selge, et Skandinaavia kristianiseerimine oli tegelikult pikaajaline protsess, kus eksisteerisid aastakümneid koos nii kristlus kui kristluse-eelne paganlik kultus. Kõige enam uuritud arheoloogilised andmed, mis annavad meile teavet usulisest pöördumisest on erinevad religioossed sümbolid, matmiskombestikud ja kirikaiad. Varajasemad kristlikud ristid ja krutsifiksid on dateeritavad 9. sajandisse. Samas aga kõige hilisemad paganliku usu sümbolid Thori haamrid, on dateeritavad 12. sajandi algusega. Varajasemad teated kirikute kohta Skandinaavias on pärit 9. sajandist ning nad on rajatud sellistesse kaubalinnadesse nagu Birka, Hedeby ja Ribe. Samas arheoloogilised andmed kinnitavad varasemate kirikute olemasolu 10. sajandi lõpust–11. sajandi algusest. Enamus kirikutest ehitati aga 11. sajandi teisel poolel ja 12. sajandi esimesel poolel.¹

Uurides usuvahetust Skandinaavias arheoloogiliste andmete põhjal on probleemiks olnud see, et alati on järgitud kindlat vormelit. Haudade uurimisel tehti järeldus, et tegemist on kristliku hauaga kui tegemist oli laibamatusega, puuduvad hauapanused,

---

¹ **Andrén, Anders.** The cignificance of places: the Christianization of Scandinavia from a spatial point of view. – World Archaeology. 45. (2013), lk 27-45.

matmissuund on peaga läände ning haud paikneb kirikaias jne.² Emapilgul tundub, et kui järgida seda vormelit on väga lihtne teha selgeks, kas tegemist on kristliku või paganliku hauaga, kultuskohaga. Kuid mis tegi siis ühe haa kristlikuks? Esiteks laibamatus ei olnud omane ainult kristlikule matmiskombestikule. Teateid on 11. sajandist kus paganlikus kombestikus eksisteerivad nii põletus- kui laibamatus. Teiseks tuntud matmissuund peaga läände oli iseloomulik ka paganlikes matmiskombestikes Euroopas. Kolmandaks väljendas kirik küll selget arusaama, et kristliku matmiskombe juurde ei kuulu hauapanused.³ Kuid näiteks Rootsis on selgelt kristlikest haudadest leitud hauapanustena kaasa pandud ehteid ja relvi veel kuni sada aastat pärast seda kui kasutusele võeti kristlik matmiskombestik.⁴ Nagu Julie Lund on näidanud oli Skandinaavias viikingite ajal levinud piirkonniti ka väga erinevad matmiskombestikud, kusjuures erinevused võivad esineda ühe ja sama surnuaia piires. Koos võivad eksisteerida nii põletus- kui laibamatus, laevamatus, kirstumatus jne.⁵

Kõige keerulisem matus milles surnu usulist kuuluvust on raske määratlada on pärit Birkast. Tegemist on naisterahva laibamatusega, kus matmissuund on peaga läände. Naine kannab peas Thori haamri kujulist võru, kaasa on talle aga pandud kaks kristlike kaunistustega anumad. Rikkalike ehte seas oli ka kaks risti kujulist prossi. Selliste hauapanuste põhjal on Anne-Marie Gräslund pakkunud välja, et tegemist võib olla osaliselt kristliku ja osaliselt paganliku religiooniga, ajajärgust millal inimesed veel ei teadnud kumba religiooni eelistada.⁶ Tuntuim näide paganlikust hauast on Taanist Jellingest leitud viimase paganliku kuninga Gormi uhke kalme milles on rikkalikult hauapanuseid. Haa lasi püstitada oma isa auks Harald Sinihammas.⁷ See näitab meile, et 10. sajandil eksisteerisid koos nii paganlik kui kristlik maailm. Marika Mägi on toonud välja selle, et juba 11. sajandil toimus Kesk-Rootsis üleminek paganlikult

² **Lund, Julie.** Fragments of a conversion: handling bodies and objects in pagan and Christian Scandinavia AD 800-1100. – World Archaeology. 46 (2013), lk 46-63, siin lk 47.

³ **Nilsson, Bertil.** Early Christian Burials in Sweden. - Christianizing Peoples and Converting Individuals. Guyda Armstrong ja Ian N.Wood (toim.), Turnhout Brepols Publishers, 2000, lk 73-82, siin lk 76.

⁴ **Mägi, Marika.** Kivikalmetest kirikaedadeni. Matmiskombestik muinasaja lõpu ja varakeskaegsel Saaremaal. - Artikleid usundi- ja kombeloost. (Sator, 6.) Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, 2007, lk 9-28, siin lk 19-20.

⁵ Lund, Fragments of a conversion, lk 48-49.

⁶ Gräslund, The Role of Scandinavian Women in Christianisation, lk 487.

⁷ Roesdahl, Pagan beliefs, Christian impact and archaeology, lk 132.

matmiskombestikult kristlikule matmiskombestikule.⁸ Mägi väidab, et matmiskombestik muutub ühiskonnas pikkamööda, sageli võib muutus aega võtta sajandeid. Samas selgitab ta ise, et 13. sajandil toimusid muutused Saaremaal matmiskombestikus vaid pelgalt ühe inimpõlve jooksul.⁹

Kuid matmiskombetsikuga kerkib esile veel üks probleem. Kristlik matusepaik ei tähenda ju iseenesest veel seda, et see kes niimoodi maeti ka kristlane oli. Me ei tea kes tegelikult otsustas millise kombe järgi surnud matta. Tegemist võis olla kristliku matmiskombestiku mõjuga, samas võis tegemist olla ka tõeliselt usuliselt pöördunud inimesega. Lisaks võib tegemist olla ka teatud moe mõjudega.¹⁰

Viimastel aastakümnetel on välja kaevatud ka hulgaliselt paganlikke kultuskohti. Bergist Vestvågøys on välja kaevatud 8.–9. sajandist pärit pealiku residents. Siin leidub arheoloogilisi leide nii Lääne-Euroopast kui Briti saartelt. Tegemist oli arvatavasti kohaliku üliku eluasemega. Sellele, et tegemist võis olla paganliku kultuskohaga, viitab sealt leitud viis *guldgubberit*, millel igaühel on pilt üksteist embavast mehest ja naisest. Pakutud on, et nendel leidudel võis olla mingi religioosne tähendus. Samuti on välja käidud idee, et suures hallis viis kohalik pealik läbi paganlikke riitusi.⁹ Ribest on leitud umbes 8. sajandist pärit väikesi sarvilise peakattega inimpäid. Huvitavaks teeb aga Ribe väljakaevamised see, et sealt leiti ka nende valmistamise jaoks mõeldud šabloone.¹⁰

Kas pärast Skandinaavia kristianiseerimist võisid kasutusel olla vanad paganlikud kultuskohtad. Kõige kuulsamast kultuskohast Uppsala templist räägime allpool, kuid kokkuvõtvalt võib öelda, et seda probleemi ei ole sugugi nii lihtne lahendada. Arheoloogilised andmed, mis on saadud olemasolevate kirikute väljakaevamistel näitavad seda, et nende all ei ole jälgi ühestki muistsest paganlikust kultuskohast. Probleem seisneb aga selles, et esimesed kirikud, mis Skandinaavias ehitati ei rajatud sugugi sinna kuhu on püstitatud veel praegugi eksisteerivad kirikud. Varajased kirikud olid rajatud kahtlemata viikingiaegsete külade juurde. Kuid viikingiaegsed külad ei asu

⁸ Mägi, Kivikalmetest kirikaedadeni, lk 18.

⁹ Samas, lk 9-18.

¹⁰ Nilsson, Early Christian Burials in Sweden, lk 78.

⁹ Roesdahl, Pagan beliefs, Christian impact and archaeology, lk 133.

¹⁰ Samas, lk 133.

seal kus on praeguseaja külad. Enamik külasid on Skandinaavias rajatud 11.–12. sajandil. Koos küladega rajati ka kirikud. Seega praeguste kirikute uurimine ei näita meile, kas tegemist on paganliku kultuskohaga või mitte.¹¹ Kuna puuduvad kirjalikud allikad mis mainiksid kuskohas täpselt varajased kirikud võisid 10.–12. sajandil asuda siis on keeruline uurida paganlike ja kristlike kultuskohtade koosseksisteerimist.

5.2. Uppsala tempel

Keskaegsetes allikates, mis jutustavad Skandinaavias leiduvatest paganlikest kultuskohtadest on kõige kuulsam Adami *Gestas* kirjas olev Uppsala templi kirjeldus. Adam kirjutab järgnevalt: „Sealsel rahval oli kuulus tempel, mida kutsuti Uppsalaks ja mis asus mitte kaugel Sigtuna ja Björkö linnadest. Selles templis, mis oli üleni kaunistatud kullaga, kummardasid inimesed kolme jumala kujusid, kelledest võimsaim Thor asetseb ruumi keskel asuval troonil ; Wotan ja Frikko omasid kohti tema kõrval.“¹² Selles templis viidi läbi paganlikke riitusi, mida on Adam oma kroonikas kirjeldanud järgmiselt:

Kõigi nende jumalate jaoks on määratud ametisse preestrid, kes pakuvad inimestele ohverdusi. Kui ähvardab katk või nälg, valatakse joogiohver Thori kujule ; kui sõda siis Wotanile ; kui pühitsetakse abielu siis Frikkole. Samuti on kombeks Uppsalas üheksa aasta järel pühitseda ülerootsilisi pidustusi. Nendest pidustustest osalemisest ei olnud keegi vabastatud. Kuningad ja rahvas, koos ja eraldi, saatsid kingitusi Uppsalasse, ja mis on veelgi murettekitavam kui ükski muu karistus on see, et need, kes olid juba kristluse omaks võtnud vabastasid ennast sellest nende tseremooniade kaudu. Ohverdus seisnes selles, et: iga meessoost elusolendi kohta ohverdasid nad üheksa pead, kelle verega oli kombeks vaigistada sealseid jumalaid. Kehad riputasid nad üles pühasse sallu, mis külgnest templiga. Nüüd on see salu nii püha paganate silmis, et iga seda puud usutakse olevat jumalikku, seoses sealsete ohvrite surma või ohvrite kõdunemisega. Isegi hobused ja koerad rippusid seal kõrvuti inimestega. 72-

¹¹ Roesdahl, Pagan beliefs, Christian impact and archaeology, lk 134.

¹² Adam of Bremen, IV, 26, lk 207.

aasta vanune kristlane rääkis mulle, et ta on näinud kehasid, mis valimatult rippusid kõrvuti.¹³

Mida me siis teame tänapäeval Uppsala templist? Esimest korda teostas väljakaevamisi Uppsala katedraalis 1920. aastatel Rootsi arheoloog Sune Lindqvist. Ta kaevas välja mõned samba jäänused, mida interpreteeriti kui Uppsala nelinurkse templi jäänuseid. Järgnevatel aastatel seostatigi neid sambajäänuseid Adami poolt kirjeldatud templiga. Murrang saabus aga 1965. aastal, kui oma doktoritöös Olaf Olsen näitas, et viikingiaegsest Skandinaaviast pärit olevast templihoonest ei ole tegelikult olemas mitte ühtegi arheoloogilist tõendit.¹⁴ Samuti tõi Olsen oma töös välja selle, et tegelikult puudus igasugune vajadus võrrelda sammaste jäänuseid Bremeni Adami templi kirjeldusega.¹⁵ Nagu viitab ka Anne-Sofie Gräslund, näitas nende sambajäänuste kriitiline uurimine, et need ei saanud kuuluda nelinurksele paganlikule templile, vaid nad kuulusid ilmalikule hoonele. Tegelikuses oli säilinud palju rohkem sambaid, kui algselt Uppsala templi rekonstruktsioonis näidati, samuti mõningad sambakohad ei asunud sugugi seal, kus neid algselt väideti olevat.¹⁶ On välja käidud idee, et seal võis kunagi eksisteerida puust kirik. Arheoloogilisi tõendeid küll selle kiriku kohta leitud ei ole. Kuid sellistele järeldustele on jõutud seetõttu, et on leitud kristliku matmiskombestikuga haudu. Selle põhjal saaks järeldada, et kunagi oli seal ka kirik. Uue kivist katedraali ehitamine sai alguse arvatavasti pärast seda, kui see vana puust kirik oli hävitatud ning praegune katedraal on aga vaid osa kunagisest suurest katedraalist. Lisaks pajatab veel veidi kahtlase väärtusega 13. sajandi allikas, et katedraali ehitus algas 1138. aastal. Nimelt kuningas Sverker „ühendas selle ehituse muistse kolme jumala paganliku hoonega, mis puhastati tulega ja pühitseti Yggemunduse poolt“. Siit on nüüd välja käidud idee, et puust kirik on tegelikult seesama muistne paganlik hoone.¹⁷ Veel on nähtud, et Uppsala templi puhul on

¹³ Adam of Bremen, IV, 27, lk 207-208.

¹⁴ **Janson, Henrik.** Adam of Bremen and the Conversion of Scandinavia. – Christianizing Peoples and Converting Individuals. Guyda Armstrong ja Ian N.Wood (toim.), Turnhout Brepols Publishers, 2000, lk 83-88, siin lk 84.

¹⁵ Samas, lk 84.

¹⁶ **Gräslund, Anne-Sophie.** New Perspectives on an Old problem: Uppsala and the Christianization of Sweden. - Christianizing Peoples and Converting Individuals. Guyda Armstrong ja Ian N.Wood (toim.), Turnhout Brepols Publishers, 2000, lk 61-71, siin lk 63.

¹⁷ Samas, lk 63.

tegelikult Adam kirjeldanud slaavi paganate templikompleksi. Sellele viitavad ka Skandinaavia ja lõunapoolsete Balti alade omavahelised kontaktid.¹⁸

Teada on, et esimene Rootsi peapiiskopkond rajati 1164. aastal Vanas Uppsalas. Katedraal valmis arvatavasti 12. sajandi keskel ning umbes sajand hiljem enamuses selles hävis tulekahjus.¹⁹ Peale seda viidi peapiiskopkond üle tänapäeva Uppsalasse ja vana katedraali jäänused muudeti kihelkonnakirikuks.²⁰ Radiosüsiniku dateeringud kihtidest mis asuvad Uppsala kiriku all, näitavad meile, et selles piirkonnas on elatud alates 3. sajandist. Ülemine savikiht on dateeritud 8.–9. sajandisse. See tähendab, et Uppsala templi asukohas oli pidev asundus alates 3. sajandist kuni viikingiajani.²¹

Nagu kroonikakatkendist lähtub kirjeldas Adam värvikalt ka tseremooniat, mis tema väitel Uppsala templis aset leidis. Uppsala kui võimaliku Rootsi keskse kultuskoha uurimisega on tegelenud Henrik Janson. Ta on läbi uurinud suure osa 11. sajandi kirjanduslikust materjalist, mis sisaldab nii skaldide loomingut kui ka 13. sajandist pärinevaid kuningate saagaseid. Mitte üheski teoses ei ole aga kordagi mainitud Uppsalas asuvat kesket kultuspaika. Veelgi enam, ta ei leidnud kirjandusteostest mingitki märki sellest, et sel ajal oleks aset leidnud minisugunegi konflikt Rootsi paganate ja kristlaste vahel.²² Peale Adami *Gesta* ei ole olemas ühtegi teist allikat, mis mainiks 11. sajandil aset leidnud kuninglikku kultust Uppsalas või seda, mil moel see kultus lõppes.²³

Lugu muutub veelgi keerulisemaks kui me pöördume muude arheoloogiliste andmete poole. Uppsala maakonnas, kus tempel väidetavalt asus, on 11. sajandist säilinud üle 1100 ruunikivi. Enamuses nendes ruunikividest on aga detailselt kristlikud. Tänapäeval on aga enamuses teadlastest üksmeelel selles, et ruunikivide püstitamine sellel ajajärgul oli eranditult kristlik komme.²⁴ Lisaks sellele, püstitasid neid ruunikive Upplandi aristokraatia hulka kuuluvad inimesed. Seega sel ajal kui Adami arvates viidi läbi riitusi *Ubsola* kuldses templis, elas seal tegelikult tuhandeid inimesi, kes olid kristlased.²⁵

¹⁸ Wood, *The northern frontier*, lk 244.

¹⁹ Gräslund, *New Perspectives on an Old problem*, lk 63-64.

²⁰ Samas, lk 64.

²¹ Samas, lk 64.

²² Janson, *Adam of Bremen and the Conversion of Scandinavia*, lk 84.

²³ Samas, lk 85.

²⁴ Samas, lk 85.

²⁵ Samas, lk 85.

5.3. Ruunikivid

Skandinaavias on püstitatud üle 3000 ruunikivi. Vanimad nendest on pärit 4. sajandist.²⁶ Massiliselt hakati ruunikivisid püstitama Taanis, Norras ja Lõuna-Rootsis alates 950. aastatest ning nende püstitamine kestis umbes 80 aastat, erandiga Uppsalas ja Bornholmis, kus jätkus ruunikivide püstitamine kuni 12. sajandi alguseni.²⁷ Nad on keeleliselt hämmastavalt sarnased ja järgivad kindlat vormelit : X püstitas selle kivi Y mälestuseks, täpsustades esitaja ja kadunukese omavahelist suhet. Selline vormel on kirjas pea 95% ruunikividest.²⁸ Arvatavasti oli massilise ruunikivide püstitamise eeskujuks Jellingenis kuningas Haraldi poolt püstitatud ruunikivid.²⁹

Birgit Sawyer on välja pakkunud kaks üldlevinud versiooni mispärast ruunikivisid püstitati. Esiteks oli tegemist viikingite rüüsteretkedel hukkunud meeste mälestuseks püstitatud kividega. Teiseks püstitati ruunikivisid, et peegeldada paganlike matmisekombestike muutumist kristlikeks.³⁰ Meid huvitavad need ruunikivid mis sisaldavad märke Skandinaavia kristianiseerimisest.

Birgit Sawyer on oma raamatus „The Viking-Age Rune-Stones“ uurinud 2307 ruunikivi.³¹ Keerulisem on teha täpset vahet, millised ruunikivid on paganlikud ja millised kristlikud. Ruunikivid millel puuduvad rist või selgelt kristlikud palved on kokku umbes 34% uuritud ruunikividest. Ka siin leidub piirkondlikke erinevusi. Kui näiteks Norras on selliseid kive 70% ja Taanis 83% siis Uppsalas on mitte kristlike elementidega kive vaid 20%.³² Vaatamata kristlike elementide puudumisele ruunikividel peavad tänapäeval enamus teadlasi ruunikivisid kristlikeks monumentideks.³³

Birgit Sawyer eristab kolme liiki paganlikke ruunikivisid. Need on esiteks ruunikivid mis sisaldavad loitse. Kuna paganlikud loitsud olid kristlaste jaoks vastuvõtmatud, siis

²⁶ **Sawyer, Birgit.** The Viking-Age Rune-Stones – Custom and Commemoration in Early Medieval Scandinavia. Oxford University Press, 2003, lk 7.

²⁷ Samas, lk 10.

²⁸ Sawyer, The Viking-Age Rune-Stones lk 10. ; Williams, Runestones and the conversion of Sweden, lk 62.

²⁹ Sawyer, Sawyer. Scandinavia enters Christian Europe, lk 157.

³⁰ Sawyer, The Viking-Age Rune-Stones, lk 16-17.

³¹ Samas, lk 11.

³² Samas, lk 125.

³³ Samas, lk 125.

on neid ruunikivisid peetud selgelt paganlikeks. Teiseks peab ta paganlikeks neid ruunikivisid, kus kutsutakse Thori appi, või millel on kujutatud Thori haamer. Kolmandaks peab Sawyer paganlikeks neid ruunikivisid kus on kujutatud inimmaske. Tuleb veel mainida, et kõik need paganlikud ruunikivid on leitud ainult Taanis ja Västergötlandist. Need on kohad, mis puutusid kokku kristlusega kuninga surve tõttu ja seetõttu on loomulik, et nad tekitasid paganlikku vastupanu. Taanis on leitud 20 paganlikku ruunikivi, Rootsis aga ainult kuus.³⁴ Põhjusena miks aga just Upplandist on leitud kõige enam kristlikke ruunikive seisneb selles, et kristlus oli see, mis erines tavalisest traditsioonidest ning seetõttu tuli ka kristlaseks olemist ära märkida.³⁵

Linn Lager on pakkunud välja idee, et kristlikud ruunikivid Rootsis on lastud püstitada inimeste poolt kes juba olid usuliselt pöördunud. Seega ruunikivide olemasolu näitab seda, et antud piirkonnas elas inimesi kes olid vastu võtnud kristluse. Samas aga ruunikivide puudumine ei tähendanud tingimata seda, et selles piirkonnas ei oleks olnud kristlasi. Mitte kõik uue usu omaks võtnud ei püstitanud ju ruunikivisid. Ruunikive püstitati eelkõige kitsalt pereringis. Seega oli kristlane see, kes selle lasi püstitada ja arvatavasti ka lahkunu kelle mälestuseks see püstitati oli kristlane.³⁶

Kristlikest ruunikividest pakuvad huvi eelkõige kolm kivi milles on kujutatud kristluse ametlikku aktsepteerimist Skandinaavias. Need on püstitatud Taanis, Norras ja Jämtlandis. Kõige kuulsam ja tähenduslikum neis kolmest on kuningas Harald Sinihamba poolt Jellingis püstitatud kaks ruunikivi. Gormi kivil on kirjas järgmine tekst: „Kuningas Gorm tegi selle monumendi oma naise, Taani ehte Thorvi(Thyre) mälestuseks“.³⁷ Haraldil ruunikivil on kirjas järgmine tekst: „Kuningas Harald käskis selle monumendi teha oma isa Gormi mälestuseks ja oma ema Thorvi(Thyra) mälestuseks – et Harald kes võitis kogu Taani endale ja Norra ja tegi taanlastest kristlased“.³⁸

³⁴ Sawyer, Sawyer. Scandinavia enters Christian Europe, lk 157. ; Sawyer, The Viking-Age Rune-Stones, lk 128-129.

³⁵ Sawyer, Sawyer. Scandinavia enters Christian Europe, lk 157.

³⁶ Lager, Linn. Runestones and the Conversion of Sweden. – The Cross Goes North. Processes of Conversion in Northern Europe, AD 300-1300. Martin Carver (toim.), Woodbridge: The Boydell Press, 2005, lk 497-507, siin lk 500.

³⁷ Sawyer, The Viking-Age Rune-Stones, lk 158.

³⁸ Samas, lk 158.

Lisaks ruunikividele püstitati Skandinaavias ka sillakive. Nimelt selleks, et edendada teede ja sildade ehitust nähti nende püstitamise eest osaks saavat samasugust hingeõnnitust nagu oli ette nähtud almuste andmise ja palverännakutega. Sillakive püstitati terve 11. sajandi ja teada on selliseid 120.³⁹

Skandinaavia ruunikivide uurimise olulisem tulemus on see, et see näitab, et puudus igasugune konflikt vana ja uue religiooni vahel.⁴⁰

---

³⁹ Gräslund, The Role of Scandinavian Women in Christianisation, lk 491. ; Sawyer, Sawyer. Scandinavia enters Christian Europe, lk 158.

⁴⁰ Williams, Runestones and the conversion of Sweden, lk 67.

KOKKUVÕTE

10.–12. sajandil leidsid Skandinaavias aset suured muutused. Seniste paganlike ühtse kuningavõimuta piirkondade asemele tekkisid nüüd ühtse võimuga, kristlikud riigid. Skandinaavia muutumine paganlikust ühiskonnast kristlikuks vältas aga sajandeid. Esimesed kokkupuuted kristlusega oli skandinaavlastel juba 7.–8. sajandil. Kuid alles 11. sajandil saame rääkida sellest, et kõigis kolmes riigis on kristlus saavutanud ülekaalu.

Esimesed misjonärid jõudsid Skandinaaviasse 8. sajandil. Laialdast sakspoolset misjoni juhtis selleks spetsiaalselt loodud Hamburg-Bremeni piiskopkond. Nimeliselt on teada Ebo, Ansgari, Gautberti ja Unni katsetest levitada Skandinaavias kristlust. Nende katsed oli aga lühiajalised ning piirdusid vaid Taani ja Rootsi kaubalinnadega nagu näiteks Ribe, Hedeby ja Birka, Norrasse saksa misjonärid aga ei jõudnudki. Misjoniretkede alguses oli aga nendes linnades olemas väike kristlaste kogukond. Kroonikates leidub andmeid, et nendes linnades oli kristlastest vange, samas on mõningaid teateid ka juba eelnevalt ristiusu vastu võtnud inimestest. Arvuliselt ei ole teada kui suur oli nende inimeste hulk kes nende misjoniretkede käigus ristiti. On mainitud küll mõnda ülikut, kuid kindlasti ei olnud nende seas ühtegi kuningat. Samas oli aga kuninga soosing oluline, et üldse sellist misjoniretke läbi viia. Ükski misjonär ei saanud tegutseda ilma kuningapoolse loata. Kuningas omakorda sõltus loa andmisel aga rahva otsusest kas lubada uut usku levitada või mitte.

Kuigi Hamburg-Bremeni peapiiskopkonnal ei õnnestunud Skandinaaviat nende misjoniretkede tulemusena kristianiseerida siis suutsid nad kehtestada oma juriidilise võimu seal tekkinud piiskopkondade üle. Selle tulemusena allutati 948. aastal Põhjamaad Hamburg-Bremeni peapiiskopkonna alla. Taani ja Rootsi piiskoppe määrati ametisse just siit. Olukord muutus alles pärast seda, kui kuuria investituuritüli järel

hakkas sisse seadma iseseisvaid kontakte Põhjamaadega. Lõplikult iseseisvus Skandinaavia 1103. aastal Lundi peapiiskopkonna loomisega.

Anglosaskidest misjonäride tegevuse kohta Skandinaavias on meil teateid napilt. Eelkõige tegutsesid nad 10. sajandil Norras. Põhjuseks on see, et allikad mis kajastavad Skandinaavia kristianiseerimist on kirjutatud Hamburg-Bremeni teenistuses olevate kroonikute poolt. Loomulikult näitasid nad oma piiskopkonda ja nende poolt juhitud retki tähtsamate ja olulisematena kui nad seda tegelikult olid.

Veelgi keerulisem on lugu võimalike misjonäridega, kes võisid tulla Skandinaaviasse ida suunalt. Teateid nende kohta ei ole leitud. Arvestades aga seda, et vähemalt kontaktid Rootsi ja Vana-Vene riigi vahel olid olemas, siis ei saa välistada seda, et Skandinaavias võisid tegutseda idapoolsed misjonärid. See on aga teema mis vajab edaspidi põhjalikumat uurimist.

Läbiva joonena saab vaadelda ka Saksa ja Inglise kiriku vastastikust võitlust ülemvõimu pärast Skandinaavias. Mitmel korral ei pea Hamburg-Bremen näiteks ristitud kuningat „korralikuks kristlaseks“ kuna ta on ristimissakramendi vastu võtnud kas Inglismaal või siis rivaalitseva Kölni peapiiskopkonna poolt. Antud töös vaadeldud üheksa Skandinaavia valitseja ristimiskatsetest tuli aga välja, et ükski Norra valitseja ei ristitud Saksa kiriku poolt, Rootsi esimese kristlasest kuninga Olof Skötkonugi ristimise taga oli Taani ning esimese kristliku kuninga Harald Sinihamba ristimise taga oli Kölni peapiiskopkond. Sellega võib seletada Hamburg-Bremeni piiskopkonna teatud halvaks panu nendesse kuningatesse kes ei ole ristimissakramendi vastu võtnud just nende käest.

Üle saja aasta eksisteerisid aga Skandinaavias koos nii paganlus kui kristlus. Kuid arheoloogilised andmed näitavad, et meil on keeruline tõmmata piiri paganluse ja kristluse vahele. Ettevaatusega tuleb suhtuda küsimusse kas tegemist on kristliku või paganliku hauaga. Meil on kindlaid märke, et alates 10. sajandist levis kristlus skandinaavlaste seas, kuid ta levis eelkõige perekonniti või väikeste külakogukondade kaudu. Kirjalike allikate puudumine teeb ka keeruliseks varajaste kristlike kirikute ja haudade otsimise.

Senised arheoloogilised uurimised lubavad aga oletada, et Skandinaavias eksisteerisid 10.–11. sajandil koos nii paganlikud kui kristlikud matmiskombestikud. Seda kinnitavad haudadest koos leitud nii paganlikud sümbolid (Thori haamer) kui kristlikud sümbolid (ristripatsid ja kristlike kirjadega anumad).

Skandinaavias eksisteerisid 10.–12. sajandil koos nii kristlik kuningas kui tema paganatest alamad. Kuninga ristimisakt ei tähendanud seda, et sellega oleks kaasnenum ta alamate automaatne ristimine. Näiteks nii Jüüti kuninga Harald Klaki, Rootsi kuninga Erik Segersälli kui Norra valitseja Hákon Aðalsteinsfostri ristimine ei toonud kaasa vastavate riikide kristianiseerimist. Nendest püüdis ainult Hákon Norras kristlust levitada, kuid see õnnestus tal ainult nendes kohtades, mis olid ta otsese kontrolli all, samuti hakkasid kristlasteks need, kes olid ta lähemad sõbrad. Kristlik kuningas pidi aga paljuski arvestama oma paganatest alamatega. Näiteks Rootsi kuningas Olof Skötkonung ei suutnud oma paganatest alamate vastuseisu tõttu lõhkuda paganlikku templit.

Kristluse leviku puhul oli oluline see, et kuningas omaks tugevat võimu antud piirkonna üle. Tänu tugevale kuningavõimule levis siis ka uus usk palju kiiremini alamate seas. See oli nii näiteks Taanis, mis muutus riiklikult ühtseks Harald Sinihamba valitsemisajal. Kristianiseerimine võttis kauem aega Norras ja Rootsis kuna tegemist ei olnud ühtse kuningavõimu piirkondadega. Näiteks Rootsis toimus kristianiseerimine kiiremini Västergötlandis ja Östergötlandis kuna need olid piirkonnad mis olid kuninga otsese võimu all. Seevastu Norras pidi kuningas kindlustama oma võimu tervel riigi territooriumil ja alles seejärel sai ta usku levitada.

Kristianiseerimisprotsess toimus kõigis kolmes vaadeldavas riigis ülevaltpoolt allapoole. Kuigi kristlasi oli elanikkonna seas ammu enne seda kui valitsejad enda ristida lasksid siis oli kristlaste arv piiratud. Nüüd kui aga tugev valitseja võttis kristluse omaks hakkas ta seda levitama eelkõige oma pealike seas ja sealt levis uus usk edasi tavainimeste sekka.

Mis olid need põhjused miks Skandinaavia kristianiseerus just 10.–12. sajandil? Misjoniretked Skandinaavia suunas said hoo sisse pärast seda kui oli alistatud viimane

paganlik rahvas – saksid, Frangi riigi piiri ääres. Frankide sooviks oli loomulikult see, et nende naabriks oleks kristlik riik kellega neil oleks võimalik asju läbi rääkida. Skandinaavlastel nägid aga omakorda kristianiseerumise taga võimalust pääseda edasistest frankide rünnakutest. Kui tegemist oleks kristliku riigiga siis kaoks frankidel igasugune juriidiline õigustus rünnata teist kristlikku riiki. Teiseks põhjuseks miks kristlus Skandinaavias levima oli võimaliku abi saamine oma sõjalistele ja poliitilistele püüdlusele teistelt kristlikelt valitsejalt.

Kristianiseerimise üks põhjusi tulenes ka paganlikust religioonist endast. Sageli omas sõjaline juht, ja seda piirkonna valitseja kahtlemata oli, ka religioosset võimu. Seega kui valitseja otsustas nüüd omaks võtta kristliku religiooni, siis tähendas see sageli ka tema alamatele, et nad võtsid omaks kristluse. Siin ei määratud mingit rolli see, et kristlus oleks paganlikest jumalatest üle olnud. Skandinaavlastel käsitlesid kristlikku jumalat kui üht paljudest kelle poole häda korral palvetati. Nüüd kui aga valitseja tunnistas, et antud piirkonnas on kõige tähtsamaks jumalaks kristlus, siis tema alamad, olles huvitatud ta sõjalisest kaitsest hakkasid samuti kummardama sama jumalat kelle nende pealik oli välja valinud. Kristlike väärtuste kui selliste järgimisest ja eelistamisest siin veel rääkida ei saanud.

Samas suhtusid valitsejad kristluse levikusse soodsalt, kuna see aitas neil tugevdada võimu oma territooriumil. Kristlus soosis kindlat poliitilist struktuuri ja kindlate põhimõtete järgimist. Kristlus aitas valitsejatel murda sageli nendega opositsioonis olevate pealike võimu. Kuningavõimu tugevnemisele aitas kaasa kindla kirikliku organisatsiooni teke koos oma preesterkonnaga. Erinevalt paganlikust ühiskonnast kus oli puudunud kindel keskne kontroll ja jumalate paljususe ei aidanud kaasa tsentraliseeritud riigi tekkele siis nüüd soosis üks kindel usk, ühe kindla valitseja võimu ühel kindlal territooriumil.

SUMMARY

Christian King and His Pagan Subordinates (10th–12th century Scandinavia)

This master thesis focuses on the course of the Christianisation process in Scandinavia. Can we talk of a Christian king as a ruler with Pagan subordinates when we think of 10th–12th century Scandinavia?

In this paper I will compare the Christianisation of Denmark, Sweden, Norway and very briefly Iceland on the basis of contemporary chronicles. I chose these countries firstly because they form a uniform historical and geographical area. Secondly, these three countries were Christianised at about the same period from the end of the 9th century – middle of 11th century. Thirdly, the sources covering the events in all of these three countries coincide.

Main sources are Rimbert's *Vita Anskarii*, Adam of Bremen's *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum*, Snorri Sturlason's *Heimskringla* and Ari Þorgilsson's *Íslendingabók*.

This research paper is divided into five chapters. The first chapter explains how Christianity and Paganism were defined at the period under observation, how it is described in relevant sources. I will give an answer to the question whether Scandinavia could have been Christian even before the missionary expeditions from Hamburg-Bremen. An overview of the Archdiocese of Hamburg-Bremen is given, as this was the starting point of missionary expeditions to Scandinavia as well as to the Slavic areas in Eastern-Europe. A separate range of topics is related to the question of who initially introduced Christianity to the Scandinavians. How strong is the influence of the Anglo-

Saxons. The second chapter focuses on the Christianisation of Denmark, the missionary expeditions of bishops Ansgar and Unni, and more specifically the religious conversion of Harald Bluetooth and Sweyn Forkbeard. The third chapter speaks of the Christianisation of Sweden starting from the missionary expeditions by Ansgar and Gautbert and shows on the example of Eric the Victorious and Olof Skötkonung the changes that could occur after the kings accepted Christianity. The fourth chapter focuses on the Christianisation of Norway by mainly looking at the respective examples of Olaf Tryggvason and Olaf Haraldsson. The fifth chapter talks about Pagan places of worship and the way they may turned Christian. I will list the archaeological findings we have from this period which allow assuming that Paganism and Christianity coexisted.

The first Scandinavian contacts with Christianity occurred already on the 7th–8th century, but we can speak of the domination of Christianity in all three countries only in the 11th century. When the German missionaries appeared in Scandinavia for the first time in the 9th century, they were greeted by a Pagan religion with numerous Gods, places of worship and a different kind of mores and customs. But they were certainly not the first ones to introduce Christianity to the Scandinavians. The English missionaries had reached the area before them. Also, the Scandinavians had been acquainted with Christianity on their viking expeditions and naturally the word of this religion had reached their homeland.

The focus shifted on Christianising Scandinavia after Charlemagne had conquered the last Pagan nation near his border areas – the Saxons. Major missionary activity started with the era of king Ludwig I. The missionary activity was lead from the Archdiocese of Hamburg-Bremen, which was specifically formed for this purpose. As of the 9th century, the missionary expeditions to Denmark and Sweden were embarked upon by Ansgar, Gautbert and Unni. However, their missionary expeditions were short-term and included only market towns, such as Ribe, Hedeby and Birka. But they managed to convert some people. This is also confirmed by archaeological findings where the existence of a Christian community was confirmed in the course of excavations. But they did not manage to convert any kings. Despite the fact that the Archdiocese of

Hamburg-Bremen could not play an integral role in the Christianisation of Scandinavia, it did everything on its part to gain legal power over the bishoprics emerging in Scandinavia. As a result, the Nordic Countries were subjected to the domination of the Archdiocese of Hamburg-Bremen. The bishops of Denmark and Sweden were appointed precisely from this archdiocese. The situation changed only after the Curia started initiating independent contacts with the Nordic Countries after the Investiture Controversy. Scandinavia gained total independence in 1103 with the creation of the Archdiocese of Lund.

However, Paganism and Christianity coexisted in Scandinavia for more than a century. This is confirmed by archaeological data which has been gained by researching burial sites. Inhumation as well as cremations coexisted; there were also burials with grave gifts as well as burials with no grave gifts at all. Pagan symbols such as the hammer of Thor together with Christian symbols such as cross pendants and vessels with Christian patterns have been found coexisting in graves. The fact that Paganism and Christianity coexisted simultaneously is shown by the Christianisation of Iceland where old Pagan customs were preserved alongside Christianity.

In the 10th–12th century Christian king ruled over his Pagan subordinates. The fact that the king let himself be converted did not mean that the whole population was also converted. For example, the act of converting Harald Klak, king of Jutland did not bring about any change within the population. At the same time, there are other examples, such as the converting of Erik the Victorious, king of Sweden or Haakon Haraldsson, king of Norway, which did not result in the Christianisation of these countries. Haakon did try to spread Christianity in Norway, but he was successful only in the areas that were directly under his control; Christianity was also adopted by his closer friends. A Christian king had to consider his pagan subordinates in many ways. For example, king Olof Skötkonung of Sweden could not demolish a Pagan temple because of the resistance of his Pagan subordinates.

Although there were Christians among the population even before the kings were converted, the number of Christians was still limited. The Christians mainly inhabited

the market towns of Scandinavia, such as Birka, Ribe, Hedeby. These are the places where Anglo-Saxon or German missionaries were active. There was a certain number of Christian slaves captured during the Viking raids living in Scandinavia.

For what reason was Scandinavia Christianised namely on the 10th–12th century? Because of Frankish desire to conquer the Pagan Scandinavian countries. The Scandinavians in their turn wished to maintain national independence by adopting Christianity. The Franks would not have any legal justification to attack a Christian country. Naturally, there were hopes of receiving political as well as military help from other Christian countries. The local population could now choose whether to subject to their local Christian king or the Franks. With such a choice, the local ruler was naturally preferred.

One of the reasons of Christianisation stemmed from the Pagan religion itself. Often the military leader had religious authority as well. Therefore, if the ruler adopted Christianity and started worshipping a Christian God, then so did his subordinates. At the same time, the rulers took an advantageous position on the spread of Christianity as it helped them secure their power on their territory. Christianity helped them break the power of the chiefs who were often in opposition with them. At the same time, Christianity supported a firm structure in the society; there was a definite religious organisation that aided to the securing of power over one's subordinates.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

1. Allikad

Adam of Bremen. History of the Archbishops of Hamburg-Bremen. Francis J. Tschan (tõlk.), New York: Columbia University Press, 2002.

Rimbert: Life of Anskar, the Apostle of the North, 801-865. Charles, H. Robinson (tõlk.), London: SPCK, 1921.

Snorri Sturlason. Heimskringla or The Chronicle of the Kings of Norway. http://www.gutenberg.org/files/598/598-h/598-h.htm#link2H_4_0137. Kõlastatud 02.05. 2014.

Íslendingabók - Kristni saga: The Book of the Icelanders - The Story of the Conversion. Siân Grønlie (tõlk.), London: Viking Society for Northern Research, 2006.

2. Kirjandus

Aalto, Sirpa. Categorizing Otherness in the Kings' Sagas. - Dissertations in Social Sciences and Business Studies no. 10. Tampere: University of Eastern Finland, 2010.

Andrén, Anders. The significance of places: the Christianization of Scandinavia from a spatial point of view. – World Archaeology. 45. (2013), lk 27-45.

Antonsson, Haki. The Early Cult of Saints in Scandinavia and the Conversion: A Comparative Perspective. – Saints and their Lives on the Periphery. Veneration of saints in Scandinavia and Eastern Europe (c. 1000-1200). Haki Antonsson ja Ildar H. Garipzapanov (toim.), Turnhout: Brepols, 2010, lk 17-37.

Bagge, Sverre. Nordeide, Sæbjørg Walaker. The Kingdom of Norway. - Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Nora Berend (toim.), Cambridge: Cambridge University Press, 2007, lk 121–66.

Bagge, Sverre. From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, c. 900–1350. Copenhagen: Museum Tusculanum Press University of Copenhagen, 2010.

Bartlett, Robert. From paganism to Christianity in medieval Europe. – Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900–1200. Nora Berend (toim.). New York: Cambridge University Press, 2007, lk 47-72.

Blomkvist, Nils. Brink, Stefan. Lindkvits, Thomas. The kingdom of Sweden. Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900-1200. Nora Berend (toim.), Cambridge University Press, 2007, lk 167-213.

Das Eigene und das Fremde Identität und Fremdheit in den chroniken Adams von Bremen, Helmolds von Bosau und Arnolds von Lübeck. – Orbis medievialis. Vorstellungswelten des Mittelalters Band 4. Koostajad Hans-Werner Goetz, Wiefried Hartmann, Peter Segl, Helmut G. Walther. Berlin: Akademie Verlag, 2002.

Brink, Stefan. New Perspectives on the Christianization of Scandinavia and the Organization of the Early Church. – Scandinavia and Europe 800-1350. Contact, Conflict, and Coexistence. Jonatha Adams ja Katherine Holman (toim.), Turnhout: Brepols, 2004, lk 163-175.

DuBois, Thomas A. Introduction – Sanctity in the North. Saints, Lives, and Cults in Medieval Scandinavia. Thomas A. DuBois (toim.), Toronto: University of Toronto Press, 2008, lk 3-28.

Foote, Peter. Historical Studies: Conversion Moment and Conversion Period. – Viking Revolutions Viking Society Centenary Symposium 14-15 May 1992. Anthony Faulkes, Richard Perkins (toim.), University College London, 1993, lk 137-144.

Garipzapanov, Ildar H. Christianity and Paganism in Adam of Bremen's Narrative. –

Historical Narratives and Christian Identity on a European Periphery. Early History Writing Northern, East-Central, and Eastern Europe (c. 1070–1200). Ildar H. Garipzanov (toim.), Turnhout: Brepols, 2011, lk 13-29.

Gelting, Michael H. The Kingdom of Denmark. – Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900–1200. Nora Berend (toim.), Cambridge University Press, 2007, lk 73-120.

Gräslund, Anne-Sophie. New Perspectives on an Old problem: Uppsala and the Christianization of Sweden. - Christianizing Peoples and Converting Individuals. Guyda Armstrong ja Ian N.Wood (toim.), Turnhout Brepols Publishers, 2000, lk 61-71.

Gräslund, Anne-Sophie. The Role of Scandinavian Women in Christianisation: The Neglected Evidence – The Cross Goes North. Processes of Conversion in Northern Europe, AD 300-1300. Martin Carver (toim.), Woodbridge: The Boydell Press, 2005, lk 483-496.

Helle, Knut. Norway, 800-1200. – Viking Revaluations. Viking Society Centenary Symposium. 14-15 May 1992. Anthony Faulkes, Richard Perkins (toim.), Viking Society for Northern Research, University College London, 1993, lk 1-14.

Janson, Henrik. Adam of Bremen and the Conversion of Scandinavia. – Christianizing Peoples and Converting Individuals. Guyda Armstrong ja Ian N.Wood (toim.), Turnhout Brepols Publishers, 2000, lk 83-88.

Janson, Henrik. Scythian Christianity. – Early Christianity on the Way From the Varangians to the Greeks. Ildar Garipzanov, Oleksiy Tolochko (toim.), Kiev: Ruthenica, 2011, lk 33-57.

Jennbert, Kristina. Archaeology and Pre-Christian Religion in Scandinavia. – Current Swedish Archaeology. 8 (2000), lk 127-141

Jochens, Jenny. Late and Peaceful: Iceland's Conversion Through Arbitration in 1000. – Speculum. 3 (1999), lk 621-655.

Kala, Tiina. Ristimine paganate ja kristlaste pilgu läbi. – Tuna. 3 (2006), lk 8-26.

Knibbs, Eric. Ansgar, Rimbert and the Forged Foundations of Bremen-Hamburg. Aldershot: Ashgate, 2011.

Lager, Linn. Runestones and the Conversion of Sweden. – The Cross Goes North. Processes of Conversion in Northern Europe, AD 300-1300. Martin Carver (toim.), Woodbridge: The Boydell Press, 2005, lk 497-507.

Leimus, Ivar. Millenniumi murrang. *North goes West*. – Tuna. 1 (2007), lk 27-53.

Leimus, Ivar. Läänemere kristlikud paganad. – Tuna. 4 (2009), lk 5-22.

Lind, John H. Varangians in Europe's Eastern and Northern Periphery The Christianization of Northand Eastern Europe c. 9501050 – A Plea for a Comparative Study - Ennen ja Nyt (4), 2004, lk 1-18.

Lind, John H. Jensen, Carsten Selch, Jensen, Kurt Villads, Bysted, Ane L. Taani ristisõjad – sõda ja misjon Läänemere ääres. Ivar Rüütli ja Kalle Kroon (tõlk.), Argo: Tallinn, 2007.

Lindow, John. St Olaf and the Skalds – Sanctity in the North. Saints, Lives, and Cults in Medieval Scandinavia. Thomas A. DuBois (toim.), Toronto: University of Toronto Press, 2008, lk 103-127.

Lund, Julie. Fragments of a conversion: handling bodies and objects in pagan and Christian Scandinavia AD 800-1100. – World Archaeology. 46 (2013), lk 46-63.

Mellor, Scott A. St Ansgar: His Swedish Mission and Its Larger Context – Sanctity in the North. Saints, Lives, and Cults in Medieval Scandinavia. Thomas A. DuBois (toim.), Toronto: University of Toronto Press, 2008, lk 31-64.

Melnikova, Elena. How Christian Were Vikings Christian. – Early Christianity on the Way From the Varangians to the Greeks. Ildar Garipzanov, Oleksiy Tolochko (toim.), Kiev: Ruthenica, 2011, lk 90-107.

Mägi, Marika. Kivikalmetest kirikaedadeni. Matmiskombestik muinasaja lõpu ja varakeskaegsel Saaremaal. - Artikleid usundi- ja kombeloost. (Sator, 6.) Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, 2007, lk 9-28.

Nilsson, Bertil. Early Christian Burials in Sweden. - Christianizing Peoples and Converting Individuals. Guyda Armstrong ja Ian N.Wood (toim.), Turnhout Brepols Publishers, 2000, lk 73-82.

Noble, Thomas F. X. The Christian church as an institution - The Cambridge History of Christianity Early Medieval Christianities c. 600-c. 1100. Thomas F. X. Noble, Julia M. H. Smith (toim.), Cambridge: Cambridge University Press, 2008, lk 249-274.

Ozawa, Minoru. Scandinavian way of communication with the Carolingians and the Ottonians – Hermeneutique du texte d'histoire: orientation, interpretation et questions nouvelles. Graduate School of Letters, Nagoya University, 2009, lk 65-75.

Ozawa, Minoru. Role of the Life of Archbishop Unni of Hamburg in the Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum. – Configuration du text en histoire. Proceedings of the 12th International Conference: Hermeneutic Study and Education of Textual Configuration. Osamu Kano (toim.), 2012, lk 29-39.

Palmer, James T. Rimbert's Vita Anskarii and Scandinavian Mission in the Ninth Century. – Journal of Ecclesiastical History. 2 (2004). lk 235-256.

Randsborg, Klav. King's Jelling. Gorm & Thyra's Palace Harald's Monument & Grave – Svend's Cathedral. - Acta Archaeologica. 79 (2008), lk 1-23.

Reuter, Timothy. Introduction to the 2002 Edition – History of the Archbishops Hamburg-Bremen. New York: Columbia University Press, 2002.

Roesdahl, Else. Pagan beliefs, Christian impact and archaeology – a Danish view. Viking Revaluations. Viking Society Centenary Symposium. 14-15 May 1992. Anthony Faulkes, Richard Perkins (toim.), Viking Society for Northern Research, University College London, 1993, lk 128-136.

Roesdahl, Else. Sørensen, Preben Meulengracht. Viking Culture. - The Cambridge History of Scandinavia. Volume I Prehistory to 1520. Knut Helle (toim.), Cambridge University Press, 2003, lk 121-146.

Sanmark, Alexandra. Power and Conversion – A Comparative Study of Christianization in Scandinavia. Occasional papers in Archaeology34. Uppsala: Uppsala University, 2004

Sawyer, Birgit. The Viking-Age Rune-Stones- Custom and Commemoration in Early Medieval Scandinavia. Oxford University Press, 2000.

Sawyer, Birgit ja Peter Sawyer. Scandinavia enters Christian Europe. – The Cambridge History of Scandinavia. Volume I Prehistory to 1520. Knut Helle (toim.), Cambridge University Press, 2003, lk 147-159.

Sawyer, P. H. Kings and Vikings. Scandinavia and Europe AD 700-1100. – London: Routledge, 1982.

Skovgaard-Petersen, Inge. The Making of the Danish kingdom. - The Cambridge History of Scandinavia. Volume I Prehistory to 1520. Knut Helle (toim.), Cambridge University Press, 2003, lk 168-183.

Staecker, Jörn. The Cross Goes North: Christian Symbols and Scandinavian Women – The Cross Goes North. Processes of Conversion in Northern Europe, AD 300-1300. Martin Carver (toim.), Woodbridge: The Boydell Press, 2005, lk 463-482.

Tamm, Marek. Liivimaa leiutamise. Uue kristliku koloonia kuvandi loomine 13. sajandi esimesel poolel. – Akadeemia 2 (2012), lk 195-229.

Urbańczyk, Przemysław. The Politics of Conversion in North Central Europe. – The Cross Goes North. Process of Conversion in Northern Europe, AD 300-1300. Martin Carver (toim.), Woodbridge: The Boydell Press, 2005, lk 15-27.

Williams, Henrik. Runestones and the conversion of Sweden. - This immense panorama: studies in honour of Eric J. Sharpe. Carole M. Cusack ja Peter Oldmeadow

(toim.), Sydney: School of Studies in Religion. The University of Sydney, 1999, lk 59-78.

Wood, Ian N. The northern frontier: Christianity face to face with paganism. – The Cambridge History of Christianity. Early Medieval Christianities c. 600-c. 1100. Thomas F. X. Noble, Julia M. H. Smith (toim.), Cambridge: Cambridge University Press, 2008, lk 230-246.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina : Jane Liiv

sünnikuupäev 09.09. 1974

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose:
„Kristlik kuningas ja paganatest alamad (10.–12. sajandi Skandinaavias)“,
mille juhendaja on professor Anti Selart,
  - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 10. mail 2014.